

VIII. VE XII. YÜZYILLARI ARASINDA SİND BÖLGESİ

Nebi CENGİZ

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN

2021

(Her Hakkı Saklıdır)

AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

Tarih Bilim Dalı

VIII. VE XII. YÜZYILLARI ARASINDA SİND BÖLGESİ

Nebi Cengiz

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Meryem Doygun

AĞRI - 2021

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN danışmanlığında, Nebi CENGİZ tarafından hazırlanan bu çalışma 04/06/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı, Adı ve Soyadı	İmzası
Jüri Başkanı		
Danışman		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../ 2021 tarih ve / nolu kararı ile onaylanmıştır.

.... //2021

Prof. Dr. İbrahim HAN
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*VIII. ve XII. Yüzyılları Arasında Sind Bölgesi*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanması için verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Δ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Nebi CENGİZ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ÖZET.....	vii
ABSTRACT	ix
ÖN SÖZ.....	xi
KISALTMALAR	xiii

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR.....	1
1.1. ÇALIŞMANIN AMACI.....	1
1.2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ.....	1
1.3. KAYNAKLAR.....	1
2. COĞRAFİ KONUM.....	4
3. İSLAM HÂKİMİYETİNDEN ÖNCE SİND	9
3.1. Kuşanlar	9
3.2. Guptalar	10
3.3. Akhunlar (Eftalitler)	12

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM HÂKİMİYETİNDE SİND

1.1. HULEFÂ-Yİ RÂŞİDÎN DÖNEMİ	14
1.1.1. Hz. Ömer Dönemi.....	14
1.1.2. Hz. Osman Dönemi.....	16
1.1.3. Hz. Ali Dönemi.....	18
1.2. EMEVÎLER ZAMANINDA SİND	19
1.2.1. Muâviye b.Ebî Süfyân Dönemi (661- 680)	19
1.2.2. Yezîd b. Muâviye Dönemi (680 – 683)	22
1.2.3. Abdülmelik b. Mervân Dönemi (685 – 705)	22
1.2.4. Velîd b. Abdülmelîk Dönemi (705 – 715).....	24

1.2.4.1 Muhammed b. Kâsım es-Sekafî (711 – 715).....	25
1.2.5. Süleyman b. Abdülmelik Dönemi (715 – 717).....	30
1.2.6. Ömer b. Abdülaziz Dönemi (717 – 720)	31
1.2.7. Yezîd b. Abdülmelik Dönemi (720 – 724)	32
1.2.8. Hişâm b. Abdilmelik Dönemi (724 – 743)	33
1.2.8.1. Mahfûza ve Mansûre Şehirlerinin Kuruluşu	35
1.2.9. Velîd b. Yezîd b. Abdilmelik Dönemi (743 – 744)	35
1.3. ABBÂSÎLER ZAMANINDA SİND	37
1.3.1. Halife es-Seffâh (749 - 754)	37
1.3.2. Halife Mansûr (754 – 775).....	38
1.3.3. Halife el-Mehdî (775 - 785).....	40
1.3.4. Halife el-Hâdî (785 - 786)	41
1.3.5. Halife Hârûn Reşîd (786 - 809)	42
1.3.6. Halife el-Emîn (809 – 814).....	44
1.3.7. Halife el-Me'mûn (814 – 834).....	44
1.3.8. Halife el Mu'tasım Billâh (834 - 842)	46
1.3.9. Halife el-Vâsık Billâh (842 - 847)	48
1.3.10. Halife el-Mütevekkil (847 - 862).....	49

İKİNCİ BÖLÜM

2. YEREL HANEDANLIKLAR VE TÜRK HÂKİMİYETİ SIRASINDA SİND

2.1. HEBBÂRÎ HANEDANLIĞI (861- 1026-1027)	51
2.2. SÂMEOĞULLARI (903 - 986)	56
2.3. MA'DÂN HÜKÜMDARLIĞI:	59
2.4. GAZNELİLER ZAMANINDA SİND	60
2.4.1 Sebüktegin (977 - 997)	60
2.4.2. Gazneli Mahmud (998 - 1030).....	61
2.4.2.1. Gazneli Mahmud'un Hind Seferleri.....	62
2.4.2.1.1. İkinci Hind Seferi	62
2.4.2.1.2. Üçüncü Hind Seferi	63
2.4.2.1.3. Dördüncü Hind Seferi	63
2.4.2.1.4. Beşinci Hind Seferi	64

2.4.2.1.5. Altıncı Hind Seferi	64
2.4.2.1.6. Sekizinci Hind Seferi.....	64
2.4.2.1.7. Onuncu Hind Seferi	65
2.4.2.1.8. On Üçüncü Hind Seferi	66
2.4.2.1.9. On Yedinci Hind Seferi	66
2.4.3. Sultan Mesud (1030 - 1041)	66
2.4.3.1. Sultan Mesud Döneminde Mekkân Hâkimiyeti	68
2.4.3.2. Sultan Mesud Döneminde Lahor Hâkimiyeti	70
2.4.3.3. Sultan Mesud'dan Sonraki Dönem (1041 – 1186).....	73
2.5. GURLULAR DEVLETİ.....	76
2.5.1. Gıyâsettin (Şemseddin) Muhammed (1163 – 1203).....	76
2.5.2. Muizzeddin (Şihabeddîn) Muhammed	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT, DİN, MİMARİ VE EĞİTİM

3.1. EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT	80
3.1.1. Ekonomi.....	80
3.1.1.1. Tarım ve Üretim.....	80
3.1.1.2. Ticaret	81
3.1.2. Sosyal Hayat	84
3.2. DİN	86
3.2.1. Hinduizm	86
3.2.1.1. Kast Sistemi	88
3.2.1.2. Sati geleneği	90
3.2.1.3. İnek kutsallığı.....	92
3.2.1.4. Cenaze	94
3.2.1.5. Su Kültü	95
3.2.1.6. Evlilik:.....	96
3.2.1.7. Politeizm (Çok Tanrıcılık):	97
3.2.2. Budizm ve Caynacılık.....	97
3.2.3. İslamiyet.....	100
3.3. EĞİTİM VE MİMARİ.....	102

3.3.1. Eğitim.....	102
3.3.2.Mimari	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	111
EKLER.....	128
ÖZGEÇMİŞ.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VIII. VE XII. YÜZYILLARI ARASINDA SİND BÖLGESİ

2021, 158 Sayfa

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN

Jüri: Doç. Dr. Yaşar BEDİRHAN

Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN

Dr. Öğr. Üyesi Ensar MACİT

Bu çalışmada pek çok tarihi olaya tanıklık etmekle birlikte, verimli tarım arazileri ve ticari imkânların bolluğu nedeniyle çok fazla istilaya uğrayan Sind bölgesi ele alınmıştır.

Çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bölgenin coğrafi konumu ve eski bir liman şehri olan Deybül, dini açıdan önemli sayılan Mültân, daha sonradan kurulan Mansûre ve verimli tarım alanlarına sahip olan Pencap şehirleri hakkında bilgiler verilmiş ve Arapların gelişine kadar ki süreç ele alınmıştır. Birinci bölümde Sind bölgesinde İslam hâkimiyeti ele alınmıştır. İlk olarak Hulefâ-yi Râşidîn döneminde Sind bölgesinde yapılan fetih çalışmalarına değinilmiştir. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra Emevîlerin bölgeye gelişi, İslamteti yaymak ve bölgeyi himaye altına almak için yaptıkları fetih çalışmaları, Müslümanların bölgeye yerleştirilmesinden söz edilmiştir. Daha sonra Abbâsîlerin bölgeyi ele geçirmesi, yine bu dönemde ortaya çıkan Arap asabiyetçiliğinden dolayı ortaya çıkan iç çekişmelere değinilmiştir.

İkinci bölümde Abbâsîlerin güç kaybetmesiyle birlikte Sind bölgesinde bağımsız hanedanlıkların kurulması sonucu meydana gelen siyasi çekişmeler ele alınmıştır. Yine ikinci bölümde Türk-İslam devleti olan Gazneliler ele alınmıştır. Sultan Mahmud ve Sultan Mesud'un Sind bölgesine hâkim olmak için yaptığı fetih ve fetih çalışmalarından söz edilmiştir. Daha sonra yine bir Türk devleti olan Gurların hâkimiyetinden söz edilmiştir. Üçüncü bölümde bölgedeki sosyal yaşamın yanı sıra bölgede yetiştirilen ürünler ve bölgedeki Arap tüccarların ticaretinden söz

edilmiştir. Yine bu bölümde Sind topraklarında dini inançlar ve bu inançlar çerçevesinde ortaya çıkan gelenekler ele alınmıştır. Son olarak da bu bölümde eğitim ve mimari hakkında fayda sağlayacak bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sind, İslam Fetihleri, Hind, Mûltân, Emevîler

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
SİND REGION BETWEEN EIGHTH AND TWELFHT CENTRUIES

2021, 158 page

Thesis Advisor: Assist. Prof. Meryem DOYGUN

Jury: Assoc. Prof. Dr. Yaşar BEDİRHAN

Assist. Prof. Meryem DOYGUN

Assist. Prof. Ensar MACİT

In this study, the Sind region, which has witnessed many historical events, has been overrun due to the abundance of fertile agricultural lands and commercial opportunities.

The study consists of an introduction and three parts. Preamble of the geographical location and the town is an old port Deybül, considered important in terms of religious Multan, subsequently established Mansura to having and fertile agricultural lands of Punjab provides information about the city of pretends and the arrival of the Arabs until it is dealt with the process. In the first chapter, the Islamic dominance in the Sind region is discussed. First Hulaf to -the Rashidin period Sind it has been discussed by the conquests made in the study. Hulefa -i Rashidin period after the Umayyads ' i the region that to the arrival of conquering the work they do to get under the auspices of the spread of Islam and has been mention the deployment of the Muslims. Later, the internal conflicts that emerged due to the Abbasids ' seizure of the region and the Arab nervousness that emerged in this period were mentioned.

In the second part, the political conflicts that occurred with the establishment of independent dynasties in the Sind region with the loss of power of the Abbasids were discussed. However, the second part of the Turkish-Islamic state gas Nelia have been discussed. The conquest and conquest efforts of Sultan Mahmud and Sultan Mesud to dominate the Sind region are mentioned. Then again, a Turkish state Gurlul ar ' s the dominance has been mentioned. In the third chapter, besides the social life in the region, the products grown in the region and the trade of Arab traders in the region are mentioned. Again, this section of Sind in the territory d in the beliefs and the traditions arising under

these beliefs are discussed. Finally, in this section, useful information about education and architecture has been tried to be conveyed.

Keywords: Sind, Islamic Conquests, India, Multan, Umayyads

ÖN SÖZ

Yeryüzüne baktığımızda konum ve verimlilik açısından oldukça önemli bölgeler karşımıza çıkmaktadır. Bu önemli bölgelerden biride kuşkusuz Hindistan alt kıtasında yer alan Sind bölgesidir. Oldukça eskilere dayanan, pek çok tarihi olaya ev sahipliği yapan bu bölge, ticari imkânların bolluğu ve verimli topraklara sahip olması nedeniyle millattan önceki dönemlerden bu yana birçok istilaya uğramıştır.

Göçebe bir toplum olan Kuşanlar M.Ö yüzyıllarda Hindistan'a gelmiş, Çin kaynaklarına göre M.S. 78/80-100 yıllarında Kuzey Hindistan ve Sind bölgesini ele geçirmişlerdir. Kuşanların kötü gidişatını fırsat bilen Sasaniler, M.S. II. yy'da Mekkân ve Pencap gibi önemli şehirleri ele geçirmişlerdir. Guptalar, 320 yıllarından başlayarak bölgede büyük bir krallık kurmuş ve iki yüz yıllık hâkimiyeti süresince bölge siyasi açıdan en istikrarlı dönemini yaşamıştır. Guptalar bölgede parçalanmasıyla birlikte IV. yy'da Akhunlar bölgeye gelerek hâkimiyeti ele geçirmişlerdir. Yaklaşık iki yüz yıl boyunca bölge hâkim olan Akhunlar 7. yy başlarında yerini yerli Racalar'a bırakmıştır.

710 – 711 yıllarında Sind bölge hâkimi Racca Dahir, Seylan'dan Hicaz ve Irak'a giden Müslüman gemilerine saldırmıştır. Müslümanların uğradığı zararları telafi etmemesi üzerine intikam alma amacıyla Emevî hükümdarı, Muhammed Ebu'l-Kâsım'ı bölgeye göndermiştir. Ebu'l Kasım sırasıyla Deybül, Alor, Pencap topraklarını ve daha sonra bölgeyi tamamen ele geçirmiştir. Emevî devletinde oluşan siyasi, iktisadi, idari sorunları fırsat olarak değerlendiren Abbâsî devleti, halifelik makamını ele geçirmiştir. Abbâsîlerden sonra Hebbârîler halifelerden bağımsız olarak Gazneli devletinin gelişine kadar Sind bölgesinde hüküm sürmüşlerdir.

Hind tarihine baktığımızda ilkçağlardan itibaren bölgede farklı Türk kavimlerinin hüküm sürdüğünü görmekteyiz. Mahatma Gandhi'nin *'Hindistan bir anadır. Onun iki çocuğu vardır. Biri Türkler diğeri ise Hintliler'* sözünden de yola çıkarak Türklerin bölgede önemli işler başardığı kanaatine varmaktayız. 986 yılında başlayan daha sonra Gazneli Mahmud ile doruk noktasına ulaşan Gaznelilerin bölgede elde ettiği zaferler, Türklerin bölgedeki gücünü göstermektedir. Gaznelilerin zayıflamasıyla birlikte Gurlular, Muizzüddin Muhammed komutasında 1175 yılında

bölgeye hâkim olmuştur. Sind topraklarında hüküm süren Gurlu padişahlar, ilk zamanlarda sağlam bir imparatorluk iken daha sonra şubelere ayrılmıştır. Gurluların dağılışıyla bölgenin bozulan siyasi birliği 1216 yılında Delhi Sultanı Kutbettin Ayberg ile tekrar sağlanmıştır.

VIII. yüzyıl ile XII. yüzyılda Sind Bölgesi adlı tez çalışmamızın giriş bölümünde bölgenin coğrafi konumuna ve bölgenin Arap hâkimiyetine kadar olan durumuna değinildi. Birinci bölümde Arap hâkimiyeti ele alındı. İkinci bölümde bağımsız hanedanlılar ve Türklerin bölge hâkimiyeti ele alınmaya çalışıldı. Çalışmanın son bölümünde ise bölgenin ekonomisi, dini yapısı, eğitim ve mimari hakkında malumat verildi.

Tezimin oluşmasında bana yol gösteren, kendisine ne zaman danışsam kıymetli zamanını ayırıp büyük bir ilgiyle, fayda sağlamak için elinden gelen her şeyin fazlasını yapan danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Meryem DOYGUN'a, bir gün dahi olsa desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma, hayatın her alanında her daim arkamda olan başta sevgili babama ve aileme şükranlarımı sunarım.

Nebi CENGİZ

AĞRI - 2021

KISALTMALAR

m.	:Milâdi
h.	:Hicrî
ö.	:Ölüm Tarihi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Haz.	:Hazırlayan
b.	:İbn
yy.	:Yüzyıl
Hız.	:Hazreti
Ed.	:Editör
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa aralığı
t.y.	:Basım Tarihi Yok
y.y.	:Yayın Yeri Yok
m.ö.	:Milattan Önce
m.s.	:Milattan Sonra
Haz.	:Hazırlayan
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri
Yay.	:Yayın, Yayınları
S.a.v	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KAYNAKLAR

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada VIII. ve XII. yüzyılları arasında Sind bölgesinin coğrafi konumu, siyasi ve ekonomik yapısı, dini yaşamın yanında eğitim ve medeniyeti hakkındaki bilgilerin gün ışığına çıkarılması amaçlanmıştır.

Sind bölgesinde, Arap fetihleriyle birlikte İslâmiyet'in yayılması hususundaki bilgilerin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Arap hâkimiyetinden sonra bölgeye hâkim olan yerel hanedanlıklar ve daha sonra Türklerin Sind bölgesine yaptığı seferler ile Sind topraklarında kurdukları hâkimiyet hakkındaki bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada nitel veri araştırması yapılarak bilgi ve belgeler elde edilmiştir. Yapılan çalışma ve incelemeler sonucunda Sind bölgesi ile ilgili kaynaklar elde edilerek çalışmanın esası oluşturulmuştur. Fikir oluşturması açısından daha önce bölge ile ilgili yapılan tez ve makale çalışmaları incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda taslak oluşturulmuştur. Konu ile ilgili çalışmaya katkı sağlayacak kitaplar, kitap bölümleri, makaleler, ansiklopedi maddeleri ve tez çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda gerekli bilgilerin bir araya getirilip belli bir düzen içerisinde, bir bütün olarak sergilenmesine gayret edilmiştir.

1.3. Kaynaklar

Sind bölgesi hakkında yaptığımız çalışmalar sonucunda başvurduğumuz kaynaklardan en önemlisi Belâzurî tarafından kaleme alınan *Fütûhu'l Büldân*'dır. Belâzurî, eserinde bölgenin hangi tarihlerde kimler tarafından fethedildiğinden söz etmektedir.¹

¹ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul 2013.

İslam tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan İbnü'l Esîr'in (ö. h. 630/m. 1233) yazdığı *El-Kamil fi't-Tarih* adlı eser, Sind bölgesi hakkında önemli bilgiler taşımaktadır.² V. Minorsky çevirisini yaptığı *Hududu'l Âlem Mine'l-Meşrik ile'l Mağrib* adlı eserde Sind bölgesinin coğrafi konumunu, şehirlerini, bölgede yetiştirilen tarım ürünlerini ve ürünlerin başka bölgelere ihracını hakkında önemli bilgiler vermektedir.³ Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömerî'de *Mesâlikü'l Ebsâr* adlı çalışmasında genel olarak bölgenin coğrafi konumundan bahsetmiştir.⁴

Muhammed B. Necîb Berkân'ın kaleme aldığı, çevirisinin Meryem Doygun tarafından yapıldığı *Cihannâme* adlı eserde bölgede mevcut olan nehirlerden ve nehrin çıktığı, döküldüğü alanlardan bahsedilmiştir.⁵

İstahri, *Ülkelerin Yolları* adlı çalışmasında bölgenin coğrafi konumu, yetiştirilen tarım ürünleri ve bunların ticareti, halkın yaşam tarzı, dini inanışları gibi konuları ele almıştır.⁶ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkelerin Kitabı* adlı eserinde Sind bölgesinin ticaret yolu üzerinde olmasından dolayı bölge halkında ticaretle uğraştığını dile getirmektedir.⁷ Mesudî ise, Sind nehri hakkında ve Sind bölgesinin sınırlarına değinmiştir.⁸

Mukaddesî ise İslâm Coğrafyası adlı eserinde kısada olsa bölgede yetiştirilen ürünler hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir.⁹ Sind bölgesinin haritasını çizen İbn Havkal, *Suretü'l Arz* eserinde bölgenin coğrafyası hakkında önemli bilgiler vermiştir.¹⁰ Recep Uslu'nun *Sind'de İslâm Fetihleri (15-240/636-854)* adlı yüksek

² İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, (Çev. Yunus Apaydın), Bahar Yayınları, C. V, İstanbul 1986.

³ *Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Mağrib*, (Çev. Abdullah Duman, Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2008.

⁴ Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

⁵ Muhammed B. Necîb Berkân, *Cihannâme*, (Çev. Meryem Doygun), Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2021.

⁶ İstahri, *Mesâlikü'l Memalik*, (Çev. Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2015.

⁷ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkelerin Kitabı*, (Çev. Murat Ağarı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

⁸ Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

⁹ Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2005.

¹⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

lisans çalışmasında bölgeye yapılan İslam fetihleri¹¹, Zabihur Rahman'ın *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması* (h.15 – 416/m. 636 - 1026) adlı doktora çalışmasında İslam fetihleri ve Arapların bölge hâkimiyeti hakkında bize önemli bilgiler verilmektedir.¹²

Ali Üremiş'in Sind'de *İslam Fetihleri I*¹³ ve *Sind'de İslam Fetihleri II*¹⁴ adlı makaleleri, ticari imkânların bolluğuyla bilinen Sind bölgesine yapılan fetih çalışmaları hakkında bizlere önemli bilgiler vermiştir. Guy Le Strange, *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri* adlı çalışmada bölgeler arasındaki mesafelerden ve Sind şehirleri hakkında bilgiler vermiştir.¹⁵

Halîfe B. Hayyât'ın kaleme aldığı *et-Tarih* adlı ilk kronolojik İslam tarihi kitabında Arap hâkimiyeti zamanında Sind bölgesine tayin edilen valilerden bahsedilmiştir.¹⁶

Yakubi, bölgede İslamiyet'i yayma hususunda Müslüman Arap tacirlerinin etkisi ve bölgenin İslam vilayeti haline gelmesi hakkındaki bilgilerini *Ülkelerin Kitabı* adlı eserinde dile getirmiştir.¹⁷

Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, ele aldığı *Târih-i Beyhakî* adlı eserinde Sultan Mesud döneminde Sind bölgesinde yaşanan siyasi çekişmeler hakkında bize

¹¹ Recep Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

¹² Zabihur Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.

¹³ Ali Üremiş, "Sind'de İslam Fetihleri – I", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 37, Konya 2007.

¹⁴ Ali Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri II", *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı. 41, Konya 2019.

¹⁵ Guy Le Strange, *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri*, (Çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

¹⁶ Halîfe B. Hayyât, *Et-Tarih*, (Çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu), Ankara Okulları Yayınları, Ankara 2009.

¹⁷ Yakubi, *Ülkelerin Kitabı*, (Çev. Murat Ağır), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002.

bilgi vermiştir.¹⁸ Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-İ Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî* adlı çalışmada da Sind bölgesi ve şehirleri hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁹

Diyanet İslam Ansiklopesi Sind maddesi²⁰ ile İslam Ansiklopesinin Sind maddesinde²¹ bölge hakkında genel bilgiler ele alınmıştır.

Bu kaynaklar dışında birçok kitap, makale, ansiklopedi maddesi, tez gibi eser ve araştırmalardan istifade edilmiştir.

2. COĞRAFİ KONUM

Sind Bölgesi, Eski Arap ve Fars kaynaklarında altın, zümrüt, yakut gibi değerli madenlerin yanında baharat ve deniz ürünlerinin bolluğuyla bilinen önemli bir bölgedir.²² İsim anlamı Eski Farsça'da Hindu, Grekçe'de Indos, Latince'de Indus, Sanskritçe Sindhu yani nehir anlamına gelmektedir.²³ Sind ırmağının aşağı bölümü ile deltasının olduğu yerde olmasından dolayı bölge nehrin adıyla anılmaktadır.²⁴

Zabihur Rahman ve Tahsin Koçyiğit'in ele aldığı makalede Chach Namah'ın ifadesine göre Sind bölgesi doğuda Keşmir ve Kanuj, batıda Mekkân, güneyde Hind okyanusu ve kuzeyde ise Kîkân ve Kirdan dağlarına kadar uzanmaktadır.²⁵

VI. yy'da Rai krallığı²⁶ himayesinde bulunan Sind toprakları, beş bölge olarak zikredilmektedir. İlk bölge olan Brahmanabad sınırları içerisinde Neyron, Deybül, Lahona ve Lakha şehirlerini bulundurmaktadır. Diğer bir bölge olan Mültân

¹⁸ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin-i Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

¹⁹ Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-İ Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

²⁰ Azmi Özcan, "Sind", *DİA*, C. X, TDV Yayınları, İstanbul 2009.

²¹ T. W. Haig, "Sind", *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Eskişehir 2001.

²² Üremiş, "Sind'de İslam Fetihleri – I", s. 478 – 479.

²³ Azmi Özcan, "Sind", s. 242.

²⁴ T. W. Haig, "Sind", s. 676.

²⁵ Zabihur Rahman, Tahsin Koçyiğit, "Early Muslim Relations With Indus Valley and The Expeditions During the Guided Caliphate Period", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 47, İzmir 2018, s. 325 – 326.

²⁶ Rai Krallığı: V. Yüzyılın sonları ile VI. Yüzyılın başlarında Sind bölgesinde kurulan Budist bir hanedanlıktır. VII. Yüzyıla kadar bölge hâkimiyetini kendi himayeleri altında tutmayı başarmışlardır; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 15 – 16.

sınırlarında Eşbahâr, Saka, Karur, Kanbeh ve Brahmapur’u bulundurmaktadır. Üçüncü bölge olan Sivîstan topraklarında Bodhiya, Cankân, Ruchân vilayetleri mevcuttur. Dördüncü bölge olan İskalan sınırları içerisinde Çeçpur, Yohdpur, Talvaia şehirleri yer almaktadır. Son bölge ise Rai krallığının başkenti olan Alor şehirlerinden oluşmaktadır. Alor sınırlarında Kırđân, Kîkân ve Neyrhas vilayetleri bulunmaktadır.²⁷

Hudûdü’l Âlem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib adlı esere göre, Sind bölgesinin doğusunda Mihrân (İndus) Nehri, güneyinde Büyük Okyanus, batısında Kirman şehri, kuzeyinde ise Horasan ile birlikte çöl mevcuttur. Sıcak iklim kuşağında bulunan bölgede çöl sayısı fazla dağ sayısı ise oldukça azdır.²⁸

İbn Havkal Sind sınırlarını şu şekilde belirtmektedir: Doğusunda Hindistan denizi, batısında Kirman eyaleti ve Sicistan çölü, kuzeyinde Hindistan, güneyinde ise Mekrân bulunmaktadır. Sind bölgesinin sınırlarında Hintçe Brahmabad olarak bilinen Mansûre, Deybül, Nirun, Kalları, Enneri, Bulluri, Mesvâhi, Fehrec, Bâniye, Mencâberi, Sedüstan, Rur ve Cenraver ehirleri bulunmaktadır.²⁹

Ömerî’nin verdiği bilgilerde ise Sind bölgesi İslam ülkelerinin en batısında bulunur. Sind’e komşu olan Gazne şehrinin bir bölümü güneye doğru Sind sınırları içerisinde yer alır.³⁰

Sind bölgesi şehirleri hakkında da malumat vermek lazım gelir. Emevîler döneminde Mansûr b. Cumhur tarafından 871 yılında kurulan³¹ Mansûre şehri, uzunluğu ve genişliği ortalama bir mil³² olan bir şehirdir. Çevresinde İndus nehrinden ayrılan bir kanal mevcuttur.³³

²⁷ Rahman, Koçyiğit, “Early Muslim Relations With Indus Valley and The Expeditions During the Guided Caliphate Period”, s. 325 – 326.

²⁸ Hudûdü’l Âlem Mine’l-Meşrik İle’l-Magrib, s. 79.

²⁹ İbn Havkal, 10. Asırda İslam Coğrafyası, s. 249.

³⁰ El-Ömerî, Mesâlikü’l Ebsâr, s. 26 - 87

³¹ M. Hıdayet Hosain, “Manşûra” İslam Ansiklopedisi, C. VII, Eskişehir 2001, s. 307.

³² Mil: Kelimenin aslı Latince “bin” anlamına gelen, Roma ordusunun her iki ayakla birer tane olmak üzere 1000 çift adımda yürüdüğü mesafeyi ifade etmek için kullanılmış uzunluk ölçüsüdür. 1 mil

Sind nehrinin kollarından olan Çinâb suyunun doğusundaki bir ovada, Hint altkıtasının Orta Asya'ya açılan güzergâhında bulunan,³⁴ farklı zamanlardan bu yana Kaştür, Hansür, Bâğpür, Sanb, Mulasthan isimlerini alan ve son olarak Mültân adıyla anılan şehir³⁵ Mansûre'nın yarısı kadar olup önemli bir ticaret şehridir.³⁶

Sâsâniler döneminde ismi zikredilen, önemli ve oldukça güzel bir liman şehri olan Deybül³⁷ Sind ırmağının batısındaki koy'un dibinde kurulmuştur. Tüccar ve sanatkârların ikamet ettiği bu bölgede deniz ticareti oldukça gelişmiştir. Arap kaynaklarına göre 893 yılında Deybül'de meydana gelen büyük bir deprem sonucunda şehir harabeye dönmüş ve çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.³⁸

Sind bölgesinin kuzeyinde bulunan ve beş nehir³⁹ (Penc ab) olarak da bilinen Pencap şehri oldukça verimli topraklara sahiptir.⁴⁰

Küçük bir şehir olan Semad, Mekrân'ın doğu kısmında yer alır. Nehir ile araları bir fersah⁴¹ olup su ihtiyacı kuyulardan giderilir. Semad toprakları oldukça verimli topraklardır. Rûr, büyüklük bakımından Mültân ile eşdeğer bir şehirdir. Şehrin etrafında iki tane kale duvarı mevcuttur. Şehir Mansûre topraklarında bulunur. Menhâterâ şehri, Mihrân'ın batı kesiminde yer alır ve Mansûre hizasındadır.⁴²

ortalama 1667 m. ye eşittir; Cengiz Kalek, "Mil", *DİA*, C. XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 53 – 54.

³³ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 250.

³⁴ Azmi Özcan, "Multan", *DİA*, C. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 548 – 549.

³⁵ T. W. Haig, "Multan", *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, Eskişehir 2001, s. 578.

³⁶ İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, ss. 169.

³⁷ J. Horovitz, "Deybül", *İslam Ansiklopedisi*, C. III, Eskişehir 2001, s. 567; Guy Le Strange, *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri*, s. 408.

³⁸ A. S. Bazmee Ansari, "Deybül", *DİA*, C. IX, TDV Yayınları, , İstanbul 1994, s. 262.

³⁹ C. Collin Davies, "Pencâb", *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, Eskişehir 2001, s. 548.

⁴⁰ Azmi Özcan, "Pencap", *DİA*, C. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 224.

⁴¹ Fersah: Eski dönemlerde kullanılan yol mesafe ölçüsü. 1 fersah İran'da, atın normal yürüyüşüyle 1 saatte gittiği mesafe karşılığı kullanılmakta olup bu da 6,23 km. yapmaktadır. Arap fersahı ise 5,985 km. etmekteydi; Yusuf Hallaçoğlu, "Fersah", *DİA*, C. XII, TDV Yayınları, İstanbul 199, s. 412.

⁴² İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 171.

Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib adlı esere göre Mencâbirî ve Sadûsân şehri oldukça zengin olan iki Sind şehridir. Şehirler Mihrân (İndus) nehrinin kenarında kuruludur. Sind sınırlarında bulunan ve oldukça zengin olan Bîrûn ve Mesvâhî şehirlerinde halk deniz ticaretiyle uğraşır. Çöl kenarında bulunan ve denize yakın bir konuma sahip olan Ganbilî ve Ermâyil şehirleri, Mekrân sınırları içerisinde bulunan zengin şehirlerdendir. Tiz şehri Sind bölgesinde, Büyük Deniz yakınlarında bulunan bir şehirdir. Ticaret ve yetiştiricilikte oldukça kısır bir şehirdir. Kîz, Kûşk-u Gand, Neh, Bend Derk ve Eskef şehirleri Mûkrân sınırlarında bulunan şehirlerdir. Yetiştiricilikte önemli bir yere sahip olan bu şehirlerde, dışarıya ihraç edilen şeker kamışının çoğunluğu üretilmektedir. Tûran topraklarında bulunan Gazân, Kîckânân ve Şûra şehirleri büyükbaş hayvanlarıyla tanınır. Bölge halkı Müslüman ve Gabrakânlardan oluşur. İbl şehri Budha sınırlarında bulunan oldukça zengin ve güzel bir şehirdir. Bölge halkı Müslümandır.⁴³ Kandâbil şehri düz bir ovada kurulu oldukça büyük bir şehirdir ve bölgede hurma ağaçları mevcut değildir.⁴⁴

Bulerâ, Mekrân şehrinin batısında yer alır. Mekrân'dan başlayıp Mansûre'ya doğru ilerleyen bir körfezin yakınında bulunur. Küffâr, Budha ve Meyd kabilelerinin yaşadığı Sind sınırlarında bulunan bir şehirdir. Meyd şehri Mûltân sınırında bulunur. Oldukça geniş mera ve topraklara sahiptir. Kâmuhal, Sendân, Saymûr ve Kenbeya şehirlerinde topraklar oldukça verimlidir. Bu şehirler Müslümanların himayesi altındadır. Râhûk şehri Mansûre sınırında, Keluvân şehri ise Mekrân bölgesindedir. Birbirlerine yakın olan bu şehirler oldukça bakımsızdır. Kudsâr, Tûran'ın merkez şehridir.⁴⁵

Bölgede yaşayan gayr-i müslimlere Bedehe ve Miz denilmektedir. Tûran, Mekrân, Mûltân ve Mansûre sınırların arasında, dağınık olarak yaşamlarını sürdürürler. Bedehe kabileleri kulübelerde, ormanlarda veya bataklıklarda yaşarlar. Miz kabileleri ise Mihrân yakınlarında, deniz kıyılarında yaşarlar. Sayıları oldukça fazla olan Mizler, Mihrân ile Kamuhâl arasında bulunan yayla olarak bilinen yeride kullanmışlardır.

⁴³ Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib, s. 79 – 80.

⁴⁴ Guy Le Strange, *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri*, s. 409.

⁴⁵ İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 171 – 172.

Sind bölgesinde bulunan nehirlerin en büyüğü Mihrân (İndus) yani Sind nehridir. Mekrân tarafı ve Sind sınırlarında Nehr-i Mihrân olarak bilinmektedir. Nil nehrinde olduğu gibi bu nehirde de timsahların olduğu söylenmektedir. Nehir dağların sırtından doğar ve Hârezm nehrinin bazı kolları buradan beslenir. Yine aynı şekilde Sind ve Mekrân denizinden geçip Deybül şehrinin doğusundan dökülür. Sind nehri Mûltân'a üç menzilden Mihrân'a dökülür.⁴⁶ Suyu tatlı ve oldukça büyük bir nehir olan Sind nehri yaz yağmuruyla beslenir ve ilkbaharda taşmasıyla birlikte tarım yapılmaya başlanır. Cenderaver nehri ise büyük ve suyu tatlı bir nehirdir. Şehir bu nehrin üzerinde kuruludur. Mansûre yakınlarında Mihrân nehrine karışır. Mekrân arazilerinde nehir oldukça azdır. Mansûre ve Mekrân toprakları arasında Mihrân nehrinden akan sudan dolayı oluşan bataklıklar mevcuttur. Bahsedilen bu bölgede Zutlar⁴⁷ oturur. Genelde nehir kıyılarında kulübelerde yaşayan bu halk, balık ve su kuşları tüketirler. Nehir kıyısından uzak olup kırlarda yaşayanlar ise süt, peynir, darı ekmeği ile beslenirler.⁴⁸

Sind bölgesinin iklim özelliklerine bakıldığında yaz mevsimi iç kesimlerde kuru ve sıcak, kıyı kesimlerde ise nem oranı oldukça fazla olduğu görülür. Fakat denize yakınlığından dolayı nem oranı dengelenmektedir. Kış aylarında ise hava oldukça serindir. Yıl boyunca az miktarda yağmura maruz kalan Sind bölgesi muson iklimi içerisinde yer almaktadır.⁴⁹

İslam hâkimiyetinden önce Seyyid, Afgan, Meman, Mohana gibi birçok kabilelere ve imparatorluklara ev sahipliği yapan bölgede⁵⁰ altın, zümrüt, yakut gibi değerli taşların bulunması, baharat ve çeşitli deniz ürünlerinin bolluğu ve ticari yollar

⁴⁶ Muhammed B. Necîb Berkân, *Cihannâme*, s. 91.

⁴⁷ Zutlar: Hint – Pakistan altkıtasında özellikle Sind, Racastan ve Uttar Pradeş'in batısında yaşayan bir kavim. A. S. Bazmee Ansari, "Zutlar", *DİA*, C. XLIV, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 514 – 515.

⁴⁸ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 256; İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 175.

⁴⁹ Richard V. Weeks, "Sindliler", *Müslüman Halklar Ansiklopedisi*, C. III, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, s. 37.

⁵⁰ R. F. Burton, *Sindh, And The Races That Inhabit The Valley Of The Indus; With Notices Of The Topography And History Of The Province*, Wm. H. Allen and CO., Leadenhal Street, Londra 1851, s. 232

açısından stratejik öneme sahip olması bölgeyi farklı kavimlerin istilasına açık hale getirmiştir.⁵¹

3. İSLAM HÂKİMİYETİNDEN ÖNCE SİND

3.1. Kuşanlar

İskender'in seferleri sonucunda kurulan Maurya imparatorluğu⁵² Sind bölgesini istilalara karşı korumuştur. Fakat imparatorluğun yıkılması ile bölgeye Yunan akınları başlamıştır. Bu dönemde bölgeye sürgün olarak gelen Sakalar, Sind bölgesine yerleşmiş ve M.Ö. I. yy'da Pencap'daki Yunan devletlerini ortadan kaldırmıştır.⁵³

Daha sonra bölgeye gelen Kuşanlar, tüm Yueçi⁵⁴ kabilelerini birleştirerek bir imparatorluk kurmuştur. M.S. 50'li yıllarda Gandara ve Pencap'ı Sakalardan almıştır.⁵⁵ Kuşanların parlak zamanı olarak bilinen ve yaklaşık yirmi üç yıl saltanat süren Kanişka, Keşmir ve Pencap'a kadar olan bölgeleri ele geçirmiştir.⁵⁶

M.S. II. yy'da Vesu Deva ve II. Kanişka'nın saltanat yıllarında Kuşanlar gücünü kaybedip düşüşe geçmiştir. Bu dönemde İran hâkimiyetini ele geçiren Sasaniler, I. Erdeşir döneminde Mekkân, Merv, Tugran ve Bactria'yı ele geçirmiş ve Kuşanları kendi himayelerine almışlardır. İlerleyen yıllarda ise I. Şapur (241 - 251) Kuşanların içinde bulunduğu durumu fırsat bilerek Pencap'ın kuzeyini ele geçirmiştir. Kuşanlar için asıl tehlike Maveraünnehir'de hüküm süren Hun boylarına mensup Akhunlar olmuştur. Bu grup zaman zaman hem Sasanilere hem de Kuşanlara

⁵¹ Üremiş, "Sind'de İslam Fetihleri – 1", s.479.

⁵² Maurya İmparatorluğu: Yaklaşık olarak M.Ö 322'de Çandragupta tarafından kurulan ve son hükümdar Brihadratha'nın M.Ö 182'de öldürülmesiyle son bulan Eskiçağ Hint tarihinde önemli bir yere sahip olan imparatorluk. H. Derya Can, "Maurya İmparatorluğu Çandragupta Döneminde Yönetim", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, Sayı. 50, 2011, s. 50.

⁵³ Yalçın Kayalı, "Timur'un Hindistan Seferi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.6, Iğdır 2014, s. 184.

⁵⁴ Yueçi: Verimli toprak arazilerine sahip olan Kuzey Hindistan'a göç etmiş Kuşanların ait olduğu kabiledir. Yalçın Kayalı, "Kuşan İsminin, Toplumunun ve Hükümdar Unvanlarının Kökeni Üzerine ", *DTCF Dergisi*, C. LVII, Sayı. 2, 2017, s. 1021.

⁵⁵ Salim Cönce, "İlkçağlarda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 1, 2001, s. 18 – 19.

⁵⁶ Awadh Kishore Narain, "Kuşan Devleti", *Türkler*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1300.

saldırarak onları yıpratmıştır. 385 – 420 yılları arasında Ceyhun’u geçen Akhunların baskısına maruz kalan Kuşan hükümdarı Kitolo, Peşaver tarafına çekilmek zorunda kalmıştır. Akhunlar V. yy’da Behram Gur tarafından yenilgiye uğratılsa da 455’de Belh bölgesine hâkim olmuştur. Akhunlar özellikle bu yıllardan sonra Afganistan ve Hindistan’daki Kuşan beyliklerini teker teker yok etmiştir.⁵⁷

Geniş topraklara yayılan Kuşan hükümdarı Kanişka, Budizm dinini seçmiş fakat bölgede bulunan diğer kültür ve dinlere hoşgörü ile yaklaşıp irtibatını koparmamıştır. Hem Budist Gandhara hem de Mathura okullarına gereken desteği vermiştir. Bu okullarda yapılan ve günümüze kadar gelen heykellerin üzerinde Türk süvarilerine ait elbiseler görülmektedir. Paraların üzerinde güzel anlamına gelen ‘Kucula’ gibi kelimeler bulunmaktadır. Bu olaylar Kuşanların Budizm’i benimsemelerine rağmen asıllarını kaybetmediğini göstermektedir.⁵⁸

3.2. Gupta

Kuşanların 232 – 250 yılları arasında uzun süre devam eden siyasi bir istikrarsızlık ortaya çıkmış ve Kuşanlar zayıflamaya başlamıştır. Bu olayla birlikte Gupta III. yüzyılın sonunda büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Kuzey Hindistan’ın tekrardan siyasi birliğinin sağlanması Gupta hanedanı (240 – 550) ile gerçekleşmiştir. İndus (Sind) bölgesini himayesi altına alan Gupta İmparatorluğu döneminde, eski Hind medeniyeti en istikrarlı dönemini yaşamıştır.⁵⁹

Guptalar ilk dönemlerde Ganj deltası ile İndus nehri ve Arap denizi arasında kalan Kuzey Hindistan’da faaliyet göstermeye başlamıştır. I.Çandragupta döneminde (319 – 335) topraklar genişletilerek imparatorluğun temelleri atılmıştır. Daha sonra tahta çıkan I. Samudragupta (335 – 380) hem Kuzey hem de Güney Hindistan’da birçok savaşlar yapmıştır. Bu savaşlar sonucunda Pencap’ın büyük bir bölümünü kendi topraklarına katmıştır. Samudraguptadan sonra yerine 380 yılında tahta II.

⁵⁷ Enver Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973, s. 35 – 36; Yasin Karakuş, *XIII. Ve XIV. Yüzyılda Hindistan’da Türk Hâkimiyeti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2015, s. 11- 12.

⁵⁸ Salim Cönce, “Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar”, *Genel Türk Tarihi*, Balkan Cilti, Ankara 2002, s. 573.

⁵⁹ Müslime Melis Çeliktas, *Gupta Tarihi ve Kültürü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 10 – 11.

Çandragupta (380 – 414) geçmiştir. II. Çandragupta Batı Hindistan'ı himayesi altına alarak ticari ilişkilerin başlamasına sebep olmuştur. Sonraki yıllarda tahta geçen I. Kumaragupta (414 - 455) ve Skandagupta (455 - 467) Asya'dan gelen Akhunlar'ın saldırılarına karşı imparatorluğu korumaya çalışmıştır. Yapılan saldırılara karşı konulup başarılar elde edilse de imparatorlukta ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık ve iç karışıklıklar sebebiyle M.S. 475 yılında devlet hanedan prensleri arasında paylaşılmaya başlanmış ve zamanla birbirinden bağımsız Gupta krallıkları ortaya çıkmıştır.⁶⁰

VI. yüzyılın başlarından itibaren ülke kuzeyden gelen Akhunlar (Eftalit)'in saldırılarına uğramış ve imparatorluğun içinde oluşan karışıklıkların da etkisiyle 540 yılında yıkılmıştır. Hemen ardından bu topraklarda birçok bağımsız devlet ortaya çıkmış ve Hindistan'ın siyasî birliği bir kez daha bozulmuştur. Bölgenin siyasî birliği VII. yüzyılda Thanesvar Kralı Harsa (606-647) tarafından tekrar sağlanmıştır. Neredeyse Orta ve Kuzey Hindistan'ın tümünü kendi himayesi altına alarak bir imparatorluk kuran Harsa, önceleri Hinduizm'in daha sonraları ise Budizm'in etkisinde kalmıştır. Harşa'dan sonra alt bölgeler birçok bölgesel krallığa ayrılmıştır. Kuzey Hindistan'da Orissa, Dekken, Tamil Nadu ve Kerala topraklarında kurulan bazı krallıklar birkaç yüzyıl varlıklarını devam ettirmiştir. Bu krallıklardan özellikle Güney Hindistan'da VI. yy'da ortaya çıkan Pallava ve Çalukya krallıkları, güçlü imparatorluklar oluşturarak uzun bir süre varlıklarını korumuşlardır.⁶¹

Guptalar zamanında taş tapınaklara önem verilmiş, kayaların oyulması ve süslenmesiyle yapılanlar dışında çok sayıda taş tapınaklar yapılmıştır. Bu tapınaklar Hint sanatının ve mimarisinin Müslümanlıktan önceki en önemli eserleri olmuştur. Edebiyat alanında da önemli başarılarla imza atan Gupta imparatorluğu devrinde önemli destanlara Sanskritçe biçim verilmiş ve Hintlerin en önemli şairi olan

⁶⁰ Servet Tanilli, "Hind'in Doruğa Varışı: Gupta", *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Say Yayınları, İstanbul 1990, s. 86 – 87.

⁶¹ Mualla Uydu Yücel, "Hindistan Tarihi", *T.C İstanbul Üniversitesi Açıkta ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, s. 15.

Kalidasa şiirlerini Sanskritçe yazmıştır. Yine Guptalar zamanında canlanan Hint tiyatrosu geleneği XX. yüzyılda popüler Hint sineması enstitüsüne aktarılmıştır.⁶²

Guptalar devrinde devlete ait geniş topraklar ve tekeller bulunmakta ve buradan elde edilen gelirler hazineye aktarılmaktadır. Ekilmemiş topraklar devlet himayesinde bulunur, hiçbir şekilde şahıslara devredilmezdi. Geri kalan topraklarda devlet vergi alırdı. Brahmlar hariç sahibi olmayan mallar hükümdara kalırdı. Tacir ve zanaatkârlardan vergi alınır, yalnızca Brahmalardan ve ayrıcalıklı olan Hristiyanlardan vergi alınmazdı. İmparatorlukta tarıma, sanayiye ve dış ticarete de önem verilmekteydi. Roma ve Güneydoğu Asya ile yapılan ticaretlerde ülkeye bol miktarda altın ve gümüş girmiştir.

Eğitim ve öğretime önem veren Guptalarda felsefe, kutsal metinler, gramer, tiyatro, dans, resim gibi alanlarda ders veren önemli okullar bulunmaktadır. II. Çandragupta döneminde bölgeyi gezen Fa-hien⁶³, bölgede yönetimin hoşgörülü, vergi cezalarının az, halkın barış ve huzur içinde yaşadığını dile getirmiştir.⁶⁴

3.3. Akhunlar (Eftalitler)

Bizans kaynaklarında Eftalit, Çin kaynaklarında Ak Hiung-nu, Hint kaynaklarında ise Steva-Hüna olarak anılan Akhunlar IV. yy'ın ilk zamanlarında Issık gölü civarında Avarlara bağlı yaşam sürmüştü, yine bu yüzyılın ikinci yarısında Maverâünnehir'e ve Toharistan'a yayılmış bir Türk devletidir. Batıya doğru gittikçe yayılan devlet, Çin'in kuzeybatısındaki Gobi çölünden Hazar denizi sınırlarına kadar olan bölgede kendi devletlerini kurmuşlardır.⁶⁵ Akhunların güneye doğru ilerleyen diğer bir kolu ise Kabil çevresinde bulunan Kuşanlar'ı yenerek Hindistan'a doğru

⁶² J.M. Roberts, "Hindistan", *Dünya Tarihi (Tarih Öncesi Çağlardan 18. Yüzyıla)*, (Çev. İdem Erman), İnkılâp Kitapevi, C. 1, İstanbul 2011, s. 433.

⁶³ Fa-hien: Fa- hien (337- 422) V. yüzyılın başlarında Buda külliyyatlarının eksik olduğunu görüp bunlar tamamlamak üzere Doğu Çin Devleti'nin Ch'ang-an şehrinden Hindistan'a doğru yola çıkan önemli bir seyyah'tır; Kürşat Yıldırım, "Fa Hsien'in Türkistan'da Seyahati", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. XV, Sayı.1, 2015, s. 46.

⁶⁴ Tanilli, "Hind'in "Doruğa Varışı: Guptalar", s. 87 – 90.

⁶⁵ Yücel, "Hindistan Tarihi", s. 19.

ilerlemiş İndus (Sind)bölgesinin yukarısında kalan Pencap'ı kendi himayeleri altına almışlardır.⁶⁶

V. yy'dan sonra bölgede yaklaşık iki yüz yıl kadar hüküm süren devlet, burada siyasi istikrar sağlamıştır. Yerli devletlerle siyasi, askeri ve kültürel alanlarda önemli ilişkiler kurarak halkın dikkatini üzerlerine çekmiş ve hafızalarda uzun süre kalacak izler bırakmıştır. Hintliler, Kuşanlarda gördükleri at kültürünü bölgede iyice yaymışlardır. 530 yıllarında Galyür yakınlarında dikilen bir anıtta Hintliler, Türklerden '*eşsiz kahramanlığa sahip ve dünyaya hâkim olan kimseler*' olarak bahsetmişlerdir.⁶⁷

Göktürk ve Sasani dayanışmasıyla 557 yılında Afganistan'daki varlığını kaybeden devlet, kısa bir zaman sonra Hindistan'da da gücünü kaybederek VII. yüzyılın başlarında Hindu kökenli racalar tarafından yok edilmiştir. Bu devletten sadece Türk şahileri isimli bir grup 870 yılına kadar Afganistan ile Hindistan arasında dağlık bir alanda bulunan Ohind civarına yerleşerek yaşamlarına devam etmişlerdir. Ohind bölgesine sığınan topluluk, Gazneli Mahmut'un yaptığı Hindistan seferlerinde önemli işler yapmıştır. Gaznelilere verdiği bu destek ile ileriki yıllarda bölgede oluşacak Türk hâkimiyetine katkı sağlamış ve şimdiki Pakistan'ın ortaya çıkmasında da önemli rol oynamıştır.⁶⁸

⁶⁶ Enver Konukçu, "Akhunlar", *Türkler*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1312.

⁶⁷ Cöhce, "Hindistan'da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", s. 574.

⁶⁸ Cöhce, "İlkçağlarda Hindistan'da Türk Varlığı", s. 20 – 21.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İSLAM HÂKİMİYETİNDE SİND

1.1. HULEFÂ-yi RÂŞİDÎN DÖNEMİ

1.1.1. Hz. Ömer Dönemi

Hz. Ömer zamanında Müslümanlar Arabistan dışındaki bölgelere hızla yayılmaya başlamıştır. Bu yayılmayla birlikte ülke sınırları İran, Suriye ve Mısır topraklarının yanı sıra güneyde Sind bölgesi, Thama Çölü, kuzeyde Ermenistan, Azerbaycan ve Horasan'ı içine alan ve Afrika'nın bir bölümüne kadar uzanan geniş bir alana yayılmıştır.⁶⁹

Eski dönemlerden itibaren Hintliler ve Araplar arasında yapılan ticari ilişkilerden dolayı Araplar ve Hintliler arasında sıkı ilişkiler başlamıştır. Bu sıkı ilişkilerden dolayı İslamiyet'in bölgeye girişi için kısmen de olsa zemin hazırlanmıştır. Rivayete göre Peygamberimizin, din uğruna Hint bölgesine yapılan savaşa katılan kimseler eğer şehit düşerlerse şehitlerin en hayırlısı, eğer ki savaştan sağ dönerlerse de Allah tarafından cehennem azabından korunacağını müjdelemesiyle Müslümanlar arasında İslamiyet'i yayma ve cihada katılma isteği artmıştır.⁷⁰

Hz. Ömer'in hilafeti döneminde Irak bölgesinde kısa zamanda önemli başarılar elde edilmiştir. Irak fetihlerinin devamı olarak görülen Fars bölgesinde fetih hareketleri devam etmiştir. Hz. Peygamber tarafından Tâif'e vali olarak atanan Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî, Hz. Ömer'den gaza yoluyla İslam'ı yaymak için izin istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ömer, Hz. Peygamber tarafından atanan ayrıca Hz. Ebubekir döneminde de valilik görevini sürdüren Osman b. Ebi'l-Âs'a “*Ben seni o görevden alamam, eğer cihad yapmak istiyorsan, yerine istediğin birini bırakabilirsin*” cevabını vermiştir. Hz. Ömer, bu olaylardan sonra Osman b. Ebi'l-Âs es-Sekafî'yi, Umman ve Bahreyn bölgelerine vali olarak atamıştır. Bazı

⁶⁹ İsmail Balcı, “Diplomat ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, Sayı.16, Samsun 2014, s. 185 – 186.

⁷⁰ Üremiş, “Sind'de İslam Fetihleri I”, s. 479 - 480

söylentilere göre de Hz. Ömer, Bahreyn ve Uman üzerine bir vali tayin etmek istediğinde sahabe tarafından halifeye Osman b. Ebi'l-Âs'ın adının önerildiği söylenmektedir. Osman b. Ebi'l-Âs bu göreve gelir gelmez kardeşi Hakem b. Ebi'l-Âs'ı, Bahreyn üzerine göndermiş kendisi de Uman'a gitmiştir. Burada donanma kurarak bugünkü Mumbai civarında bulunan Tana limanına bir akın düzenledikten sonra geri dönmüştür. Daha sonra kardeşi Muğîre b. Ebi'l-Âs'ı Sind bölgesinde bulunan Deybül limanı üzerine göndermiştir. Bu akın Sind bölgesine deniz yoluyla yapılan ilk akın olmuştur. Osman b. Ebi'l-Âs, yapılan akınlarda başarı sağlandığını bildirmek için Hz. Ömer'e bir mektup göndermiştir. Hz. Ömer bu akınlara deniz yoluyla yapıldığını öğrenince valisine kızarak; *“Sen onları böcekler gibi bir değnek üzerine bindirmiştin. Allah'a yemin ederim ki eğer onlara bir şey olsaydı, senin kavminden hesabı sorardım”* sözleriyle valiye tepkisini dile getirmiştir. Bazı tarihçiler bu tepkinin Hz. Ömer'in deniz seferlerine olan korkusuna bağlamaktadır.⁷¹ Hz. Ömer döneminde Sind bölgesine yapılan deniz seferlerinde başarı sağlanmamıştır.⁷² Uzun seferleri ve deniz seferlerini sevmeyen Hz. Ömer'in buralarda fetih yapılmasına izin vermediği söylenmektedir.⁷³

637 yılında Hz. Ömer, Hakem b. Amr et-Tağlibi'yi Sind toprakları içinde bulunan Mekkân'a vali olarak göndermiştir. Bölgeye gelen komutan fetih çalışmalarına başlamış, bir yıl sonra orduya Kûfe ordusundan destek gönderilmiştir. Şihab b. Muharik b. Şihab el-Mazini, Süheyl b. Adi ve Abdullah b. Abdillâh b. İtban komutalarında küçük birlikler destek amaçlı bölgeye gönderilmiştir. Bu birliklerle iyice güçlenen Hakem b. Amr, Mekkân üzerine fetihlerini devam ettirmiştir. Müslüman ordusu karşısında duramayacağını anlayan Mekkân hükümdarı, Sind hükümdarından destek istemiştir. Sind hükümdarı Rasil, Müslümanlara karşı savaşmak için büyük bir orduyla bölgeye gelmiş, savaşın sonucunda Hakem b. Amr ordusu galip gelmiştir ve düşman kaçmaya başlamıştır. Düşman ordusunu takip ederek Sind nehrine kadar gelmişlerdir. 642 yılına kadar devam eden fetihler sonucunda Hakem b. Amr Mekkân'a dönmüştür. Hz. Ömer'e zaferi kazandıklarına dair mektup yazmış ve ele geçirilen filleri ne yapacaklarını sormuştur. Ganimetlerin

⁷¹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 28 – 29.

⁷² Özcan, “Sind”, s. 243.

⁷³ Falih Rıfkı Atay, *Hind*, Semih Lütfü Kitapevi, İstanbul 1943, s. 103.

beşte biri Hz. Ömer'e gönderilmiştir. Hz. Ömer'in cevap olarak yazdığı mektupta fillerin derhal satılıp gelirinin hak sahiplerine dağıtılması istenmiştir. 643 yılında bir köle tarafından şehit edilen Hz. Ömer yerine Hz. Osman halife olmuştur. Bu dönemde İslam ordusu Fars, Horasan, Sistan ve Kirman'a ilerlemişti.⁷⁴

Halife Ömer döneminde ordu tatbikatlarına ayrılan harcamalar hakkında kesin bir bilgi veren kayıtların sayısı çok azdır. Sind'in fethi sırasındaki harcamaların altmış milyon dirhem olduğu tahmin edilmektedir.⁷⁵

1.1.2. Hz. Osman Dönemi

Hz. Osman'ın saltanat süreci, İslam tarihinin en önemli devirlerinden birisi olmuştur. Hz. Ömer döneminde yapılan fetih hareketleri bu dönemde de devam etmiştir.⁷⁶ Halife Osman, göreve geldikten sonra kardeşiyle birlikte Hindistan bölgesinde önemli fetih çalışmaları yapmış olan Osman b. Ebi'l-As es-Sekafi'yi Bahreyn ve Umman bölgelerine vali tayin etmiştir. 648 – 649 yılında Ebu Musa'l-Eş'arî'nin yerine dayısının oğlu Abdullah b. Amir b.Küreyz b. Rabia'yı Basra valisi olarak görevlendirmiştir. Hind ve Sind bölgesine bir ordu göndermeyi düşünen Hz. Osman, Kandâbîl ve Mekrân'da ordusu bulunan Abdullah b. Amir'e mektup yazarak Hind ve Sind bölgeleri hakkında bilgi toplayacak akıllı, çalışkan, namuslu bir kişinin bölgeye gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine Abdullah b. Amir, bu istihbarat görevi için Hâkim b. Cebele el-Abdi'yi Hind ve Sind bölgesine göndermiştir.⁷⁷

Bölgeden geri dönen Hakem, Hz. Osman'ın huzuruna çıkmıştır. Halife bölge hakkında sorular sordu. Hakem: “*Ey Müminlerin Emiri! Ben oraları gördüm ve biliyorum oranın suyu azdır, meyvesi yenmez, haydutları güçlüdür. Ordusu az ise ölür ve eğer fazla ise aç kalır*” diye cevap verdi. Daha sonra Hz. Osman “*Sen haberci misin? Yoksa afili sözler söyleyen biri misin?*” dedi. Bunun üzerine

⁷⁴ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 35 – 36.

⁷⁵ Mustafa Özbakır, *Dört Halife Döneminde İktisadi Hayat*, Samer Yayınları, Kahramanmaraş 2019, s. 134.

⁷⁶ İsmail Hakkı Ayçeken, “Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervan B: Hakem'in Rolü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX, Sayı. 9, Konya 1999, s.315.

⁷⁷ Üremiş, “Sind'de İslam Fetihleri I”, s. 482 - 483.

Hakem “*Haberciyim*” dedi. Bu olay neticesinde uzun süre kimse bölgeye gaza için gitmedi.⁷⁸

Abdullah b. Amir Irak’a vali olunca 653 yılında bölge düzeni bozulan Sistan’a Abdurrahman b. Semüre b. Habib’i vali olarak gönderdi. Göreve gelen Abdurrahman sekiz bin kişilik ordu ile Hind bölgesindeki Zerenc ve Kişş arasında bulunan bölgeyi ele geçirdi. Bölgede altından yapılmış mücevher kakmalı, gözlerinin yerinde değerli iki mücevher bulunan önemli bir puthaneye rastlandı. Abdurrahman bölge racasını da yanına alarak puthaneye girip putun gözlerini oydu. Balta yardımı ile putun kollarını kesti ve racaya dönerek “*Altın ve mücevherler senin olsun. Ben putu bu hale getirerek putun kimseye zarar veremeyeceğini göstermek istedim*” dedi. Bu olay ile birlikte Büst ve Zabül sulh yoluyla fethedildi. Hz. Osman bölgeye hiçbir şekilde sefer yapılmayacağını söylemişti ama görünen o ki bölgeye seferler devam etmişti.⁷⁹

Hz. Osman’ın hilafeti sırasında Sind bölgesinin önemli bir bölgesi olan Kandâbîl’de Müslümanların varlığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Zabihur Rahman’ın yazdığı tez çalışmasında Şuhbe b. Umeyr el-Şeybaniyye anlattığı bir olayda *Kandâbîl’den bana eşim Sayfiyy b. Fuseyl’in öldüğü haberi geldikten sonra ben el-Abbâs b. Tarîf ile evlendim. Lakin daha sonra ki zamanlarda eski eşim geri geldi. Ben de bu meseleyi Hz. Osman’a götürdüm. Hz. Osman, sorunumuzla ilgilendi ve ben bu durumdayken size nasıl yardımcı olabilirim*” dedi. Daha sonra onlar sen ne dersen bizim kabulümüzdür dediler. Hz. Osman ise bu durum üzerine kadının ilk kocasından boşanmasını ya da evliliğini devam ettirmesi arasında bir tercih yapması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine adam, boşanmayı kabul etti.

Ele geçirilen yerlerde istikrarın bozulması ve yaşanan iç karışıklıklar sonucunda Hz. Osman’ın idari yönetiminden memnun olmayan asiler, 656 yılında Medine’ye gelerek Hz. Osman’ın oturduğu evi kuşattı ve kırk gün süren bu kuşatma sonucunda halifenin ölümüyle bu dönem son buldu.⁸⁰

⁷⁸ El-Belâzuî, *Fütûhu’l Büldân*, s. 495.

⁷⁹ Üremiş, “Sind’de İslam Fetihleri I”, s. 480.

⁸⁰ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 40 – 41.

1.1.3. Hz. Ali Dönemi

Hz. Osman'ın farklı eyaletlerden gelen, yönetimden memnun olmayan bir grup Müslüman tarafından Medine'de öldürülmesinin ardından Hz. Muhammed'in (sav) hem amcasının oğlu hem de damadı olan Hz. Ali iktidara gelmiştir. Hz. Ali dönemi otuz yıl kadar devam eden halifeler devrinin yaklaşık dört buçuk yıllık (656 – 661) en karışık dönemidir.⁸¹

Bir taraftan asilerle diğer taraftan Hz. Osman'ın intikamının alınmasını isteyenlerle uğraşırken Cemel ve Sıffın vakaları ortaya çıktı. Ortaya çıkan bu karışıklıklar içinde dış politika ile ilgilenmek, fetih çalışmalarını sürdürmek ve bölgeleri idare etmek Hz. Ali için hiç de kolay olmadı. Bütün bu olanlara rağmen Hz. Ali'nin bir taraftan iç karışıklıklarla ilgilendiği diğer taraftan da 657'den itibaren devletin merkezini Medine'den Kûfe'ye taşıdıktan sonra fetih çalışmaları yaptığını ve bu fetihleri buradan yönetmeye başladığı söylenebilir.⁸²

Hz. Ali tarafından Sind bölgesine gönderilen Sâğır b. Zü'r'ün güçlü bir ordu karşısında savaştığı haberi üzerine⁸³ 659 yılının başlarında Haris b. Mürre el-Abdi kendi isteği ile Hind topraklarında savaşmak için Hz. Ali'den izin istedi. Hz. Ali Haris'e izin verip Sind topraklarına gönderdi. Bölgeye gelen Haris 662 yılına kadar bu topraklarda savaştı.⁸⁴

İslâm ordusunun Mekrân'a kadar gelmiş olduğu haberi Kîkân'a ulaşmıştı. Hind sınırlarına kadar ilerleyip 659'lu yıllarda Kîkân dağlarına gelen Arap askerlerin karşısına Kîkân ve Kûhpâye bölgesinin küffâr ahalisinden oluşan güçlü ve donanımlı, yirmi bini bulan büyük bir ordu çıktı. Rivayetlere göre İslam ordusunu kuşatma altına alan düşman, o zamana kadar hiçbir savaşta duymadıkları tekbir seslerini duyunca ürperti ve korku yaşayarak kaçtığı ve pek çoğunun teslim olup esir düştüğü söylenmektedir. Bu çetin savaşta büyük ganimetler elde edilmiştir. Ağır kayıplar vererek gerçekleştirdikleri bu zorlu zaferin sevincini dahi yaşayamadan Hz.

⁸¹ Adnan Demircan, "Hz. Ali'nin İktidar Yıllarında İslam Toplumunda Siyaset", *MuşAlparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, Sayı. 3, Muş 2013, s. 174.

⁸² Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s.41.

⁸³ Üremiş, "Sind'de İslam Fetihleri I", s. 484.

⁸⁴ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 40.

Ali'nin şehadetini öğrenen ordu Mekkân'a geri dönmüştür. Bölgede Hz. Ali'nin şehadetinden sonra da bölgede savaşlar yapılmıştır. 662 - 663 yıllarında Hâris ve yanında bulunan önemli kişiler Kîkân topraklarında vefat etmiştir. Hz Ali döneminden sonra halifelik Emevî hükümdarı Muaviye'nin eline geçmiştir.⁸⁵

Hz. Ali dönemindeki ganimet mallarının, Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerine oranla daha düşük olduğu görülmektedir. Bu dönemin önemli gelir kaynağını oluşturan Tûran'da fetihlerin durması ve iç karışıklıklar ganimet mallarının büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştur. Bu olaylara rağmen bu devirde Harîs b. Murre el-Abdi'nin Sind bölgesindeki fetih çalışmaları, Ma'kel b. Kays ile Ziyad b. Hasefi'nin Ehvaz ve Esyaf topraklarında yaptığı fetih çalışmaları, Ziyad b. Ebi Süfyan'ın Fas ve Kirman'daki başarıları, Rib'i b. Kas'ın Sicistan'daki savaşları ve bu savaşlar sonucunda düşman birliklerinden ele geçirilen ganimetler, devlet hazinesine çok büyük miktarda olmasa da katkı sağlamıştır.⁸⁶

1.2. EMEVÎLER ZAMANINDA SİND

1.2.1. Muâviye b.Ebî Süfyân Dönemi (661- 680)

Hulefâ-yi Râşidîn döneminden sonra Suriye'nin merkezi Dımaşk'ta kurulan İslam tarihinin ilk hanedan devleti olan Emevîler, 661 yılında Muaviye b. Ebî Süfyan tarafından kurulmuş ve adını kurucusu Muaviye'nin Ümeyyoğulları ailesine mensup olmasından almıştır.⁸⁷ Emevîlerin kurulması ile birlikte İslam toplumunda devlet hâkimiyeti bir hanedanın eline geçmiştir. Hanedanın kurucusu Muaviye'nin Hz. Hasan'la yapmış olduğu görüşmeden sonra Müslümanlar içinde bu yıla birlik yılı manasına gelen "Amü'l-Cemaa" adı verilmiştir. Muaviye'nin Kufe'de halkı kendi egemenliğine almasıyla son yıllarda siyasi ve idari açıdan istikrarsızlıklar yaşayan İslam dünyası yeniden birleşmiştir.⁸⁸

⁸⁵ Üremiş, "Sind'de İslam Fetihleri I", s. 484.

⁸⁶ Özbakır, *Dört Halife Döneminde İktisadi Hayat*, s. 198.

⁸⁷ İbrahim Sarıçam, İrfan Aycan, *Emevîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020 Ankara, s. 3 – 4; İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, C. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 87.

⁸⁸ İrfan Aycan, "Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41-132/661-750)", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, Sayı.1, 1999, s. 147.

İç karışıklıklar nedeniyle yaklaşık on yıldır durmuş olan fetih faaliyetleri Muaviye ile birlikte üç ayrı cephede yeniden başlamıştır. İkinci cephe olan Basra'ya bağlı Horasan ve Sind topraklarında biat etmekten çıkan bazı yerlerin tekrardan himaye altına alınmasından sonra yeni fetihler gerçekleştirilmiştir.⁸⁹

Muaviye, 663 yılında dört bin kişilik ordunun başına getirdiği Abdullah b. Sevvâr el-Abdî'yi, Sind'i fethetmesi için görevlendirmiştir. Ona; *Sind bölgesinde Kîkân diye bir dağın olduğunu, insanların uzun boylu, atlarıyla birlikte çok iyi savaşçılar olduğunu ancak sıkıştıkları zaman dağlara sığındıklarını, halk ile yöneticilerinin gaddar ve inatçı olduğunu, Sind topraklarına ulaştıklarında ganimetlerin bolluğuna aldanmamaları gerektiğini söylemiştir.*⁹⁰ Muâviye, Sind topraklarına gönderdiği Abdullah b. Sevvâr'ı bölgede ilerlerken yemek yapmak için dahi ateş yakmaya ihtiyaç duymayacağı tarzda gıda maddeleri ile donatmıştır. Gizli bir şekilde ilerleyen ordu Kîkân'a ulaşmış ve ulaşır ulaşmaz şiddetli savaşlar başlamıştır. İlk çarpışmalarda düşmanı büyük bir yenilgiye uğratıp önemli ganimetler ele geçirmiştir ancak Kîkân halkı yaptıkları gizli yollardan çekilip bir müddet sonra tekrar saldırmıştır. Sıkı bir çatışma içinde olan Abdullah b. Sevvar, askerlerini bir araya toplayıp: *“Ey Muhacirîn ve Ensârın çocukları! İmanınızın paramparça olup yok olmasını istemiyorsanız şehadet mertebesine erinceye kadar bir an bile düşmanlardan yüzünüzü çevirmeyin”* demiş ve yaptığı konuşma ile ordunun dağılmasını engellemiştir. Abdullah b. Sevvar'ın sözleri üzerine Müslümanlar hırslanarak hücumlarını arttırmış ve savaş alanında kılıç sesinden başka ses duyulmaz olmuştur. Tam o esnada Abdi'l Kays kabilesinden biri öne çıkarak *‘karşıma çıkacak bir babayiğit var mı?’* diyerek düşmanı mübarezeye davet etmiştir. Bunun üzerine düşman saflarından biri öne çıkmış ve mübareze devam ederken Kîkân halkı hep birlikte savaş alanına girmiştir. Dağların, geçitlerin cesetlerle dolup taşıdığı savaşın sonucunda Müslümanlar Kîkân bölgesinde ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Zorlu savaşın sonunda Abdullah b. Sevvâr savaş meydanında şehit

⁸⁹ İsmail Yiğit, *Emevîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, s. 34 – 36.

⁹⁰ Üremiş, “Sind’de İslâm Fetihleri II”, s. 389 – 390.

düşmüş, büyük çabalar sarf eden komutanların da şehit olması üzerine orduda sağ kalan çok az sayıda asker Mekrân'a dönebilmiştir.⁹¹

Abdullah b. Sevvâr'ın şehit edilmesinden sonra Muaviye, Basra valisi Ziyâd'dan Sind bölgesine birini göndermesini istedi. Irak bölgesinde Haricilerle uğraşan Ziyâd, 670 yılında bölgeye Sinan b. Seleme el-Hüzelî'yi gönderdi. Sinan, Mekrân bölgesine gelip yerleştikten sonra burada şehir kurdu. Bölgede fetih çalışmaları yapmayan Sinan, bölgeyi hâkimiyet altında tutmaya çalıştı. Belâzurî: *'Sinan'ın erdemli, kişilikli, kendisini ibadete adanmış bir insan olduğunu ifade etmiş. Ordusunda bulunan askerlerin iyi savaşabilmeleri, sıkıntılara katlanabilmeleri için evli olmamalarını istediğini hatta askerlere boşanmaları için yemin ettirdiğini'* dile getirmiştir. 671 yılında, fetih yapmaması nedeniyle Ziyâd tarafından görevden alınıp yerine Raşid b. Amr el-Cüdeydî Mükân'a gönderilmiştir. Mekrân'a gelen Raşid b. Amr, Kîkân bölgesinde savaşlar yapmış ve bölge halkı üzerinde baskılarda bulunduğu için yaptığı bir baskında öldürülmüştür.⁹²

Ziyâd tarafından ikinci kez bölge valiliğine tayin edilen Sinan b. Seleme, İslâm askerlerinin başında hemen Mekrân'a yönelmiştir. Hiç vakit kaybetmeden Mekrân'a gidip bölgeyi ele geçirmiştir. Bu nedenle iyice gayretlenen Sinan b. Seleme Hind sınırlarına kadar ilerlemiş, pek çok yerleşim yerini kendi himayesi altına almış hatta Kîkân bölgesine kadar gelmiştir. Böylece ele geçirilen şehirlerde yıllarca devam edecek İslâm hâkimiyeti başlamıştır. Daha sonra fetih için tekrar harekete geçen Sinan, Bûdhîh'e kadar gelmiş ancak burada pusuya düşürülerek şehit edilmiştir. Sinan şehit edildikten sonra 681 yılında el-Münzir b. el-Cârûd, el-Abdî Hind sınırına vali olarak gönderilmiştir. Münzir, Kîkân bölgesi üzerine seferler düzenlemiş ve başarılar elde etmiştir. Ele geçirdiği ganimeti de bölgedeki askerlerine dağıtmıştır.⁹³

Münzir ile Müslümanlar pek çok zafer kazanmıştır. Sinan'ın daha önce ele geçirdiği fakat halkının yapılan antlaşmaya riayet etmeyip bozduğu, üzümleriyle

⁹¹ Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri II", s. 389 – 390.

⁹² Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 45 – 46.

⁹³ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 47.

tanınan KUSDÂR'ı tekrar ele geçirmiştir. Bu fetih sırasında rahatsızlanan Münzir, 681'de vefat etmiş ve İslâm coğrafyacılarının Sind toprakları arasında saydığı Tûran'ın en önemli yerleşim yerlerinden biri olan KUSDÂR'a defnedilmiştir.⁹⁴

1.2.2. Yezîd b. Muâviye Dönemi (680 – 683)

Muaviye, ölmeden birkaç yıl önce oğlu Yezid adına biat aldırarak kendi ölümünden sonra oğlunun başa geçmesini garanti altına almıştır. Bu olayla Umeyye oğulları, hilafet sistemini saltanata dönüştürerek iktidarın kendi ailelerine geçmesini sağlamıştır.⁹⁵

Muâviye vefat edince Yezîd, Medine dışındaki şehirleri biat altına almış,⁹⁶ Yezid babasının atadığı Basra valisi Ubeydullah b. Ziyad'ı görevinden almamıştır. Münzir'in vefat ettiği duyulunca onun yerine oğlu Hakem b. Münzir el-Abdi Sind valiliğine görevlendirilmiştir.⁹⁷

Yezîd yaklaşık dört yıl süren halifelik döneminde Sind fetihleriyle fazla ilgilenememiştir. O öldükten sonra Muâviye b. Yezîd iktidara gelmiş ve birkaç ay sonra halifelikten istifa ederek yeni liderin seçilmesi için yetkiyi Müslüman halka bırakmıştır. 683 yılında Müslüman halk Abdullah b. Zübeyr'e biât edip tek bir halifenin etrafında birleşme imkânını elde etmişken Mervân b. Hakem ortaya çıkmış ve kendisini halife ilan etmiştir. Kaynaklarda Sind bölgesine bu dönemde herhangi bir faaliyetin gerçekleştiğine dair bilgi yer almamaktadır.⁹⁸

1.2.3. Abdülmelik b. Mervân Dönemi (685 – 705)

Halife Abdülmelik'in başa geçtiği ilk zamanlarda devletin otoritesinde büyük düşüşler olmuş yönetim ise merkez yetkilerinin dışına çıkmıştır.⁹⁹ Halife Abdülmelik

⁹⁴ Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri II", s. 394 – 395.

⁹⁵ Adnan Demircan, "Muâviye b. Yezîd Halîfeliği", *Harran Üniversitesi İlahiyat Dergisi II*, C. II, Sayı. 2, 1996, s.109.

⁹⁶ Ünal Kılıç, "Yezîd I", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 513.

⁹⁷ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 45 – 46.

⁹⁸ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 48.

⁹⁹ Metin Yılmaz, "İslam Tarihinde (Emevi – Abbasi Dönemi) Saltanata Bağlı Yargı Siyasallaşması", *İstem*, Sayı. 3, 2004, s. 141 – 142.

b. Mervân, İslâm devletindeki sorunları ve Haricîler meselesini büyük oranda çözerek hâkimiyeti sağlamıştır. Uzun yıllar boyunca duraksayan fetih hareketlerini tekrardan başlatan bu halife, 694 yılının son zamanlarında Irak’a, bir süre sonra da Sind bölgesinin valiliğine Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî’yi tayin etmiştir. Böylece Emevî Devleti tarihi boyunca halifeleri gölgede bırakan ve yıllarca kendinden söz ettirecek yeni bir dönemine başlamıştır.¹⁰⁰

İbn Esîr’e göre; Haccâc, göreve gelir gelmez 695 yılında Sa’îd b. Eslem el-Kilâbî’yi Sind bölgesine vali olarak gönderdi. Sind hudutlarında yaşayan Hâris el-Allâfî’nin iki oğlu Muâviye ve Muhammed isyan ederek Sa’îd b. Eslem el-Kilâbîyi öldürüp bölgeyi ele geçirdiler.¹⁰¹

Bölgeye gelen Sa’îd b. Eslem, bu topraklarda büyük bir kabile olan Ezd kabilesinden Sefhevî b. Lâm el-Hammamî’yi birlikte hareket etmeye davet etti. Sefhevî, *“Benim böyle bir yetkim yok.”* cevabını verdi. Sa’îd, *“Ben bunun için hilafete yazarım.”* dedi. Safevî, bu teklifi de reddederek *“Sana asla yardım etmem, seninle çalışmaktan utanıyorum.”* dedi. Bu olay üzerine Sa’îd, çok sinirlendi ve Safevî’yi öldürdü. Bununla da kalmayıp başını koparıp Haccâc’a gönderdi. Daha sonra Mekkân’a gelerek orada kaldı.¹⁰²

Sind topraklarında vergi toplamakla meşgulken Allâfîler¹⁰³ diye bilinen Hâris el-Allâfî’nin oğlu, Muâviye ve Muhammed ile karşılaştı. İki taraf arasında savaş oldu ve Allâf Sa’îd’i öldürüp bölgeye hâkim oldular. Haccâc bu olayı öğrenince çok kızdı ve 704 yılında Müccâ’a b. Si’r b. Yezid b. Huzeyfe et-Temîmi’yi, Mekkân valiliğine getirdi. Daha yoldayken Allâfîler bölgeden kaçtı. Karşılıklı görüşmeye çağırılırsalar da Sind meliki Dâhir b. Çeç’e sığındıklarından görüşme gerçekleşmedi. Bölgede başarılı

¹⁰⁰ Üremiş, “Sind’de İslâm Fetihleri II”, s. 395.

¹⁰¹ İbn Esîr, C. IV, s. 342.

¹⁰² Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 49.

¹⁰³ Allâfîler: Emevîler’e başkaldıran Adurrahman b. Muhammed b. el-Eş’as’a yardım ederek Haccâc’a karşı savaşmışlardır. İbnü’l Eş’as yenilgiye uğrayınca da kaçarak önce Umman’a sonra Sind bölgesine gelmişlerdir. Zabihur Rahman, “Sind Fâtihî Muhammed b. Kâsım’ın (öl. 96/715) Sind Bölgesindeki Feth ve İslamlaştırma Faaliyetleri”, *İhya Uluslar Arası İslam Araştırma Dergisi*, Cilt. VII, Sayı. 1, 2021, s. 401.

savaşlar yapıp Kandâbîl’de bazı yerleri fetheden ve bir yıl Mekrân valiliğinde kalan komutan 705’te burada vefat etti.¹⁰⁴

1.2.4. Velîd b. Abdûlmelîk Dönemi (705 – 715)

Babasının ölümüyle birlikte 705’te yerine geçen Velîd b. Abdûlmelîk döneminde İslam coğrafyası en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Babasından aldığı mirası her açıdan daha da ilerletmiş, hüküm sürdüğü yerlerde siyasi yapıya ve kabileciliğe izin vermemiştir. Emevî devleti Velîd b. Abdûlmelîk döneminde ulaşabileceği en yüksek noktaya ulaşmıştır.¹⁰⁵ Her açıdan kuvvetli bir devletin başına gelen Velîd, başta Irak umumi valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî olmak üzere önemli başarılarla payı bulunan valileri görevden almayarak onların tecrübelerinden yararlanmışır.¹⁰⁶

Görevine devam eden Haccâc, Mekrân ve civarı bölgeye Muhammed b. Hârûn b. Zira’ el-Nemîrî’yi vali olarak tayin etti. Tüm yetkileri vererek haraç toplamının önemini belirtti ve Allâfilerden intikam almasını da istedi. Muhammed b. Hârûn, 706’de intikam için Allâfilerin üzerine yürüdü ve birini öldürüp kellesini de bir mektupla beraber Haccâc’a yolladı. Haccâc’a yazdığı mektupta Allâfilerden birinin kellesini aldığını, ömrü yeterse diğerlerini de öldüreceğini bildirdi. Yine bu dönemlerde Seylan olarakta bilinen Ceziretü’l-Yâkût adasının kralı, Haccâc ile iyi ilişkiler kurmak için ona hediyeler gönderdi. Hediyelerle birlikte adada hayatını kaybeden Müslüman tüccarların eşlerini Haccâc’a gönderdi.¹⁰⁷

Gönderilen hediyeler yolda Deybül’de ikamet eden deniz korsanları tarafından ele geçirildi. Haccâc, Dâhir’e bir elçi yollayarak kadınların serbest bırakılmasını istedi. Bunun üzerine Dâhir, mektuba cevap vererek; “*Korsanlar üzerinde benim hiçbir yetkim yoktur. Korsanlar benim kanun ve kurallarımın dışında hareket ediyorlar*” dedi. Bu olay üzerine Haccâc, halifeden izin aldıktan sonra

¹⁰⁴ Üremiş, “Sind’de İslâm Fetihleri II”, s. 396.

¹⁰⁵ Aycan, “Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41-132/661-750)”, s. 166.

¹⁰⁶ Sarıçam, Aycan, *Emevîler*, s. 67; Mevlüt Koyuncu, “Velîd I”, *DİA*, C.XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 30.

¹⁰⁷ Herman Kulke, Dietmar Rothermund, *A History Of India*, Routledge, Londra 1998, s. 152; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 51.

Ubeydullâh b. Nebhân'ı ve Uman'dan Büdeyl b. Tuhfa el-Becelî'yi Dâhir'e karşı savaş için Deybül'e gönderdi.¹⁰⁸

İki taraf arasında yapılan bu savaş esnasında Büdeyl, atının fillerden korkması sonucu savaş alanında şehit düşmüştür. Bu olay üzerine Haccâc; “*Ey Cami'nin efendisi! Her namaz vaktine insanları çağırdığında Büdeyl'in ismini an ki, intikamımızı alana kadar onu hiç unutmayalım.*” demiştir.¹⁰⁹ Arka arkaya gelen başarısızlık haberleriyle üzülen Haccâc, savaş anlarını anlatan kişiyi “*eğer ki sen cesur bir insan olsaydın komutanın ile birlikte şehit olurdun*” diye azarlamıştır. Deybül'de yapılan bu savaşın intikamının unutulmaması için ezanda Büdeyl adının da zikredilmesini istemiştir. Büdeyl'in intikamını alacağından dolayı korkuya kapılan Nîrûn halkının bir kısmı, topraklarını terk ederek Haccâc'ın himayesine geçmiştir. Haccâc, Horasan bölgesinde yapılan fetihler ile sevinirken Sind bölgesinden gelen kötü haberler onu çok üzmüştür.¹¹⁰ Küçük ordularla bu işin altından kalkamayacağını anlayan Haccâc, büyük bir ordu düzenleyip sefere çıkma kararı aldı. Bu görev için hem amcasının oğlu hem de damadı olan daha on yedi yaşındaki Muhammed b. Kâsım es-Sekafî'yi seçti.¹¹¹

1.2.4.1 Muhammed b. Kâsım es-Sekafî (711 – 715)

Haccâc, gemilere yapılan bu saldırılar üzerine hem damadı hem de amcasının oğlu olan Muhammed b. Es-Sekafî'yi Hind topraklarına göndermiştir. Altı bin kişilik ordu ile bölgeye gelen komutan iki yıl içinde Sind bölgesini ele geçirmiştir. Halkın yarısından çoğu Müslümanlığı kabul etmiştir.¹¹²

Ebu'l Kâsım komutan olarak Sind bölgesine gönderileceği sırada Fars topraklarındaydı. Haccâc, onun önce Rey bölgesine, sonra da Sind topraklarına gitmesini istedi. Daha sonra Rey bölgesine göndermekten vazgeçti ve onu Sind valisi olarak tayin etti. Altı bin kişilik ordunun tepeden tırnağa tüm ihtiyaçları karşılanarak

¹⁰⁸ Sind Under The Arabs, t.y, y.y, s. 4 – 5.

¹⁰⁹ M. K. Fredunbeg, *The Chachnamah, An Ancient History Of Sind*, By: Sani Hussain Panhwar, Los Angeles 2015, s. 50.

¹¹⁰ Üremiş, “Sind’de İslâm Fetihleri II”, s. 399 – 400.

¹¹¹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 53.

¹¹² Cihan Aktaş, *Pakistan Dosyası*, Akabe Yayınları, İstanbul 1987, s. 22 – 23.

sefere hazır hale getirildi. Haccâc, ordunun Şiraz bölgesine gidip savaş için gerekli malzemelerin gelmesini beklemelerini istedi. Bu sıralarda Ebu'l-Kâsım, Mekkân'a gelerek Fenzbur'u ele geçirdi ve Ermaîl'e kadar ilerledi. Ordusuyla birlikte Ebu'l Kâsım'a yardıma gelen Muhammed b. Hârûn bu seferler sırasında şehit oldu.¹¹³

Ebu'l-Kâsım yanında Cehm b. Zahr el-Cufi ile birlikte Deybül'e gelmiştir. Aynı gün içerisinde asker ve savaş malzemelerini taşıyan gemilerin de bölgeye ulaşmasıyla hemen fetih çalışmaları başlamıştır. Çalışmalar devam ederken Haccâc yazdığı mektupta Ebu'l Kâsım'a talimatlar vermiştir. Mektupta *“Arus'u kur. Ayaklardan birini kısalt ve doğruya doğru çevir. Mancınığı kullanacak askerine bana tarif ettiğin direğe nişan almasını emret”* diye bilgi vermiştir. Verilen talimata uyan asker direğe nişan almış ve direği kırmıştır. Direğin kırılmasıyla şehrin çöküşü hızlanmış, bunu gören halk endişeye kapılmıştır. Daha sonra orduhalkın üzerine yürümüş ve kaçmalarına sebep olmuştur. Ebu'l Kâsım karşı koyanları ortadan kaldırmak için üç gün boyunca bölgede kalmış ve dört bin Müslüman'ı bölgeye yerleştirip ele geçirdiği toprakları onlara dağıtmıştır. Ebu'l Kasım 711 yılında bölgeyi ele geçirerek birçok ganimet elde etmiştir.¹¹⁴

Muhammed b. el-Kâsım Deybül topraklarını ele geçirdikten sonra Neyron'a gelmiş fakat bölge halkı kendi içlerinden bir heyeti Haccâc'ın huzuruna göndererek anlaşma yapmıştır. Bölgeye gelen Ebu'l Kâsım'ın hayvanlarına yem verdiler ve ona antlaşma şartlarını söylediler. Böylelikle Neyron bölgesi savaş yapılmadan ele geçirilir. Daha sonra uğradığı şehirleri fethederek Mihrândan farklı bir ırmağa geçmiştir.¹¹⁵

Muhammed b. Kâsım, Neyron bölgesini de ele geçirdikten sonra, Melik Dahir'in amcasının oğlu Becehra b. Cender himayesindeki Sedûsan'a doğru yola koyuldu. Şehrin girişine gelerek savaş hazırlığı yapıp mancınığı kurdu. Bir gece Sedûsan hâkimi Becehra'nın kaçtığını öğrenen halk, Muhammed b. Kâsım'dan eman diledi. Arap ordusu şehre girer ve halktan altın, gümüş gibi değerli eşyaları topladı.

¹¹³ El-Belâzuî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 499.

¹¹⁴ İbn Esîr, C. IV, s. 480 – 481; El-Belâzuî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 500; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 72 – 75.

¹¹⁵ El-Belâzuî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 500 – 501.

Ele geçirilen ganimetlerin bazıısı Haccâc'a bir kısmı ise orduya dağıtıldı. Böylelikle Sedûstan bölgesi de savaşılmadan ele geçirildi. Daha sonra Budhe'ye doğru yola koyulan ordu Kenbe bölgesine gelerek burayı fethetti. Fethettiği bölgeye Arapları yerleştirip birde cami inşa ederek şehri Abdullah el-Carudi'ye emanet etti.¹¹⁶

Ebu'l Kasım Sedûstan ve Budhiye'ye yaptığı yolculuktan sonra, Haccac'ın talimatı ile Neyron'a geri dönmüştür. Hazırlıklar yapılarak Neyron tepesinde bulunan Eşbahar kalesine doğru sefere çıkmıştır. Kale ele geçirildikten sonra dolandırıcılıklardan korumak amacıyla Neyron'da bir garnizon kurmuştur.¹¹⁷

Nehrin kıyısındaki bölgeler Dâhir'in akrabası Moka b. Vesâya'nın himayesindedir. Ebu'l Kasım, Moka'ya bu deltanın tek sahibi olmasını teklif etmiştir. Mal mülk düşkünü olan Moka bu teklifi kabul ederek Ebu'l Kâsım'a itaat etmiştir. Bu olaydan sonra Muhammed b. Kâsım, Dâhir'e elçiler aracılığıyla mektup göndermiştir. Mektupta, *"Yolun açık, nehri aşıp sen mi buraya geleceksin yoksa biz mi gelelim? Karar senindir!"* demiştir. Dâhir, Müslümanların nehrin karşısına geçmelerini kabul etmiştir. Ebu'l Kâsım'ın durumu Haccâc'a bildirmesi üzerine Haccâc, her türlü önlemi aldıktan sonra, bataklık kısımlara dikkat ederek karşıya geçmelerini emretmiştir. Bu sırada Sivîstan bölgesinde isyan çıkmış, Ebu'l Kâsım Muhammed b. Mus'ab ve üç bin askerini isyanı bastırmak için göndermiştir. Muhammed b. Kâsım, elli gün bölgede kalınca ellerindeki erzaklar tükenmeye başlamıştır. O sırada Dâhir, Muhammed b. Kâsım'a bir mektup göndererek *"İnat etme, barış yaparak geri çekil! Askerlerin hayatta kalsın diye sana yardım da ederim"* demiştir. Ebu'l Kâsım cevap olarak *"Biz böyle ufak tefek sıkıntılardan korkmayız, isteğimize ulaşmadan asla geri dönmeyeceğiz. Er ya da geç senin kelleni Irak'a göndereceğim"* demiştir. Ebu'l Kâsım, Haccâc'a durumun sıkıntılı olduğunu bildirince Haccâc hemen iki bin asker ve sirkeyle ıslatılmış pamuk göndermiştir. İlk denemede karşıya geçmeye çalışan orduya Râsıl ve adamları engel olmaya çalışmıştır. Bunun üzerine Ebu'l Kâsım, nehrin batı kısmında tekneleri birleştirerek öndeki tekneye okçuları bindirip karşıya göndermiştir. Okçular saldırıya başlayınca Râsıl ve adamları geri kaçmış, Arap ordusu Sind nehrinin karşı tarafına geçmeyi

¹¹⁶ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 78 – 79.

¹¹⁷ M. Elliot, *The History Of India*, Trübner And Co., 60, Paternoster Row, Vol. 1, Londra 1867 s. 397 - 398

başarmıştır. Ordunun karşıya geçmesiyle birlikte Dâhir, zaman kaybetmeden müdahale etmek için oğlu Ceysiye'yi göndermiştir. Hezimete uğrayan Ceysiye, geri çekilmek zorunda kalmış ardından Ebu'l Kasım Ceyver bölgesine gelerek ordugâh kurmuştur. Diğer taraftan Dâhir'de hazırlıklar yaparak on bin zırhlı askeri ile birlikte pek çok fil ve cesur savaşçıları bir araya toplayarak, Ebu'l Kâsım'ın karşısına çıkmıştır.¹¹⁸ Birkaç gün süren savaşta Dâhir'in üzerinde olduğu fil ateşe verilmiş, ucuna gazlı pamuğun sarılı olduğu bir ok isabet edince fil ürküp kaçmaya başlamıştır. Daha sonra tekrar bölgeye gelen Dâhir, çarpışma sonucunda öldürülmüştür. Dâhir'in ölümüyle birlikte zafer daha da kolaylaşmıştır.¹¹⁹

Bölgede zafer kazanan Ebu'l Kâsım daha sonra Râver bölgesine gelerek burayı da savaş yoluyla ele geçirdi. Bölgede bulunan Dâhir'in eşi yakalanma korkusuyla kendisini ve yanında bulunan cariyeleri tüm mallarıyla birlikte yakmıştır. Daha sonra Brahmanâbât'a yönelen Ebu'l Kâsım burada Dâhir'in kaçan askerleriyle savaşmış ve savaşı kazanmıştır. Bölgede hâkimiyet sağlandıktan sonra Rûr ve Buğrûr bölgelerini fethetmek için yola çıkmıştır. Bölgeye giderken Sâvenderâ topraklarında Arap ordusunu karşılayan halk, eman istedi. Müslümanları misafir etmek ve onlara yol göstermek şartıyla eman edildi. Oradan Besmed'e doğru ilerleyip bölgeyi barış yoluyla ele geçirdi.¹²⁰ Sonunda Müslüman ordusu Dâhir'in başşehri olan Rûr bölgesine ulaştı. Bölgeye geldikten sonra bir aylık bir kuşatmanın ardından Rûr halkı, canlarına zarar gelmemesi ve putlara dokunulmaması şartıyla haraç vermeyi kabul etti. Böylelikle Rûr bölgesi de savaş yapılmadan ele geçirildi ve Ebu'l Kâsım tarafından bölgede bir cami inşa edildi.¹²¹

Daha sonra Muhammed b. Kâsım, Ruvâh b. Esed'i, Alor'a vali olarak görevlendirdi. İşlerin düzenli yürütülmesi için bölge halkına iyi davranılması gerektiğini emretti. Oradan Dâhir'in amcasının oğlu Kekseh'in hüküm sürdüğü Bhatiyah kalesine ilerledi. Halk Ebu'l Kâsım'dan aman diledi. Zeki olduğunu düşündüğü Keskes'i, malî işleri ve çevredeki bazı bölgeleri yönetmesi için seçti.

¹¹⁸ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 62 – 64.

¹¹⁹ Y. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C. I, Ankara 1946, s. 94.

¹²⁰ El-Belâzurî, "Fütûhu'l Büldân", s. 502.

¹²¹ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 83 – 84.

Muhammed b. Kâsım, bölgeyi garantiye aldıktan sonra Beyâs nehrini aşarak İskelenda kalesine ulaştı. Kaledekiler bunu öğrenince hemen savaş vaziyeti aldı. Yedi gün boyunca devam eden savaşta kale komutanı Sehra, zor duruma düşünce kaçtı ve kalede kalanlar Ebu'l Kâsım'dan aman diledi. Burada da zafer kazanan Ebu'l-Kâsım, Sekah'a doğru ilerledi ve bölgeyi ele geçirdi.¹²²

Ebu'l-Kâsım, daha sonra İndus nehrinin kollarından olan Çinâb'ın doğusunda Hint alt kıtasında bulunan Mûltân'a doğru geçti.¹²³ Bölgeye gelmesiyle birlikte düşman birlikleriyle savaşa başladı. Savaş iyice şiddetlenince düşman birlikleri kalenin içine kaçmaya başladı. Savaş esnasında fazlasıyla güç kaybeden ve erzak sıkıntısı yaşayan Müslüman ordusunun, eşek eti yediği söylenmektedir. Yaşanan bu sıkıntılara rağmen kuşatmayı bırakmadılar. Savaşı kazanamayacağını anlayan düşman ordusundan bir zat, Ebu'l Kâsım'ın huzuruna gelerek aman diledi ve şehrin içme suyunun çıktığı yeri göstererek Arap ordusuna yardım etti. Ebu'l Kâsım, su yatağının yönünü değiştirerek bölgeyi susuz bıraktı. Susuz kalan bölge halkı, teslim olmak zorunda kaldı. Mûltân böylece fethedilmiş oldu.¹²⁴ Mûltân fethedildiğinde bölgede fildişi pazarları ile bakırcı dükkânları arasında bulunan,¹²⁵ Güneş tanrısı adında bir tapınak mevcuttu. Şehrin merkezinde bulunan tapınak tuğla ve harçtan yapılmış bir taht üzerine oturtulmuş ve kırmızı deriyle kaplıydı. Tapınak hacılardan elde edilen gelir uğruna yıkılmamıştır. Aynı zamnada bölgede yaşayan halka İslam inancı aşılanmaya çalışılmış ve fetihten elde edilen ganimetlerle bir cami inşa edilmiştir.¹²⁶

711 – 715 yılları arasında Muhammed Ebu'l Kâsım Deybül, Neyron, Sivîstan, Brahmanâbâd, Mûltân şehirlerini fethederek Sind bölgesini Arap hâkimiyeti altına almıştır.¹²⁷

¹²² Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 68 – 69.

¹²³ Özcan, "Mûltân", s. 548.

¹²⁴ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 69.

¹²⁵ J. Murray, *Of The Panjab, Western Rajputana, Kashmir, And Upper Sindh*, Albemarle Street, Londra 1883, s. 220.

¹²⁶ David Ross, *The Land Of The Five Rivers And Sindh*, Chapman And Hall, Limited, Henrietta, Street, Covent Garden, Londra 1883, s. 94.

¹²⁷ Bahriye Üçok, *Emevîler - Abbâsiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968, s. 53; Yiğit, *Emevîler*, s. 79 – 80.

Ebu'l Kâsım, Kannevc Krallığını fethetmek için hazırlıklar yaparken Haccâc b. Yusuf es-Sekafi'nin ve daha sonra da Halife I. Velîd'in ölüm haberini alınca planını gerçekleştiremedi. I. Velîd'in yerine halife olan Süleyman b. Abdülmelik, ağabeyi Velîd'i desteklediği için kin güttüğü Haccâc'ın ailesini ve taraflarını görevlerinden alıp cezalandırdı. Muhammed b. Kâsım es-Sekafi'nin yerine de Yezid b. Ebu Kebşe es-Sekseki'yi tayin etti.¹²⁸

Göreve gelen Yezid, Muaviye b. El-Mühelleb'i kendi yanına alıp, Ebu'l-Kâsım'ı ise zincire vurarak götürdüğünü, bu olay üzerine Ebu'l Kâsım'ın '*onlar beni kaybettiler, onlar bölgede iyi savaşan bir genci kaybettiler*' dediği nakledilmekte ve Ebu'l Kâsım'a işkence yapılarak şehit edildiği dile getirilmektedir.¹²⁹

Atay ve Rahman'ın eserlerinde geçen rivayete göre Dâhir'in kızları Ebu'l-Kâsım'a iftira atarak onu halifeye şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine görevinden azledildiği ve bir hayvan derisine sarılarak kilitli bir sandık içinde hilâfet merkezi olan Dimaşk'a getirilmesi emredilir. Halifenin emri yerine getirilerek Muhammed b. Kâsım bir sandığa konur ve Dimaşk'a götürülür. Rivayete göre Ebu'l Kâsım sandığın içine kapatılarak yola çıktıktan iki gün sonra hayatını kaybeder. Ebu'l Kâsım'ın cesedi başkente getirildiğinde Dâhir'in kızları iftira attıklarını halifeye itiraf ederler ve bunun üzerine halife çok pişman olur ve kızların öldürülmesini emreder.¹³⁰

Hikâye doğru mudur bilinmez ama kuşkusuz Ebu'l Kâsım'ın hâkimiyet süresince Sind bölgesinde, Emevîler adına çok önemli topraklar kazandığı tarihi hakikattir.¹³¹

1.2.5. Süleyman b.Abdülmelik Dönemi (715 – 717)

Kardeşinin veliaht olmasını hiçbir zaman kabul etmeyen Süleyman, kardeşinin ölüm haberini alınca hemen tahta oturdu. Yanına da Yezid b. Mühelleb'i de alarak Şam'a gitti ve bölgeden itaat aldıktan sonra tahta geçti.¹³²

¹²⁸ İqtidar Husain Sıddıqui, "Muhammed b. Kâsım es-Sekafi", *DİA*, Cilt. XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 549.

¹²⁹ Yiğit, Emevîler, s. 86; El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 503 – 504.

¹³⁰ Atay, *Hint*, s.104; Zabihur Rahman, "Sind Fâtihî Muhammed b. Kâsım'ın (öl. 96/715) Sind Bölgesindeki Fetih ve İslâmlaştırma faaliyetleri", s. 413.

¹³¹ Atay, *Hind*, s. 104.

Halifenin başa geçip halktan aman aldıktan sonraki ilk işi kardeşi zamanında kalan valileri görevden almak ve yerlerine başkalarını görevlendirmek olmuştur. Medine'ye Ebû Bekir b. Muhammed'i, Irak bölgesine Hazm'ı ve Yezîd b. Mühelleb'i, Irak valiliğine Sâlih b. Abdurrahman'ı atamıştır. Ayrıca Mekke valiliğine Talha b. Dâvûd el-Hadramî'yi, Âmir eş-Şa'bî'yi ise Kûfe bölgesine vali olarak tayin etmiştir.¹³³ Sind fatihi Muhammed b. Kâsım'ı da görevden alarak¹³⁴ yerine Yezîd b. Ebî Kebşe es-Seksekî'yi Sind bölgesine vali olarak tayin etmiştir. Ebî Keşbe, Sind bölgesine vali olarak tayin edildikten sonra, Haccâc'ın akrabası olması nedeniyle Muhammed b. Kâsım'a büyük işkenceler yapmıştır.¹³⁵

Ebu'l Kasım'a yaptığı işkencelerden sonra Sind valisi, Yezîd b. Ebî Kebşe es-Seksekî sadece on sekiz gün valilik yapmıştır. Ebî Kebşe öldükten sonra Halife Süleyman, onun yerine Habîb b. Mühelleb'i Sind valiliğine göndermiştir. Bu dönemde Sind bölgesindeki racalar tekrardan topraklarına dönmüşlerdir. Habîb, Sind'e doğru giderken Mihrân nehrinin kıyısında dinlenmiş, Alor halkından bazıları valiye itaat etmiş bazıları ise isyan edip savaşmak istemiştir ve bu yapılan savaşlarda mağlup olmuşlardır.¹³⁶

1.2.6. Ömer b. Abdülaziz Dönemi (717 – 720)

Süleyman b. Abdülmelik'in ölümünden sonra halife olarak seçilen Ömer b. Abdülazîz, görevi kabul etmemiş ve biat merasiminde yeni bir devlet başkanı seçmelerini istemiştir. Fakat toplantıda bulunan zatların ısrarı üzerine halifelîği kabul etmiştir.¹³⁷

¹³² İsmail Yiğit, *Süleyman b. Abdülmelik Dönemi (96-99 / 715-717)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s.13.

¹³³ Mücahit Yüksel, "Süleyman b. Abdülmelik Dönemine İlişkin Bazı Tespitler", *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi (Mütefekkir)*, C. III, Sayı. 6, Aksaray 2016, s.432.

¹³⁴ Üçok, *Emevîler - Abbâsiler*, s. 63.

¹³⁵ İsmail Yiğit, "Süleyman b. Abdülmelik", *DİA*, C. XXXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s. 80.

¹³⁶ Halife B. Hayyât, *Et-Tarih*, s. 134; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 74.

¹³⁷ Yılmaz Çelik, "Emevi Halifesi Ömer b. Abdülazîz'in Sosyal Hizmet Uygulamaları", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, Sayı. 14, Bolu 2019, s. 622.

Sind bölgesine vali olarak ilk önce Âdi b. Ertât b. Abdilmelik'i göndermiştir. Daha sonra onu görevden alarak Amr b. Müslim el-Bâhilî'yi görevlendirmiştir.¹³⁸ Amr, bölgenin kontrolünü sağlamak için bazı savaşlar da yapmıştır.¹³⁹ Ayrıca yine Sind topraklarında hüküm süren krallıklara mektup yazarak İslam'a davet etmiştir. Krallıkların İslamiyet'i kabul ettikleri takdirde Müslümanlarla eşit şartlarda olacaklarını ve mallarının onlara geri iade edileceğini belirtmiştir. Halifenin bu adaletli yaklaşımı sonucunda başta Ceysiyeh b. Dâhir olmak üzere bölgede bulunan pek çok krallık İslamiyet'i kabul etmiştir.¹⁴⁰

Yaklaşık iki yıl beş ay beş gün halifelik yaptığı bilinen Ömer b. Abdülaziz 720 yılında daha otuz dokuz kırk yaşlarında iken vefat etmiştir. Halifenin vefatı Sind bölgesinde büyük üzüntüye sebep olmuş ve bölgede sevenleri tarafından Hasanü'l-Basrî (insanların en hayırlısı vefat etti) denmiştir.¹⁴¹

1.2.7. Yezîd b. Abdülmelik Dönemi (720 – 724)

Süleyman b. Abdülmelik ölmeden önce Ömer b. Abdülazîz'i birinci veliaht tayin etmişti. Bununla beraber Yezîd'i de ikinci veliaht olarak seçmişti. Yezîd, Ömer b. Abdülazîz'in vefatından sonra 720 yıllarında halifelik koltuğuna oturdu.¹⁴²

Ömer b. Abdülazîz daha vefat etmeden önce Yezîd b. Mühelleb, zindandan kaçarak devlete karşı ayaklandı. Önemli bölgeleri ele geçiren Yezîd b. Mühelleb, Sind bölgesine Yezîd b. Veda b. Hümejd el-Ezdî'yi vali olarak seçti. Bu olay üzerine halife, kardeşi Mesleme ve yeğeni el-Abbâs b. el-Velîd'i duruma engel olması için görevlendirdi. Halifenin kardeşi ve yeğeni, Yezîd b. Mühelleb'i Babil sınırlarında ele geçirip öldürdü. Babasının vefatını öğrenen Muâviye b. Yezîd b.

¹³⁸ Halife B. Hayyât, *Et-Tarih*, s. 273.

¹³⁹ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 89.

¹⁴⁰ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 74 – 75.

¹⁴¹ Murtaza Köse, "Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdülazîz'in Sosyal Siyaseti", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 34, Erzurum 2010, s. 83 – 84.

¹⁴² Ünal Kılıç, "Yezîd II", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 515.

Mühelleb, Vâsıt şehrinde rehin aldığı Adî b. Ertât'ı öldürdükten sonra ailesiyle birlikte Kandabîl'e gitti.¹⁴³

Bu olayı öğrenen Halife Abdilmelik Hilâl b. Ehvez el-Mâzinî'yi, Mühelleb'in üzerine gönderdi. Sind'e gelen Hilâl, Mühelleb'in çocuklarını ve yandaşını yakalamaya çalıştı. Uğraşlar sonucunda birçoğunu yakalayıp öldürdü. Bazılarını da Yezîd b. Abdilmelik'in huzuruna götürdü.¹⁴⁴ Halife Yezîd ise kadın olanları hapse attırdı ve erkekleri de öldürdü. Daha sonra Sind valiliği görevine, Cüneyd b. Abdirrahmân el-Mürri getirildi. Bu dönemde Abbâsî devleti yavaş yavaş yayılmaya başlamış ve bazı kesimler Abbâsî devletine biât etmişti. Biât edenler arasında bulunan Meysere el-Abdî ve Muhammed b. Huneys, önceleri Sind bölgesinde âmil olarak görev yapan Bükeyr'den, Abbâsî propagandası ile ilgili bilgi vererek bu gruba katılmasını istediler. Bükeyr, bu teklifi kabul ederek Sind'de kazandığı bütün ganimeti bu yolda harcadı. Meysere'nin vefat etmesi üzerine Abbâsî Devletinin bölgedeki yayılma faaliyetlerini Bükeyr yürütmeye başladı.¹⁴⁵

II. Yezîd, kendisinden sonra oğlu Velîd'i halife yapmak istiyordu. Fakat kardeşi Mesleme'nin isteği üzerine kardeşi Hişâm'ı birinci, oğlunu ise ikinci veliaht olarak belirledi. II. Yezîd, 724 yılında Ürdün'de vefat etmiştir. Halifenin vefatıyla birlikte halifelik makamına Hişâm b. Abdilmelik geçmiştir.¹⁴⁶

1.2.8. Hişâm b. Abdilmelik Dönemi (724 – 743)

Yezîd b. Abdilmelik'in vefat ettiği gün halifeliğin simgesi olan asâ ve mühür, bir haberci tarafından Hişâm'a getirilmiştir. Halifeliğin simgesi olan asâ ve mührü alan Hişâm, 724 yılında halife olmuş ve zaman kaybetmeden Rusâfe'den devlet merkezi olan Şam'a geçmiştir.¹⁴⁷ Göreve gelir gelmez Irak valiliğinde bulunan Ömer

¹⁴³ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 505; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 75; İbn Esîr, C.V, s. 56 – 57.

¹⁴⁴ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 89.

¹⁴⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 75 – 76.

¹⁴⁶ Kılıç, "Yezîd II", s. 515.

¹⁴⁷ Âdem Süslü, *Hişâm B. Abdilmelik'in Orta Asya Politikası ve Türkler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011, s.61.

b. Hübeyre'yi görevden alarak yerine Halid b. Abdullah ei-Kasri'yi görevlendirmiştir.¹⁴⁸

Sind valiliğine ise Cüneyt b. Abdірrahman el-Murri'yi gönderdi. Bu iki valinin sık sık irtibat halinde olmalarını emretti. Cüneyt ilk olarak Deybül şehrine gelerek oradaki kontrolleri sağladıktan sonra Mihrân nehrinin karşısına geçmek için yola koyuldu. Bu sırada Dahir'in oğlu Ceysiyye engel olmaya çalıştı. Cesiyye elçi ile Cüneyt'e haber göndererek İslam'ı kabul ettiğini ve bunun mükâfatı olarak Halife'nin ona bölge hâkimiyetini bıraktığını söyledi ama bu durumda ona güvenmediğini de dile getirdi. İki grup arasında anlaşmalar ile rehine değişikliği yapıldı ve Cesiyye'nin ödeyeceği vergide anlaşıldı. Rivayetlere göre anlaşmalar sağlandıktan sonra Cesiyye'nin dinden döndüğünü öğrenen Cüneyt, ordusunu hazırlayarak savaşa doğru yola çıktı. Bunu öğrenen Cesiyye'de savaş hazırlıkları yaparak savaş alanına doğru harekete geçti. Nehrin doğu tarafında bataklık bir bölgede başlayan savaşta Cesiyye'nin gemisi yan yattı, ordusu yenildi ve kendisi de esir düştü. Cüneyt tarafından öldürüldü. Kardeşinin ölümünü duyan Çeç, Cüneyt'in yaptıklarını anlatmak için Irak'a doğru yola çıkmak için hazırlıklar yaptı. Bunu öğrenen Cüneyt, Çeç'i ikna etmeye çalıştı ve başaramayacağını anlayınca onu da öldürdü.¹⁴⁹

Daha sonra Kerec üzerine sefer yaparak bolca ganimet ve esir elde edip bölgeyi himaye altına aldı. Ele geçirilen ganimetler askerlere dağıtıldı. Sind bölgesinde önemli başarılar elde eden Cüneyt daha sonra Horasan'a vali olarak atandı. Sind valiliğine ise onun yerine Temîm b. Zeyd el-Kaynî tayin edildi. Başa geldikten sonra bölgede hâkimiyet kuramayan Müslümanlar güneye doğru çekilmeye başladı. Temîm'in başarısız yönetiminden sonra Halife Hişâm tarafından Sind valiliğine el-Hakem b. Avâne el-Kelbî getirildi.¹⁵⁰

¹⁴⁸Nadir Özkuyumcu, "Hişâm B. Abdülmelik", *DİA*, C.XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 148.

¹⁴⁹Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 90 – 91.

¹⁵⁰Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 76 – 77.

1.2.8.1. Mahfûza ve Mansûre Şehirlerinin Kuruluşu

Daha öncede Horasan valiliği yapan el-Hakem b. Avâne el-Kelbî, Sind bölgesine vali olarak tayin edildiği sırada Sind halkı yönetimdeki boşluğu fırsat bilerek Müslümanlıktan çıkmaya başlamıştı. Bölgede bulunan Müslümanlar ise buraları terk etmemeye başlamıştı.¹⁵¹

El-Hakem bölgeye gelince Müslümanların güven içinde kalacağı bir yer bulamadı ve bunun üzerine Hind bölgesinde bulunan Indus suları ile beslenen bir gölün diğer tarafında bulunan Brahmanâbâd mahallesinde, Müslümanların güvende kalacağı bir şehir kurdu. Yapılan fikir alışverişinden sonra şehre el-Mahfûza ismini verdi.¹⁵² Yoğun uğraşlar sonucu bölgenin güvenliğini sağlayarak Müslümanların rahat edeceği bir şehir haline getirdi. El-Hakem, yanında bulunan Muhammed b. el-Kâsımoğlu Amr'a önemli sorumluluklar vererek onu el-Mahfûza savaşına gönderdi. Savaşı kazanan Amr, Mihrân nehrinin diğer tarafında bölgenin güvenliğini sağlamak için Mansûre adını verdiği bir şehir kurdu.¹⁵³

Şehir kurulduktan sonra bölgeyi koruyacak gücün olmadığını anlayan Amr, durumu Irak valisi Yusuf b. Ömer es-Sekafi'ya bildirdi. Bunun üzerine es-Sekafi bölgeye dört bin asker gönderdi. Ordunun güçlenmesiyle harekete geçen Amr, Sind meliklerinin üzerine giderek onları yenilgiye uğrattı.¹⁵⁴ Hişam b. Abdülmelik'in 743 yılında Rusafe'de vefat etmesinden sonra yerine Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik halifelik koltuğuna geçti.¹⁵⁵

1.2.9. Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik Dönemi (743 – 744)

Babası zamanında hiçbir devlet mertebesinde görev alamayan Velîd, amcasının halifelik zamanında uzun yıllar veliahtlık yapmıştır. Halife olmak için

¹⁵¹ Ahmet Turan Yüksel, “Fütûhu'l-Büldân'a Göre Fetihlerden Sonrakı Faaliyetler”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı. 9, Konya 2020, s. 69.

¹⁵² Elliot, *The History Of India*, s. 371; El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 507

¹⁵³ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 507 – 508.

¹⁵⁴ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 96.

¹⁵⁵ Özkuyumcu, “Hişam B. Abdülmelik”, s. 150.

amcasıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Amcasının ölümüyle birlikte otuz beş yaşındayken halifelik koltuğuna oturmuştur.¹⁵⁶

Velîd'in halifelik koltuğuna oturunca Amr b. Muhammed b. Kâsım'ı Sind valiliği görevinden alarak Yezîd b. Arâr'ı göreve getirmiştir. Bu olaydan sonra Amr babasına yapılan haksızlığın aynısını yaşamaktan korktuğu için intihar etmiştir. Sind bölgesine gelen Arâr, on sekiz savaş yapmıştır. Halife Irak valiliğine de Mansur b. Cumhur'u tayin etmiştir. Irak valiliğine gelen Mansur, sarayda yaşanan sorunlarda adının geçmesi nedeniyle endişeye kapılıp kardeşi Manzur ile birlikte Sind bölgesine gelmiştir. Bölge valisi Arâr ile sıkıntılar yaşayıp savaşa girmiş ve savaş sonucunda Sind valisi Arâr'ı öldürmüştür. Mansur, Mansûre şehrine yerleşerek kardeşini de Kandabîl ve Deybül topraklarına göndermiştir.¹⁵⁷

Hişâm b. Abdülmelik, döneminde görev yapan valilere ağır cezalar vermesi ve Yahyâ b. Zeyd'in öldürmesi üzerine olumsuz tepkiler almıştır. Ayrıca Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin öldürülmesi sonucu Yemen halkı Velîd'e düşman olmuş ve Velîd'in yaptığı bu davranışlar sonucunda Emevî devleti ilk defa kendi içinde çatışmalar yaşamıştır. Bu çatışmalar devletin bölgedeki kontrolünü sarsmıştır.¹⁵⁸

Emevî devletinde oluşan siyasi, iktisadi, idari sorunları fırsat olarak değerlendiren Abbâsî devleti halifelik makamını ele geçirmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ İsmail Hakkı Atçeken, "II. Velîd", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 31 – 32.

¹⁵⁷ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 96 – 97.

¹⁵⁸ Mevlüt Koyuncu, "Yezîd III", *DİA*, C. XLIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s. 516 – 517.

¹⁵⁹ İsmail Hakkı Atçeken, "Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm b. Abdülmelik Dönemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, Sayı. 17, Konya 2004, s. 29.

1.3. ABBÂSÎLER ZAMANINDA SİND

Abbâsîlerin halifeliği ele almasında Emevîler'in yönetiminden razı olmayan kesimlerin yaptığı propagandaların etkisi büyük olmuştur. Emevî devletinin bir asır kadar yönetimde kaldığı zamanlarda uyguladıkları Mevâlî ¹⁶⁰ politikası, İslam toplumu içinde çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu sorunlar Emevî devletinin yıkılmasına neden olmuştur. İslam âleminde Abbâsî Devleti'nin yönetimi kendi avucuna almasıyla idari, askeri, siyasi ve ilmi alanlarda değişiklikler olmuştur.¹⁶¹

1.3.1. Halife es-Seffâh (749 - 754)

Halife Seffâh başa geçince Sind bölgesine Muğallis el-Abdî'yi vali olarak görevlendirdi.¹⁶²

El- Abdî, Abbâsî Devleti adına Sind bölgesinde hâkimiyeti sağlamak için ordusunu hazırlayarak harekete geçti. Bu sıralarda bölge Manzur b. Cumhur'un himayesi altında bulunmaktaydı. Komutan Deybül'e geldikten sonra Manzur ile aralarında savaş başladı. Savaş sonucunda Manzur öldürüldü. El-Abdî bu zaferden sonra Mansûre'ye doğru harekete geçti. Kardeşi Manzur'un ölümünü duyan Mansur, savaş hazırlıklarına başladı ve iki taraf arasında savaş başladı. Savaş sonucunda ağır bir yenilgi alan el-Abdî esir alındı ve daha sonra öldürüldü.¹⁶³

El-Abdî'nin şehit edildiğini duyan halife, kendi himayesinde çalışan Mûsâ b. Ka'b el-Temîmî'yi yirmi bin kişilik bir ordu ile Sind topraklarına gönderdi. Mûsâ ile Mansûr'un yanlıları arasında mektuplaşmalar oldu. Komutan, Mansur'u savaştan vazgeçirmeye çalıştı. İki ordu arasında Mihrân nehri yakınlarında savaş başladı ve Mûsâ savaştan galip ayrıldı. Mansur ise yakalanarak öldürüldü. Bu olaydan sonra

¹⁶⁰ Mevâlî: Arap olmayan etnik mensuplara yapılan ikinci sınıf muamele. M. Nadir Özdemir, "Emevîler Döneminde Mevâlî", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VII, Sayı.1, Zonguldak 2020, s. 191.

¹⁶¹ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâsîler", *DİA*, C. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, s. 31.

¹⁶² El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 507- 508.

¹⁶³ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 99.

Mûsâ, el-Mansûre şehrine gelip bölgede gerekli tadilatları yaptı ve Sind topraklarına önemli seferler yaparak bölgenin kontrolünü sağladı.¹⁶⁴

Seffâf, halifelik yıllarında iç karışıklıkları ortadan kaldırmış ve Müslümanlar arasındaki birliği tekrardan sağlamıştır. Beş yıllık iktidarı sonunda, humma hastalığına yakalanmış ve 754 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁶⁵

1.3.2. Halife Mansûr (754 – 775)

Halife Seffâf daha hayattayken kardeşi Mansûr'u veliaht olarak tayin etmiştir. Veliahtlık yazısını bir bez parçasına yazıp mühürledikten sonra İsâ b. Mûsâ'ya teslim etmiştir. Halife Seffâf hayatını kaybettikten sonra İsâ b. Mûsâ, Mekke'de bulunan Mansûr'a mektup göndererek abisinin vefat ettiğini ve ona biat edildiğini söylemiştir.¹⁶⁶

Halife Mansûr başa geldiğinde, Sind bölgesinde vali olarak görev yapan Ömer b. Musa b. Ka'b'ın yerine Ömer b. Hafs vali olarak tayin edildi. Bölgeye gelen Ömer b. Hafs, Mansûre şehrinde Ömer b. Musa b. Ka'b'ın oğlu Uyeyne b. Musa'nın direnişiyle karşı karşıya kaldı. On bir ay boyunca bölgeyi kuşatma altında tutan Ömer b. Hafs Mansûre'yi ele geçiremedi. Hafs, Uyeyne'den gelen barış teklifini kabul edip halifeye gönderdi. Yolda kaçarak Sistan'a sığınan Uyeyne, burada öldürüldü. Ömer b. Hafs da Sind bölgesine yerleşerek bölgeyi hâkimiyet altında tutmaya çalıştı.¹⁶⁷

Mansûre'da kalan Ömer b. Hafs, Sind valiliğini yürüttüğü esnada Muhammed b. Abdullah b. Hasan kendisinin himayesinde olması için Ömer b. Hafs'a mektuplar yolladı. Yine bu dönemde Muhammed, oğlu olan Abdullah el-Eşter'i Basra'da propaganda yapması için görevlendirdi. Basra'da faaliyetlere başlayan Eşter bölgede ele geçirdiği atları Ömer b. Hafs'a gönderdi. Şiilere karşı ilgisi olan Sind valisi, Muhammed b. Abdullah'ın teklifini kabul etti. Abdullah şiilik faaliyetlerine devam

¹⁶⁴ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 111 – 112.

¹⁶⁵ Hakkı Dursun Yıldız, "Ebü'l-Abbas es-Seffah", *DİA*, C. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s. 284.

¹⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, s. 324.

¹⁶⁷ Abdülkerim Özaydın, "Ömer b. Hafs", *DİA*, C. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s. 64.

ederken babası Muhammed b. Abdullah'ın ölüm haberini alınca endişelenmeye başladı. Sind valisine gelerek onu saklamasını istedi. Ömer b. Hafs, Abdullah'ı çok güvendiği bir Hind melikine gönderdi. Abdullah burada da Şiiliği yaymak için yürüttüğü çalışmalarına devam etti. Bu dönemde bölgede Şiilik hareketleri yapılmaya başlandı. Yaşanan olaylardan sonradan haberdar olan Halife Mansûr çok sinirlendi¹⁶⁸ ve Ömer b. Hafs'ı Sind valiliği görevinden uzaklaştırarak yerine Hişâm b. Amr et-Tağlebî'yi atadı.¹⁶⁹

Halife Mansûr, 769 yılında Sind valiliğine getirilen Hişâm b. Amr et-Tağlebî'ye “*Bölgede bulunan kraldan Abdullah'ı bize teslim etmesini iste, eğer ki karşı gelirlirse savaş için hazır olsunlar*” diye bildirmesini emretti. Abdullah'ı esir almakla görevlendirilen Sind kralı bununla çok ilgilenmedi. Bunun sebebi ise kendisinin de Ehl-i Beyt'e karşı ilgisinin olmasıydı. Bu sıralarda Sind bölgesinde çıkan isyanı bastırmak isteyen vali, kardeşi Sefîh'i gönderdi. Sefîh, askerleriyle birlikte isyanın çıktığı, yerli hükümdarın himayesinde olan bölgeye geldi. O esnada karşıdan atlarıyla birlikte gelen Abdullah b. Muhammed el- Eşter ve yanında bulunan dokuz kişiyi gördü. Sefîh, Abdullah ve yandaşlarını öldürdü fakat Abdullah'ın cesedinin öldürülenler arasında olmadığı görüldü. Abdullah'ın cesedinin halifeye gönderilmemesi için yandaşları tarafından nehre atıldığı söylendi. Olayın haberini alan Sind valisi Hişâm olanları halifeye bildirdi. Halife bu olaydan sonra Hişâm'a, bölgede bulunan kralın üzerine yürümesini emretti. Bunun üzerine Hişâm, bölgede bulunan kral üzerine sefer düzenleyerek kralı öldürüp bölgeyi kendi himayesi altına aldı. Abdullah'ın eşi ve çocuklarını da esir alarak halifeye gönderdi.¹⁷⁰

Sind valisi Hişâm, Narend'e ve Hind bölgelerine ordu gönderdi. Keşmir'i himaye altına aldı. Ayrıca Mûltân'ı da ele geçiren Hişâm, Kandâbîl topraklarında zorbalık yapan Arapları da bölgeden çıkardı. Gemilerle birlikte Kandehar'ı fethetti.

¹⁶⁸ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 101 – 102.

¹⁶⁹ İbn Kesir, *El Bidâye Ve'n Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, C. X, İstanbul 2008, s. 182.

¹⁷⁰ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşma*, s. 114 – 115.

Bölgede bulunan puthaneyi yıkıp yerine cami inşa etti ve bölge hâkimiyeti sırasında Sind’de bolluk yaşandı. Ayrıca sınırları da iyice genişletti.¹⁷¹

Sind valisi Hişâm vefat ettikten sonra yerine Ma’bed b. Halîl el-Temîmî göreve gelmiştir. Bölgedeki işini iyi yapan vali halk tarafından sevilmiştir. Göreve geldikten birkaç ay sonra vefat eden Ma’bed b. Halîl’in yerine oğlu Muhammed b. Ma’bed gelmiştir. Ma’bed Sind valiliği görevini sürdürürken 775 yılında Mansûr vefat etmiştir.¹⁷²

1.3.3. Halife el-Mehdî (775 - 785)

775 yılında babası Mansûr’un hacca gittiği esnada vefat etmesiyle birlikte Mehdi herhangi bir sıkıntı yaşamadan Abbâsî tahtına geçmiştir.¹⁷³

Halife olduktan sonra Sind valiliğinde bulunan Ma’bed’in vefat etmesiyle birlikte Sind valiliğine Halifenin veziri Ebû Ubeydullah’ın tavsiyesiyle Rûh b. Hâtim göreve getirilmiştir.¹⁷⁴

Halife, olaylardan sonra başka ülkelerde bulunan krallara haber göndererek Abbâsî Devletine biat etmelerini istemiştir. Sind bölgesinin kralı Ray ile birlikte haber gönderdiği kralların çoğu, bu teklifi kabul ederek halifeye biat etmişlerdir. Sind bölgesine gönderilen Rûh b. Hâtim, bölgesine geldiğinde Zutlar Abbâsîlere karşı isyan çıkarmıştır. Halife, Mehdi Rûh b. Hâtim’in bu isyanla baş edemeyeceğini anlayınca onu görevden alarak yerine Nasr b. Muhammed b. el-Eş’as el-Huzâ’î’yi Sind bölgesinin başına getirmiştir. Kısa bir süre sonra onu da görevinden alarak yerine Basra valisi olan Muhammed b. Süleyman b. Ali el-Hâşimî, Abdûlmelik b. Şihâb el-Misme‘î’yi atamıştır.¹⁷⁵

776 yılında Halife Abdûlmelik ve dokuz bin kişilik askeri birliği, Basra üzerinden deniz yoluyla Sind topraklarına gönderdi. Bir sene sonra Sind’e ulaşan ve

¹⁷¹ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 508.

¹⁷² İbn Esîr, C. VI, s. 44.

¹⁷³ Nahide Bozkurt, “Mehdî – Billâh”, *DİA*, C. XXVIII, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 377.

¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, C.VI, s. 44.

¹⁷⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.116 – 117.

burada Barbed şehrini ele geçiren Abdülmelik dönüş esnasında fırtınaya yakalanarak ağır kayıplar verdi. Diğer taraftan Ahmed b. Esed komutasındaki ordu Fergana'ya giderek Kasan'ı ele geçirdi.¹⁷⁶

Sind valisi olarak göreve getirilen Abdülmelik on sekiz gün gibi kısa bir süre valilik yaptıktan sonra görevden alınarak yerine Zübeyr b. El-Abbas göreve getirildi ve daha Sind topraklarına varmadan görevden azledilip yerine Misbag b. Amr et-Tağlibi getirildi.¹⁷⁷ Daha sonra tekrardan Nasr b. Muhammed b. El-Eş'as, Sind valiliğine getirilmiştir. 780 yılında Sind valisinin vefat etmesi üzerine göreve Satih b. Amr et-Tağlibi getirilmiştir.¹⁷⁸

Tağlebi'nin valiliği zamanında bölgede yaşayan Arapların arasında, asabiyetçilik ve kabileler arası çekişme yaşanmaktaydı. Bölge idare kontrolü oldukça zorlaşmıştı. Bölgede kontrollerin sağlanamamasından dolayı sık sık vali değişikliği yapılıyordu. Bölgede kontrol altına alması için halife kendi kölesi olan Leys b. Tarîf'i Sind valisi olarak tayin etti. Bölgeye gelen Leys bir ay boyunca Mansûre'de kaldı. Bu sırada Zutların isyan girişimi içinde olduğunu gören vali, isyanı bastırdı ve bölgede uyguladığı sert politika neticesinde Sind bölgesindeki kontrolü sağladı.¹⁷⁹ Leys, halifenin vefatına kadar Sind bölgesinin valilik görevini devam ettirdi.¹⁸⁰

1.3.4. Halife el-Hâdî (785 - 786)

Halife Mehdi, oğlu Harun'u da yanına alarak Bizanslılarla savaşmak için gittiği dönemlerde idareyi veliaht ilan ettiği Hadî'ye bıraktı. Hadî'nin Cürcân¹⁸¹, da bulunduğu sırada onu veliahtlıktan alıp yerine Harun'u veliaht yapmak istemiştir. Halife Mehdi'nin vefat ettiği gün Hadî halifeliğini ilan etmiştir.¹⁸²

¹⁷⁶ Bozkurt, "Mehdî – Billâh", s. 379.

¹⁷⁷ Ahmet Önkâl, *Abbâsî Halifesi Mehdi b. Mansûr ve Siyasî Yönü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s. 86.

¹⁷⁸ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 105 – 106.

¹⁷⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 118; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 106.

¹⁸⁰ Halife B. Hayyât, *Et-Tarih*, s. 374 – 375.

¹⁸¹ Cürcân: Hazar denizinin güneydoğusunda tarihî bir şehir ve bu şehrin merkez olduğu eyalet. Rıza Kurtuluş, "Cürcân", *DİA*, C. VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s. 131.

¹⁸² Nahide Bozkurt, "Hâdî-İlâhak", *DİA*, C. XV, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 16.

Hadî, halife olduktan sonra Sind topraklarında valililik görevini sürdüren Leys b. Tarîf'i huzuruna çağırıştır. Bu olay üzerine Vali Leys Bağdat'a, halifenin huzuruna gitmeden önce yerine oğlu Muhammed b. Leys'i bırakarak yola koyulmuştur. Fakat Leys daha Bağdat'a varmadan Halife Hadî 756 yılında vefat etmiştir.¹⁸³

1.3.5. Halife Hârûn Reşîd (786 - 809)

Halife Mehdi, ilk veliaht olarak Hadî'yi, ikinci veliaht olarak da Hârûn Reşîd'i seçmişti. Daha sonra birinci veliahtlığı oğlu Hârûn Reşîd'e vermek için harekete geçmiş, fakat ömrü yetmemişti. Hârûn Reşîd babasının ölümünden sonra devlet içinde karışıklıkları engellemek için halife Hadi'ye biat ettiğini her bölgeye mektuplarla bildirmiştir. Halife Hadî, bölgede kontrolü sağladıktan sonra Hârûn'un yerine oğlu Ca'fer'i veliaht tayin etmek istemiş ve buna karşı gelen Hârûn Reşîd'i hapse attırmıştır. Annesi Hayzûran tarafından zehirlendiği söylenen Hadi'nin yerine 786 yılında¹⁸⁴ Hârûn Reşîd'e biat edilmiştir ve Hârûn Reşîd halifelik koltuğuna geçmiştir.¹⁸⁵

Hârûn Reşîd tahta geçtikten sonra Sind bölgesinde valilik yapan Leys'i azlederek yerine Sâlim el-Yûnusî'yi vali tayin etmiştir. Kısa bir süre sonra valilik görevinden alınan Sâlim'in yerine¹⁸⁶ 790 yılında İshâk b. Süleyman, kadılığa ise Yûsuf b. Ebî Yûsuf getirilmiştir.¹⁸⁷

İshâk b. Süleyman birkaç ay sonra hayatını kaybedince yerine oğlu Yusuf b. İshâk göreve devam etmiştir. Daha sonra halife Tayfur b. Abdillâh el-Himyerî'yi Sind valisi olarak atamış ve bu dönemde Yemen ve Nizârî kabileleri arasında rekabet

¹⁸³ ; İbnü'l-Esir, VI, s. 92; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.118; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 108.

¹⁸⁴ Nahide Bozkurt, "Hârûnürreşîd", *DİA*, C. XVI, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s. 256.

¹⁸⁵ Halife B. Hayyât, *Et-Tarih*, s. 380.

¹⁸⁶ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.118.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esir, VI, s. 111.

ortaya çıkmıştır. Bu olay üzerine Halife Hârûn, 791 yılında Câbir b. el-Eş'as el-Ta'î'yi daha sonra ise Sa'id b. Selm b. Kuteybe'yi Sind valisi yapmıştır.¹⁸⁸

Sind bölgesine gelen Sa'id, Sind nehrinin batısı ile Mekkân bölgesine kardeşi Kesîr b. Selm'i komutan olarak görevlendirmiştir. Kesîr'in kötü davranışları yüzünden halife Sind topraklarına İsâ b. Ca'fer b. Mansûr'u vali olarak Muhammed b. Adiyy es-Sa'lebî'yi ise komutan alarak tayin etmiştir. Bölge komutanı Muhammed b. Adiyy, Sind bölgesinde uyguladığı hırçın politika sonrasında kabileleri arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Mültân üzerine yaptığı seferde halkın karşılık vermesiyle çıkan savaşı kaybeden Muhammed b. Adiyy kaçarak el-Mansûre bölgesine sığınmıştır.¹⁸⁹

Bu olaylardan sonra Halife Harûn Reşîd önce Abdurrahman'ı, bir yıl sonra da Eyyûb b. Ca'fer'i Sind valiliğine gönderdi. Yapılan bu değişikliklerden sonra bölgede hâkimiyetin sağlanamadığını ve karışıklıkların devam ettiğini duyan halife, 800 yılında Eyyûb b. Ca'fer'i azlederek yerine Dâvûd b. Yezîd el-Mühellebî'yi Sind valisi olarak tayin etti. Dâvûd, göreve geldikten sonra kardeşi el-Muğîre'yi vekil olarak Sind bölgesine gönderdi. Muğîre, bölgeye geldiğinde Nizârî kabileleri ile Yemanî kabileleri arasında yaşanan gerginlik iyice artmıştı. Yemanîlerin safında yer alan Muğîre ile Nizârîler arasında savaş çıktı. Yapılan savaşta yenilgiye uğrayan Muğîre, bölgeden kaçıp kardeşi Dâvûd'a mektup yazarak olanları anlattı. Bu olaydan sonra Sind valisi Dâvûd b. Yezîd büyük bir ordu ile 801 yılında bölgeye gelerek Nizârî kabilesinden çok sayıda kişiyi öldürdü. Büyük bir zorlukla Mansûre şehrine gelen Dâvûd, bölgede hâkimiyeti sağladı ve bu zamanlarda Araplar ile yerli halk arasında ilim alışverişi iyice arttı.¹⁹⁰

Sind bölgesine vali olarak gelen Dâvûd b. Yezîd b. Hâtim, bölgede uzun zamandır devam eden huzursuzluğu ortadan kaldırdı. Bağdat'tan görevlendirilen Sind valileri çok etkin olamadı. Çoğunluğu Sind nehrine geçerek Mansûre'ye kadar geldi fakat önemli işler yapamadı. Devletin bölge üzerindeki yetkisi yok denecek

¹⁸⁸ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 108 – 109.

¹⁸⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.118 – 119.

¹⁹⁰ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, ss. 109 – 110.

seviyeye geldiği sıralarda, 800 yılında vali Dâvûd b. Yezîd b. Hâtîm'in bölgeye gelmesiyle birlikte yaklaşık yirmi bir yıl boyunca Sind'de hâkimiyet sağlandı. Zorbalık, asabiyet en aza indirildi. Halife Hârûn Reşîd'in saltanatı zamanında yaşanan kabile çatışmaları, isyanlar gibi durumlardan ötürü ne yazık ki önemli gelişmeler yaşanmadı. Ayrıca bölgeye gelen valilerin tecrübesiz olması ve uyguladıkları yanlış politikalar, bölgenin akıbetini daha da sıkıntıya soktu.¹⁹¹

Yaklaşık yirmi üç yıllık halifelik süreci boyunca Abbâsî Devleti adına önemli işler başaran Hârûn Reşîd 809 yılında hayatını kaybetmiştir.¹⁹²

1.3.6. Halife el-Emîn (809 – 814)

Hârûn Reşîd'in vefatından sonra 809 yılında Bağdat'ta el-Emîn'e başta Me'mun olmak üzere halk tarafından biat edilmiş ve halifelik makamına el-Emîn geçmiştir.¹⁹³

Emîn halifelik yıllarında kardeşi Me'mun ile yaşadığı sorunlardan dolayı bölgeler ile pek ilgilenememiştir. Sind bölgesinde vali olarak görev yapan Dâvûd b. Yezîd b. Hâtîm, el-Emîn halifeliği zamanında da görevine devam etmiştir. 821 yılında, vefat edene kadar Sind bölgesinin valisi olarak devam etmiştir.¹⁹⁴ El-Emîn'in dört yıllık halifeliği zamanında yaşanan sıkıntılar yüzünden kardeşi Me'mun ile aralarında hep bir kargaşa yaşanmıştır. Halife tüm gücünü kardeşiyle savaşıarak harcamış ve bu savaşlar sonucunda öldürülmüştür.¹⁹⁵

1.3.7. Halife el-Me'mûn (814 – 834)

Hârûn Reşîd, el-Emîn'den sonra veliaht olarak seçtiği Me'mun'u Horasan bölgesine vali olarak göndermişti. Kendisinden sonra oğulları arasında çıkacak olan mücadeleyi önlemek için onlarla birlikte 802 yılında hacca giden Hârûn Reşîd,

¹⁹¹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.120 – 121.

¹⁹² Andre Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, (Çev. Nedim Demirtaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007, s. 151.

¹⁹³ Hakkı Dursun Yıldızı "Emîn", *DİA*, C. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s. 113.

¹⁹⁴ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 110; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 121.

¹⁹⁵ Murat Akkuş, "Abbâsî Hâlifelerinin Ölüm Sebepleri", *İstem*, Sayı. 21, Konya 2013, s. 198.

onlardan söz almış ve bu antlaşmaları Kâbe'ye astırmıştır. Hârûn Reşîd'in 809 yılında vefat etmesiyle birlikte birinci veliaht olarak ilan ettiği oğlu el-Emîn başa geçmiştir. Merv bölgesinde bulunan Me'mun, babasının Kâbe'ye astırdığı antlaşmayı hiçe saymasıyla birlikte taht mücadelesi başlamıştır.¹⁹⁶

Halife el-Emin, vezirliğini yapan Fazl b. Rebî'nin de kışkırtmalarıyla Me'mun'u veliahtlıktan saf dışı bırakmayı planlamıştır. Fazl b. Rebî, Me'mun'un başa geçmesiyle en büyük zararı kendisinin göreceğini anlayınca halifeyi kardeşi Me'mun'a karşı kışkırtıp onu veliahtlıktan alması için cesaret verici konuşmalar yapmıştır. Halife, vezirinin cesaret vermesiyle Me'mun'u alıp yerine oğlu Musa'yı veliaht yapma kararı almıştır.¹⁹⁷ Bununla birlikte meydana gelen çekişmeler sonucunda Halife el-Emîn 813 yılında öldürülmüş ve Me'mun başa geçmiştir.¹⁹⁸

Me'mun halifelik makamına geçtikten sonra Sind valisi olarak görev yapan Dâvûd b. Yezîd b. Hâtîm'i azletmemiş yola onunla devam etmiştir. Fakat 820 yılında Sind valisinin vefat etmesiyle yerine oğlu Bişr b. Dâvûd getirilmiştir. Halife, Bişr b. Dâvûd'u yıllık bir milyondirhem haraç göndermesi koşuluyla Sind bölgesine vali olarak atamıştır. Dâvûd b. Yezîd'ten sonra Sind topraklarında tekrardan ortaya çıkan istikrarsızlıkla baş edemeyen ve halifeye verdiği haraç gönderme sözünü tutmayan Bişr b. Dâvûd görevden alınmış ve yerine Hâcib b. Sâlîh vali olarak görevlendirilmiştir.¹⁹⁹

Görevden alınan Sind valisi durumdan hoşnut olmamış ve isyana kalkışmıştır. Bunun üzerine halife, Hâcib b. Sâlîh'i ordusuyla birlikte Bişr'in üzerine yollamıştır. Mükran'da Bişr'in kardeşiyle karşılaşan Hâcib b. Sâlîh, Bişr'in teslim olmasını istemiştir. Teslim olmayı kabul etmeyen Bişr'in üzerine gitme konusunda tereddüt yaşadığını anlayan Halife Me'mun, bölgeye Gassan b. Abbad el-Mühellebi'yi göndermiştir. Gassan b. Abdal bölgeye gelerek Bişr'i himaye altına almıştır. Bir süre bölgede kalıp kontrolü sağlayan Gassan'a, Sind meliklerinden Bâle karşı koymaya

¹⁹⁶ Nahide Bozkurt, "Me'mûn", *DİA*, C. XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2014, s.101.

¹⁹⁷ Hasan Hüseyin Güneş, "Abdullah Me'mun ve Muhammed Emin'in Hilafet Mücadelesi", *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. II, Sayı.2, Bartın 2005, s.15.

¹⁹⁸ Bozkurt, "Me'mun", s. 101.

¹⁹⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.120 – 121.

yeltenmiştir. Gönderdiği mektupta, yanındakilerle birlikte teslim olmasını istemiştir. Bu duruma aldırış etmeyen Gassan yanında bulunanlar ve Bısr ile birlikte Bağdat'a doğru harekete geçmiş ve Sind bölgesi valiliği sorumluluğunu, Musa b. Yahya el-Bermekî'ye bırakmıştır.²⁰⁰

831 yılında Musa b. Yahya b. Hâlid b. Bermek, Sind valisi olarak göreve başladığında ilk görevi Gassan'a meydan okuyan, bölgenin doğu tarafında yer alan Sind meliklerinden Bala'nın üzerine yürümek oldu. Yapılan savaşta Abbâsîler kazandı. Esir düşen Bala, canını bağışlaması şartıyla Musa el-Bermekî'ye beş yüz bindirhem vermeyi teklif etti fakat Sind valisi bunu kabul etmeyerek Sind meliki Bala'yı öldürdü.²⁰¹

Sind bölgesine yaptığı fetihlerde önemli başarılar sağlayan el-Me'mûn, Pozantı Çayı civarında²⁰² su kenarında yediği hurmalar sonucunda o gün humma hastalığına yakalanmıştır.²⁰³ Yakalandığı hastalık yüzünden 833 yılı Recep ayının sonuna doğru perşembe günü Büdeydûn'da vefat etmiş ve Tarsus'a getirilerek defnedilmiştir.²⁰⁴

1.3.8. Halife el Mu'tasım Billâh (834 - 842)

Me'mun'un vefat etmesi ile ortaya çıkan karışıklıklarda bazı komutanlar, Me'mun'un oğlu Abbas'ı halife ilan etmek istemiştir. Diğer tarafta ise başta Afşin olmak üzere Türk komutanlar, Me'mun'un kardeşi Ebu İshak Muhammed'in halife olmasını istemiştir. Karışıklıklar sonucunda Abbas b. Me'mun, amcasına biat etmiş ve Ebu İshak Muhammed, el-Mu'tasım Billâh lakabını alarak halife ilan edilmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ İbnü'l-Esir, VI, s. 164; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 110 – 111; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s.120 – 121.

²⁰¹ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 509.

²⁰² Akkuş, “Abbâsî Hâlifelerinin Ölüm Sebepleri”; s. 207.

²⁰³ Ebü Ca'fer Muhammed bin Cerir'üt-Taberî, *Tarih-i Taberî*, (Çev. M. Faruk Görtünca), C. IV, Sağlam Yayınları, İstanbul 2007, s. 515.

²⁰⁴ İsmail Hakkı Atçeken, *Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s.55.

²⁰⁵ Casim Avcı, “Mu'tasım Billâh” *DİA*, C. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s. 380; İbn Kesir, X, s. 473.

Mu'tasım başa geçtiğinde Sind valiliği görevine devam eden el-Bermakî'nin vefatı üzerine oğlu İmrân b. Mûsâ'yı vali olarak tayin etmiştir.²⁰⁶ Halife Mu'tasım döneminin ilk yıllarında Hint bölgesinin alt kısımlarında yaşayan, özellikle Pencap, Sind, Racastan ve Uttar Pradeş'in batısında yaşayan Hind asıllı Zutlar²⁰⁷ bölgede devletin huzur ve güvenliğini bozmuş ayrıca güzergâh yollarını ele geçirerek yük gemilerinde ağır vergiler almaya başlamıştı.²⁰⁸

Bu olay üzerine Sind valisi İmrân, Zutları kontrol altına almak için Kîkân bölgesine geldi. Bölge hâkimiyetini sağladıktan sonra, burada el-Beyzâ adında bir şehir inşa ederek ordusunu yerleştirdi. Sonra el-Mansûre'ye oradan da Kandâbîl'e geçti. Kandâbîl şehri, Arap kökenli Muhammed b. el-Halîl himayesinde bulunuyordu. Sind hükümdarı, el-Halîl'e karşı savaşarak bölgeyi himaye altına alıp savaş esnasında esir alınan Muhammed b. el-Halîl ve yandaşlarını tutuklayıp Kusdâr'a götürdü.²⁰⁹

Kandâbîl'de çıkan isyanları bastıran İmrân, daha sonra Mîdlere karşı savaşarak üç bin kişiyi öldürdü. Mîdlerin²¹⁰ bulunduğu topraklarda Sekru'I-Mîd (Mîd seddi) adında bir sedd inşa etti. Daha sonra Rûr ırmağı kenarında ordugâh kurarak Zutları yanına çağırdı. Vali, huzuruna gelen Zutların ellerini damgalayıp cizye topladı. Ayrıca onlardan, yanından geçerken yanlarında köpek bulundurmalarını istedi. Bu olayla birlikte köpek fiyatlarında gözle görülür bir artış yaşandı.²¹¹

İmrân, Zutları yanına çektikten sonra onların ileri gelenleriyle birlikte tekrardan huzursuzluk yaratan Midlerin üzerine yürüdü. Denizden kanallar açtırarak kullandıkları suya deniz suyu karıştırdı. İmrân, deniz suyu ile birlikte sularında

²⁰⁶ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 110 – 111.

²⁰⁷ Elif Taşkan Demiroğlu, *Abbâsî Halifesi Mu'tasım Billâh ve Dönemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 23.

²⁰⁸ H. İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, Kayhan Yayınları, C. II, İstanbul 1987, s. 373.

²⁰⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 124.

²¹⁰ Mîdler: Tûran, Mekkân, Mûltan ve Mansûre şehirlerinin sınırları arasında dağınık halde yaşayan kabilelerdir. İbn Havkal, *10. Asırda İslâm Coğrafyası*, s. 253.

²¹¹ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 509.

tuzlanma oluşan ve bu nedenle içme suyu sıkıntısı çekmeye başlayarak iyice zayıflayan Mîdler üzerine baskınlar yaptı.²¹²

Mu'tasım'ın hilafeti zamanında Kışmîr, Mûltân ve Kâbil arasında bulunan Useyfan bölgesinde bir hükümdar bulunuyordu. Useyfan halkı, putlara değer veriyor ve tapıyordu. Birgün hükümdarın oğlu rahatsızlanmış ve hükümdar put evi görevlilerini yanına çağırıştır. Onlara oğlunun sağığı için puta dua etmelerini söylemiştir. Bir süre sonra put evi bakıcıları hükümdarın huzuruna gelerek oğlu için dua ettiklerini ve kabul olunduğunu söylemiştir. Fakat kısa bir süre sonra hükümdarın oğlu vefat etmiştir. Bu olay üzerine hükümdar puthaneye saldırarak binayı yıkmıştır. Putları kırmış ve görevlileri öldürmüştür. Daha sonra bölgede bulunan Müslüman tüccarları yanına çağırarak Müslümanlık hakkında bilgi almıştır. Bunun üzerine hükümdar kelime-i tevhîd getirerek Müslüman olmuştur.²¹³

Yaşanan olayların sonrasında Sind topraklarında, Arap dayanışmasının tekrardan baş göstermesiyle birlikte Sind valisi İmrân da kendini kaptırarak Yemenîlerin safına geçmiştir. İmrân'ın bu hareketi üzerine dedesi el-Hakem Avâne el-Kelbî ile birlikte Sind bölgesine gelen Ömer b. Abdilaziz el-Hebbârî'nin komutasında bulunan Nizârîler, İmrân'a karşı harekete geçmiştir. Ömer b. Abdilaziz el-Hebbârî, 842 yılında Sind valisi İmrân'ı öldürmüştür.²¹⁴

Bu sıralarda Halife Mu'tasım, dokuz yıl halifelik yaptıktan sonra 842 yılının başlarında vefat etmiştir.²¹⁵

1.3.9. Halife el-Vâsık Billâh (842 - 847)

842 yılında vefat eden babası Mu'tasım'ın yerine²¹⁶ el-Vâsık Billâh halifelik makamına geçti.²¹⁷ El-Vâsık halifelik makamına geldiğinde Sind bölgesinde babası

²¹² Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 115 – 116.

²¹³ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 510.

²¹⁴ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 124 – 125; El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 509.

²¹⁵ İhsan Süreyya Sırma, *Abbâsîler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 72.

²¹⁶ Kadir Kan, “Vâsık-Billâh”, *DİA*, C.XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 548.

²¹⁷ Halife b. Hayyât, *Et-Târih*, s. 405.

zamanında da yaşanan kargaşa devam etmekteydi. İmrân b. Mûsâ'nın da vefat etmesi üzerine İltâh'ı Sind, Horasan ve Aşağı Dicle bölgelerine vali olarak göndermiştir.²¹⁸

İtâh, göreve geldikten sonra Anbese b. İshâk ed-Dabbî'yi Sind bölgesine komutan olarak tayin etmiştir. Anbese bölgeye gelerek yerli hükümdarların himayesinde olan bölgeden itaat almıştır. Arap soyuna mensup, Osman adında bir zatın karşı çıkması üzerine komutan onun üzerine yürümüştür.²¹⁹

Öte yandan Sind bölgesinde imar çalışmalarında bulunan Anbese, Emevîler döneminde Sind bölgesi komutanı Muhammed b. Kasım'ın Deybül şehrinde mancınıkla vurduğu puthanenin üst kısmını yıkarak hapishaneye çevirmiştir. Puthanenin yıkımından elde edilen taşlarla da şehrin tamirini yapmıştır. Fakat şehrin tamirini tamamlayamadan görevden alınmıştır.²²⁰ Halife el-Vâsık yakalandığı istiska hastalığı yani vücudunun su toplaması sonucunda hayatını kaybetmiştir.²²¹

1.3.10. Halife el-Mütevekkil (847 - 862)

Halife Vâsık-Billâh'ın kendinden sonraki süreç için veliaht tayin etmeden vefat etmesi üzerine, Abbâsî devletinde ilk defa devlet büyükleri halife seçmek için bir araya geldi. Toplantı sonucunda Vâsık'ın oğlu Muhammed'in halife olması kararlaştırıldı. Fakat oğlunun küçük yaşta olması nedeniyle Vâsık-Billâh'ın kardeşi el-Mütevekkil, Türk komutanlarında desteğiyle halife ilan edildi.²²²

Halife Mütevekkil zamanında Sind valiliği görevinde bulunan Anbese b. İshâk'ın görevini bırakıp Irak'a gelmesinden sonra, onun yerine Sind valisi olarak görevlendirilen Hârûn b. Ebî Hâlid göreve geldikten sonra 854 yılında öldürüldü. Sind valisinin vefatı üzerine ilk olarak 731 yılında Sind bölgesine gelen Hebbârî hanedanlığına mensup olan Ömer b. Abdülaziz el-Hebârî, bölgeye vali olarak tayin

²¹⁸ Mehmet Emin Şen, “Abbâsiler Döneminde İdarî ve Malî Kadrolardaki Türkler”, *İstem*, Yıl. 7, Sayı. 13, 2019, s. 252.

²¹⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 125.

²²⁰ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 116.

²²¹ İbn Kesir, X. s. 517; İbnü'l-Esir, VII, s. 32; Atçeken, *Abbâsî Halifelerinin ölüm Sebepleri*, s. 64.

²²² Mahmut Kırkpınar, “Mütevekkil-Alellah”, *DİA*, C.XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2016, s. 212.

edildi. Bu olayla birlikte Hebbâriler, Sind bölgesinin yönetimini ele geçirerek Abbâsilerin bölge hâkimiyetine son vermiş oldu.²²³

Abbâsilerin bölgede zayıflamasıyla 871 yılında Mansûre ve Mûltân şehirlerinde bağımsız hanedanlar kuruldu. Bu hanedanlar Sind halkı ile barış içinde yaşamıştır.²²⁴ Hebbariler, halifelerden bağımsız olarak Gazneli Mahmud'un 1025 yılında Sind bölgesinin fethine kadar bölgede hüküm sürmüştür.²²⁵

²²³ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 127 - 128; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s.117 – 118.

²²⁴ Kulke, *Rothermund, A History Of India*, s. 152.

²²⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 127 - 128; Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 118.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YEREL HANEDANLIKLAR VE TÜRK HÂKİMİYETİ SIRASINDA SİND

2.1. HEBBÂRÎ HANEDANLIĞI (861- 1026-1027)

Abbâsî halifelerinin Sind topraklarındaki hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Mültân, Mekrân ve Mansure bölgelerinde Arap hanedanlıkları baş göstermeye başlamıştır.²²⁶ Abbâsî halifesi Mütevekkil döneminde Sind valisi Harun b. Hâlid'in öldürülmesiyle birlikte Hebbârî hanedanına mensup Ömer b. Abdilazîz el-Hebbârî bölge valiliğine getirilmiştir.²²⁷ Abbâsî valisi Ömer b. Abdülazîz el-Hebbârî, halife el-Mütevekkil'in öldürülmesini birlikte bağımsızlığını ilân etmiştir.²²⁸

Sind bölgesindeki Hebbârî hükümdarlığının toprakları batı ve kuzey batıda Mekrân ve Tûran, doğuda Mültân hariç büyük bir bölgeyi kapsamaktaydı. Abdülazîz el-Hebbârî, hanedanlığını kurduktan sonra kendi adına gümüş ve bakır sikkeler bastırmıştır. Ancak her ne kadar siyasi olarak bağımsız bir hanedanlık kurmuş olsa da Abbâsî devleti ile manevi bağıni devam ettirmiştir. Bu nedenle Mansûre camisinde hutbeler Abbâsî halifesi adına okutulmuştur. Hebbârî hanedanlığının kurucusu olan Ömer b. Abdülazîz el-Hebbârî, hanedanlığının merkezi ve başkenti olarak Mansûre'yi seçmiş fakat kendisi Mansûre'nin yakınlarında Bâniyâ adındaki şehirde ikamet etmiştir.²²⁹

Sind bölgesinde buolaylar yaşanırken Sîstan bölgesinde de Ya'kûb b. Leys-es Saffâr 861-862 yılında Abbâsî devletine karşı gelerek uzun ve çetin mücadelelere girmiştir. Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ın liderliğinde gün geçtikçe güçlenen Saffârîler, adım adım Fars bölgesini ele geçirmeye başarmıştır. Bu olay üzerine 875-876 yılında halife Mu'temid Alellah, Ya'kûb b. Leys es-Saffâr'ı engellemek için Belh, Tohâristân, Sîstan ve Sind eyaletlerinin idaresini ona vermiştir. Her ne kadar Sind topraklarının yönetimi Saffârîler'e verilmiş olsa da Sind bölgesi üzerinde doğrudan

²²⁶ T. W. Arnold, *İntişar-ı İslâm Tarihi*, s. 275; Haig, "Sind", s. 667.

²²⁷ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 118.

²²⁸ Şahin Ahmetoğlu, Gülşen Yağız Ahmetoğlu, "Şiiliğin Hint Coğrafyasına Girişi", *Turkish Journal Of Shiite Studies*, C. II, Sayı. 1, 2020, s. 37.

²²⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 148.

herhangi bir hâkimiyetleri olmamıştır. Bununla birlikte Saffârîler'in Sind toprakları civarındaki Sîstan bölgesi üzerindeki yetkisinden dolayı Mûltân, Rahc, Tıbsin, Zebulistan, Sind (Mansûre) ve Mûkran bölgelerindeki hükümdarlar Saffârîler'den endişe duymuş ve kendilerine tehdit olarak görmüşlerdir.²³⁰

Halife Mu'temid-Alellah döneminde Saffârî emîrleri Ya'kûb b. Leys ve Amr b. Leys'in idaresine verilmesi dışında Mansûre, bundan sonra Gazneliler'in gelişine kadar Hebbârîler tarafından yönetilmiştir.²³¹

Ömer'in iktidarı döneminde gerçekleştirilmiş siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetler hakkında kaynaklarımızda detaylı bilgilere rastlanmamıştır fakat Ömer b. Abdülazîz el-Hebbârî'nin Sind bölgesinde iktidarını kurduktan sonra bölgeyi refah ve huzura kavuşturduğu görülmektedir. Mansûre'deki siyaset ve yönetimine karşı halkın hoşnut olduğunu, Bâniyâ şehrinde yaşayan hükümdarın cömert ve saygın biri olduğunu aktarmaktadır. Belirttiği üzere halkın idareden hoşnut olması kanaatimizce bölgede adaletli bir sistemin olduğunun göstergesidir.²³²

884 yılında Abdullah b. Ömer el-Hebbârî babasından kalan güçlü ve refah içinde olan devletin başına geçmiştir. Ancak iktidarlığının daha ilk dönemlerinde başkenti boş gören Kinde kabilesine mensup bir köle olan Ebû Sume tarafından Mansûre üzerine bir saldırı gerçekleştirmiştir. Ebû Sume isimli bu şahıs Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el Mansûr 754-775 döneminde ya da halife Hârûn Reşîd 786-809 döneminde Sind valisi olarak görevlendirilen Dâvûd b. Yezîd b. Hâtim ile beraber Sind bölgesine gelmişti. Ömer b. Abdülazîz el Hebbârî'nin vefatıyla beraber yönetim zafiyetini fırsat bilen ve Abdullah'ın rahatlığından faydalanan Ebû Sume, Mansûre şehrini ele geçirmiştir. Abdullah el Hebbârî, Ebû Sumeye karşı bir ordu hazırlamış ve savaşıarak Mansûre'yi geri almıştır. Ardından çok geçmeden Bâniyâ'yı terk edip Mansûre'ye yerleşmiştir.²³³

²³⁰ Zabihur Rahman, "Bilâdü's-Sind'de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)", *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* C. XI, Sayı. 1, 2020, s. 142; Üçok, *Emevîler – Abbâsiler*, s. 107 – 108.

²³¹ Özcan, "Sind", s. 243.

²³² İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 250.

²³³ Sind Under The Arabs, s. 52; Rahman, "Bilâdü's-Sind'de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)", s. 144; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 151.

884 yılında gerçekleştiği rivayet edilen bir olaya göre Mehrûk b. Râik adlı bir Hindu kral, dönemin Sind hâkimi olan Abdullah b. Ömer b. Abdûlazîz el Hebbârî'ye bir mektup yazarak ondan İslâm dini ve şeriatını Hint dilinde öğrenmek istediğini dile getirmiştir. Bu istek üzerine Abdullah, ismi meçhul bir âlimi Hindu krala göndermiştir. Sonunda geri dönen âlim, Abdullah el-Hebbârî'ye Hindu kralının İslâm'ı kabul ettiğini bildirmiştir. Ayrıca ismi meçhul bu âlim tarafından Hintçe bir Kur'an tefsiri kaleme alınmıştır.²³⁴

Bu zatın anlattıklarına göre kral altından yapılmış ve mücevherlerle donatılmış süslü bir yatak üzerinde otururken Yasin suresinin yetmiş sekizinci ve yetmiş dokuzuncu ayetlerinin tefsiri esnasında, ayetlerin tekrar edilmesini istemiştir. Âlim, bu ayetleri tekrar okuyup anlatınca kral oturmuş olduğu yataktan aşağıya inip yürümeye başlamış ve daha sonra yere yanağını koyarak ağlamıştır. Yüzü toz, toprak olan kral ardından ayağa kalkarak âlime “Şüphesiz ibadete layık olan Rab budur. O, ezelî ve ebedî var olandır. Hiç kimse onun gibi değildir” diyerek İslâm'ı kabul ettiğini dile getirmiştir. Bundan sonra da kendisi için ayrı bir ev yaptırarak orada gizlice kendini ibadetlerini adamıştır. Rivayette kral tarafından âlime bu hizmetinden dolayı üç kere altın hediye edildiği de geçmektedir. Bölgede hoşgörülü bir tutum sergileyen Abdullah da babası gibi kendi adına para bastırmıştır.²³⁵

Bazı Arap kaynaklarında zikredildiği üzere 893 yılında Abdullah el-Hebbârî halifeliği zamanında Deybül bölgesinde büyük bir deprem meydana geldiği belirtilmekte²³⁶ ve bu deprem sonucunda bölgedeki tüm evlerin yıkıldığı, geriye sadece yüz kadar evin kaldığı belirtilmektedir. Deprem sonrası enkazın altında yüz elli bin cesedin çıkarıldığı söylenmektedir.²³⁷

Kaynaklarımızda Abdullah'ın ne zamana kadar hüküm sürdüğüne dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Abdullah'ın vefatından sonra 913-914 civarlarında oğlu Ebü'l-Münzir Ömer b. Abdullah el-Hebbârî, Sind bölgesinde Hebbârî hanedanlığının başına geçmiştir. Babası ve dedesine göre daha güçlü ve sistemli bir yönetim ortaya

²³⁴ Sind Under The Arabs, s. 52 – 53.

²³⁵ Rahman, “Bilâdü's-Sind'de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)”, s. 144 – 146 – 147.

²³⁶ Ansari, “Deybül”, s.262.

²³⁷ İbn Esir, C. VII, s. 388.

koymuş, devlet işlerinde kendisine yardımcı olacak vezir kadrosunu eklemiştir. Ömer b. Abdullah el-Hebbârî döneminde ordu teşkilatı oldukça güçlendirilmişti. Ömer b. Abdullah'ın ordusunda bulunan Minfarklis ve Haydara adlı iki büyük filin düşman ordularına karşı verdikleri başarılı mücadele kabiliyeti önceden beri Sind ve Hind bölgelerindeki krallar arasında övgüyle anılıyordu. Buna rağmen bu dönemde Hebbârîler'in herhangi bir fetih faaliyetinde bulunmadığı görülmektedir. Babası Abdullah ve dedesi Ömer gibi Ebü'l-Münzir de kendi adına sikke bastırmıştır. Ömer'in ölümünden sonra iktidarın oğulları Ali ve Muhammed'in eline geçmiş fakat bu dönemlerle ilgili açık ve net bir bilgiye rastlanmamıştır.²³⁸

Ancak bölgeyi ziyaret eden ve 1000 yılında vefat eden Arap tarihçi ve coğrafyacı Makdisî, 986 yılında yazmış olduğu meşhur eserinde, Mansûre'de iktidar sahibi olan kişinin Kureyş kabilesinden olduğunu ve orada Abbâsî halifesi adına hutbe okunduğunu aktarmaktadır.²³⁹

985-1026 yılları arasında bölgede İsmâilî düşüncenin hâkim olduğu görülmektedir. Bunun sebebi Mansûre'de Ali oğullarının sayıca çokluğuna ve o dönemde Sind bölgesinde İsmâilîliğin çok yaygın olmasına bağlanmaktadır. Muhtemelen Mansûre, İsmâilîliğin aktif merkezlerinden biridir. Bölgede son Hebbârî hükümdarlarının İsmâilîliği kabul etmeleri üzerine İsmâilî tehlikesine karşı Gazneli Mahmud, Mansûre'yi ele geçirmiştir.²⁴⁰

Hebbârîler, Mansûre bölgesinin hâkimiyetinin Gazneli Mahmut tarafından ele geçirilmesine kadar bölgede kendi hâkimiyetini sürdürmüştü. Habberilerin bölgede hâkimiyetini kaybetmesiyle birlikte Abbasi devleti bölgede istikrarını sağlamak için El-Hafîf'i Sind bölgesine gönderdi. Belli bir süre Abbasilere bağlılığını devam ettiren Hafîf Soomra hanedanlığı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Bölge hâkimiyetini ellerine alan Soomra hanedanlığı yerli kadınlarla evlenerek onların bazı geleneklerini benimsedikleri görülmektedir. Hafîf, Hebbârî halifelerinin en

²³⁸ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 156 – 157.

²³⁹ Ciner, *El-Makdisî'nin Ahsenü't-Tekâsîm Fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm İsimli Eserinin Değerlendirilmesi ve Türkçe Tercemesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, s. 334; Bilal Koç, “Şia'nın Hindistan'da Varolma Mücadelesinin Delhi Türk Sultanlığı Safhası”, s. 334.

²⁴⁰ Ahmetoğlu, “Şiîliğin Hint Coğrafyasına Girişi”, s.42.

sonuncusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Büyük ihtimalle Habberiler hâkimiyetini kaybettiği sırada bölgeye vali olarak atanmış ve daha sonra Habberilerin tam anlamıyla etkisini yitirmesinden sonra bağımsızlığını ilan etmiş olabilir.

Bölgeyi hâkimiyet altına alan Soomra hanedanlığı hakkında tarih kaynaklarında detaylı bilgilere rastlanılmamıştır. Fakat bazı kaynaklarda bölgede farklı kavimlerden haraç topladıkları ve Gazneli Devleti'ne meydan okuyacak kadar güçlü konuma geldiklerine rastlanmaktadır.²⁴¹

Sultan Mahmud'un 1026 yılında Somnât seferi esnasında Mansûra hükümdarı Hafîf bölgede İslam dinine karşı yanlış eylemler gerçekleştirmeye başlamıştı. Sultan Mahmud onu cezalandırmak için harekete geçti. Sultanın bölgeye geldiği haberini alan Hafîf, şehri terk ederek ormanlık bir alana kaçmıştır. Sultan'ın ordusu tarafından takip edilen Hafîf'in askerlerinin büyük bir kısmı nehirde öldürüldü ve bazıları da boğuldu. Hafîf ise tutuklandı. Bölge hâkimiyeti sağlandıktan sonra Sultan Gazne'ye döndü.²⁴²

Soomra hanedanlığı bağımsızlığının ilk zamanlarında yerel bir Hindu kabilesiydi.²⁴³ Daha sonra bazı nüfuzlu üyeleri İslam'ı kabul etmişti. İslamiyet'i kabul ettikten sonra bile eski Hindu isimlerini ve geleneklerini korumaya devam etmişlerdi. Soomra hanedanlığının en önemli özellikleri herhangi bir yabancı işgal ve yönetime karşı birleştirme yetenekleriydi. 1053 yılında Bhungar I döneminde Soomra hanedanlığı Gaznelilerden ayrılarak tekrardan bağımsızlığını ilan etmiştir. Gazneli Devleti'nin yoğun çabasına rağmen İsmaililik bölgede tam anlamıyla silinmemiş ve daha sonra neredeyse üç asır boyunca varlığını devam ettirmiştir. Hanedanlığın kurucusu Hafîf'ten sonra başa geçen Bhungar I (1026-1053), Bhoongar (1053-1068) ve Dodo I (1068-1092) zamanında Soomra hanedanlığı Arap deniz kıyılarından kuzeyde Mültân, Bahavalpur, Uc, doğuda Racistan ve batıda Belucistan'a kadar hüküm sürdüler.

²⁴¹ Habibullah Siddiqui, "The Soomras of Sindh: their origin, main characteristics and rule. – an overview (general survey) (1025 – 1351 AD)", *Literary Conference on Soomra Period in Sindh*, yy., ty., s. 1

²⁴² Shahid Ahmad Rajput, "History Of Islamic Art Based On Al-Mansurah Evidence", *Sang-E-Meel Publications*, Lahore-Pakistan 2009, s. 26.

²⁴³ M.R. Haig, *The Indus Delta Country: A Memoir, Chiefly on its Ancient Geography and History*, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co, London 1894, s. 73-76.

Gazneliler 1054 yılından sonra Soomra hanedanlığının hâkim olduğu Mûltân'ı iki kez işgal etti fakat tam anlamıyla hâkimiyet sağlayamadı. Mûltân hâkimiyeti Gazneliler'in Sind bölgesine hâkim olduğu dönem boyunca el değiştirdi ancak 1030-1186 arasındaki dönemin çoğunda yerel İsmaililer tarafından yönetildiği aktarılmaktadır. Muhtemelen Soomra hanedanlığı bu süreç içerisinde İsmaililiği benimsemiştir. Mûltân nihayet 1186'da Gurlular tarafından ele geçirildi.²⁴⁴

2.2. SÂMEOĞULLARI (903 - 986)

Kaynaklarda Sâmeoğulları hakkında bilgilerin kısıtlı olması nedeniyle, hanedanlığın bölgeye gelişi ve hâkimiyet süreci hakkında detaylı bilgilere rastlanmamaktadır. Abbâsî halifesi Mûtevekkil'den sonra devletin uzak bölgelerinde bulunan valiler, bağımsızlıklarını kazanarak kendi hükümdarlıklarını kurma peşine düşmüşlerdi. Zabihur Rahman'ın çalışmasında Tirâzî'nin ifadesine göre 903'ten önce bölgeyi ziyaret eden İslâm coğrafyacılarından İbn Rûste, Mûltân bölgesine hâkim olan kavmin Kureyş kabilesinden olan Sâme b. Lü'ey'in oğullarından geldiklerini iddia etmekte ve bu topluluğun Sâmeoğulları veya Mûnebbihoğulları olarak adlandırdığını aktarmaktadır. Ayrıca İbn Rûste, Mûltân bölgesinde bunların hanedanlıklarını kurduklarını ve Abbâsî halifesi adına hutbe okumaya devam ettiklerini belirtmektedir.²⁴⁵

Mu'tazid Billâh, Uman bölgesinde Abbâsîlere karşı oluşan isyan girişimlerine engel olmak için Sâmeoğulları hanedanlığının kurucusu olan Muhammed b. Kâsım es-Sâmî'yi görevlendirmiştir. Es-Sâmî bölgeyi kontrol altına alarak Haricîleri bölgeden uzaklaştırmıştır. Sind bölesinde hâkimiyetini kaybeden Abbâsîler bölge yönetimini Sâmeoğullarından Muahmmmed b. Kâsım es-Sâmî'ye kaptırmış. Bu dönemde Arap hükümdarlar bölgede serbestlik tanımış ve halka zorluk çıkarmadığı görülmüştür. Yöneticiler şehrin dışında kurdukları garnizonlarda ikamet etmişlerdir.²⁴⁶

²⁴⁴M. H. Panhwar, *An Illustrated Historical Atlas Of Soomra Kingdom Of Sindh*, Soomra National Council, Pakistan 2003, s. 56 -58.

²⁴⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 171.

²⁴⁶ Sind Under The Arabs, s. 55 – 56.

Es-Sâmî'den sonra bölge yine aynı hanedanlığa mensup Muhammed b. El-Kâsım b. El-Münebbih'in başa geçtiği görülmektedir. Bîrûnî; el-Münebbih'in Sicistan tarafından Sind bölgesine girerek Bahmanva (Brahmanâbâd) ve Mûlasthana (Mûltân) kentlerini ele geçirdiğini ve isimlerini Mansura ve Ma'mûra olarak değiştirdiğini dile getirmektedir.²⁴⁷ Yine Bîrûnî, El-Münebbih'in Mûltân bölgesini ele geçirdikten sonra bölgenin zenginliğini araştırmaya başladığını dile getirmektedir. Araştırma sonucunda bölgede bulunan mâbetten dolayı Hindular tarafından ziyaret edildiğini öğrenmiştir. Bölgede bulunan mâbede zarar vermeyip yanına bir cami inşa etmiştir.²⁴⁸

İstahri bölgenin emirinin Kureyşli Sâme b. Lüey soyundan olduğunu dile getirmekte ve Mansûre'de bulunan hanedanlığa (Hebbârîler) itaat etmediklerini fakat Abbasiler adına hutbe okuduğunu dile getirmektedir.²⁴⁹ İstahri'den sonra bölgeye giden İbn Havkal ise Mûltân bölgesinin emirinin Sâma b. Lüey b. Gâlip'in soyundan geldiğini, hiç kimseye bağlı olmadıklarını fakat Abbâsîler adına hutbe okutulduğunu bildirir.²⁵⁰ Mûltân sahibinin hükümdarlığı tevarüs yoluyla devam ettiği görülmektedir.²⁵¹

Yine bu dönemlerde Sind bölgesinde meydana gelen Arap asabiyetçiliği bölgedeki huzuru bozmuş durumdaydı. Bu siyasi istikrarsızlığı fırsat bilen İsmâîliler bölgeye hâkim olmak için faaliyetlerde bulunuyordu. Hint coğrafyasına İsmâîlîliğin girmesinde Yemen'den gelen dâîlerin de çok büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Yemen'e İsmâîlîlik, Mansûrî'l-Yemen İbni Havşeb ve Ali b. Fadl tarafından götürülmüştür. Daveti kısa sürede etrafa yayan Mansûr Yemen nahiyeleri, Yemâme, Bahreyn, Sind, Hind, Mısır ve Mağrib'e dâîler göndermiş, böylece İsmâîlî davetin Yemen dışında da yayılmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. İbni Havşeb'in 883 yılında Sind'e gönderdiği ilk İsmâîlî dâîsi İbni Heysem'dir. Bu dönemde bir heyet, Mûltân'da daveti yaymak için faaliyetlerde bulunmuş ve olumlu sonuçlar almıştır.²⁵²

²⁴⁷ Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind*, s. 3.

²⁴⁸ Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind*, s. 70.

²⁴⁹ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 170.

²⁵⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 252.

²⁵¹ Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb*, s. 78.

²⁵² Ahmetoğlu, "Şîlîğin Hint Coğrafyasına Girişi", s. 43.

Fatımî Halifesi Muiz-Lidlnillah 953 yılında hilafet makamına geçince Karmati ve İsmaili topluluklarını tekrar mezhep bünyesine almak istemiştir. Bu girişiminde başarılı olmuş ve İsmailîler'in baş temsilcisi Ebü Ya'küb es-Sicistanî, Fâtımî davetini kabul etmiştir. Bu faaliyetlerin sonucunda Horasan, Maverâünnehir, Sîstan, Sind bölgelerdeki ayrılıkçı Karmatîler Fâtımî davetini desteklemeye başlamışlardır.²⁵³

985 yılında şehre gelen Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, buraya Şîîlerin hâkim olduğunu ve halkın çoğunluğunun Şîî olduğunu²⁵⁴ hutbelerde Fâtımî halifesinin adının okunduğunu belirtmektedir.²⁵⁵ Nitekim Sâmeoğulları'nın elinde bulunan Mültân bölgesinin 986-1011 yılları arasında Karmatîler tarafından ele geçirilmesi gibi durumlar, Sind bölgesinde Şîîler'in güçlerini arttırdığının göstergeleridir.²⁵⁶

Sâmeoğullarının bölgede güç kaybetmesiyle birlikte Hint coğrafyasında ilk İsmâîlî devleti Mültân'da kurulmuştur. Devlet kurulduktan sonra İsmâîlîliğin Mültân'da oldukça etkili olduğu görülmektedir. Mültân, Karmatî lideri Celem b. Şeyban tarafından ele geçirilmiştir. Şeyban, Hindu halkı tarafından kutsal sayılan putu yerle bir etmiştir. Bununla yetinmeyip Emevîler döneminde yapılmış olan camiye yıktırarak yerine aynı yerde yeni bir cami inşa ettirmiştir. 997 – 998 yılında Mültân'da vali olan Şeyh Hamid'in bir İsmâîlî dâîsi olduğunu ve muhtemelen onun Celem b. Şeyban'ın oğlu olduğunu söylenmektedir. Gazneli komutan Sebük Tegin'in 991-992 yılında Mültân'ı işgal etmiş ve daha sonra ise Şeyh Hamid'le ateşkes yapmıştır. Gazneliler Türk gücünün yükselmesi için Mültân'daki İsmâîlî topluluğunu eski Hindu hükümdarlarına karşı tampon bölge olarak kullanmıştır.²⁵⁷

Karmatîlerin farklı bölgelerde yapmış oldukları faaliyetler değişik devletler tarafından tepki ile karşılanmıştır. Abbâsî halifeleri Irak ve Suriye Karmatîleri,

²⁵³ Sabri Hizmetli, "Karmatiler" *DİA*, C. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 511.

²⁵⁴ Özcan, "Mültan", s. 549.

²⁵⁵ Ciner, *El-Makdisî'nin Ahsenü't-Tekâsîm Fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm İsimli Eserinin Değerlendirilmesi Ve Türkçe Tercemesi*, s. 334.

²⁵⁶ Rahman, "Bilâdü's-Sind'de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)", s. 150 – 151.

²⁵⁷ Ahmetoğlu, Ahmetoğlu, "Şîîliğin Hint Coğrafyasına Girişi", s. 43 – 44.

Sultan Gazneli Mahmud (998 - 1030) ise Mûltân ve Sind Karmatîleri ile mücadele etmiştir.²⁵⁸

2.3. MA'DÂN HÜKÜMDARLIĞI:

Onuncu yüzyılda ortalarında Sind bölgesinin Mansûre (Hâbêrîler), Mûltân (Samêoğulları) şehirlerinde olduğu gibi Mekrân şehrinde de bağımsız hanedanlığın kurulduğu görülmektedir. 952 yılında Arap asıllı İsa b. Ma'dan isimli bir zat Mekrân bölgesinde bağımsızlığını ilan ederek Keyz şehrini idari merkez olarak belirlemiştir.²⁵⁹

İbn Havkal ve İstahri eserlerinde Mekrân bölgesinin Benû Sehm'den İsa b. Ma'dân tarafından yönetildiğini dile getirmiştir.²⁶⁰

Mekrân'ın İsa adlı bu yöneticisinin, kim olduğu, hangi kabile ya da hanedanlığa mensup olduğu, bölgede iktidarı nasıl ele geçirdiğine dair detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. 971 yılında Şif-Büveyhilere karşı çıkan isyan neticesinde Büveyhî hükümdarı Adûddevle, Kûrkîr b. Cistân ve Âbid b. Ali'yi orduyla birlikte Mekrân'a göndermiştir. Görevlendirilen bu komutanlar isyanı bastırarak Hürmüz'e kadar ilerlemiş ve ardından Mekrân ve Teyz'e de akın yaparak bölgeyi ele geçirmişlerdir. Büveyhîler, Mekrân ve Teyz'i ele geçirdikten sonra bölge halkı emân isteyip teslim olmuştur. İsyân düşüncelerini bırakıp İslâm'ın emrettiği namaz, oruç ve zekât gibi ibadetleri gerçekleştirmeyi kabul etmişlerdir.²⁶¹

İbn Esîr; 1030 – 1031 yılında et-Tîz ve Mûkrân bölgesi hâkimi Mi'dan'ın vefat ettiğini ve oğlu İsa'nın bölgedeki hazineye ve yönetime tek başına hâkim olduğunu dile getirmektedir. Bu olay üzerine Ma'dan'ın diğer oğlu Ebu'l Asâkir Sultan Mesud'tan yardım istemiştir. Sultan büyük bir orduyu İsa'nın üzerine yollamış İsa'nın elimdeki şehirlerin alınmasını veya kendisine itaat etmesi şartıyla kardeşiyle anlaşmasını istemiştir. Lakin İsa'nın bu teklifi kabul etmeyip on sekiz bin kişilik bir orduyla saldırıya geçmiştir. Savaş esnasında İsa'nın tarafı, kardeşi Ebû'l

²⁵⁸ Abdullah Ekinci, "Irak-Suriye Bölgesinde Abbasi-Karmati Mücadelesi" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı. 4, s. 83.

²⁵⁹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 177.

²⁶⁰ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 254; İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 173.

²⁶¹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 178.

Asâkir'e sığınıp emân dilemiştir. İsa yanında kalan askerlerle direnmeye çalışsa da başarılı olamamış ve savaş meydanında öldürülmüştür. Bu olayla Gazneliler bölgeyi kendi himayesine alıp Ebû'l Asâkir Mûltân şehrine vali olarak atanmıştır.²⁶²

2.4. GAZNELİLER ZAMANINDA SİND

Hindistan tarihine bakıldığında ilkçağlardan itibaren bölgenin değişik Türk kavimlerinin himayesine geçtiği görülmektedir. Mahatma Gandhi'nin '*Hindistan bir anadır. Onun iki çocuğu vardır. Biri Türkler diğeri ise Hintliler*'²⁶³ sözünden de yola çıkarak Türklerin bölgede söz sahibi olduğu kanaatine varılmaktadır. Gazneliler'in bölgeye gelerek elde ettiği zaferlerde Türklerin bölgedeki gücü görülmektedir. İlk Gazneliler'in ilk hükümdarı Sebüktegin, bölgede ilk akınlara başlamış ve bu akınlar ile birlikte Hindistan'ın kapılarını Türk-İslam devletlerine açmıştır.²⁶⁴

2.4.1 Sebüktegin (977 - 997)

Sebüktegin başa geçince Büst, Toharistan, Zemîndâver, Doğu Gur ve Kusdâr'ı kendi hâkimiyeti altına aldı. Gazne'nin batısını kontrol altına aldıktan sonra zengin ve önemli bir devlet himayesinde olmayan Kuzey Hindistan'a doğru yola koyuldu. Bölgede tekrardan İslam'ı yaymak için ordusunu hazırlayıp bölgeye akın etti. Bölgeye geldiğinde burada hüküm süren Caypâl himayesindeki Hindûşahi racalığı ile karşı karşıya geldi. 986 yılında Atabetu'l Gurek topraklarında iki grup arasında savaş başladı. Rivayetlere göre bölgede bir ırmak bulunmaktadır. Bu ırmağa çöp atıldığında olağanüstü olaylar meydana gelmektedir. Bu durumdan haberdar olan Sebüktegin, ırmağa çöp atılmasını emretmiştir. Irmağa çöp atılınca ırmak taşmaya başlamış ve gök görültüsü, şimşek çakması olmuştur. Bu olaylar sonucunda endişeye kapılan düşman, kaçmaya başlamış ve savaş sonucunda iki grup arasında barış imzalanmıştır.²⁶⁵

²⁶² İbnu'l Esîr, C. IX, s. 317.

²⁶³ Enver Konukçu, "Hindistan'daki Türkler", *Hindistan Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl.1, Sayı.1, 2001, s. 23.

²⁶⁴ Konukçu, "Hindistan'daki Türkler", s. 23 – 26.

²⁶⁵ Mehmet Sedat Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2019, s. 30 – 33.

Lahor hükümdarı Caypâl ile Sind nehri kıyılarında yapılan savaşta galip gelen Sebüktegin, ganimet olarak yüz bin dinar ve elli fil ele geçirmiştir. Ayrıca Lahor kralı Caypâl da vergiye tabi tutulmuştur.²⁶⁶

Bu olaylarla birlikte Gazneliler, Hindistan sınırlarına doğru hızla genişlemeye başladı. Bu sırada Kuzey Hindistan'ın hemen hemen tüm şehirlerinde krallıklar bulunmaktaydı. Kısa zamanda Afganistan'ın büyük kısmını kendi himayesine alan Sebüktegin gitgide güçlendi.²⁶⁷

Öte taraftan yapılan anlaşmaya uymayan Caypâl, Kuzey Hindistan'da hâkimiyet süren diğer krallıklarla anlaşarak büyük bir ordu ile Gazne'ye gitti. Savaşta ikinci defa galip ayrılan Sebüktegin Lamgan ve Peşaver arasındaki toprakları da hâkimiyeti altına aldı. Sâ mânîlerden ayrı bir devlet kurmasına rağmen II. Nuh'a ettiği sadakat yemininden dolayı herhangi bir sıkıntıda yardıma koşacağı sözünü vermişti. Bu dönemde Sâ mânî devletine mensup Faik, Ebu Ali kendi aralarında anlaşarak isyana kalkıştı. Sebüktegin'in yardımıyla isyan bastırıldı. Hâkimiyetini Sebüktegin'in yardımı ile tekrar sağlayan II. Nuh, Belh valiliğini hediye etti. Gitgide gücünü kaybeden Sâ mânîler, Karahanlılarla karşı karşıya geldi. Yardıma gelen Sebüktegin, Sâ mânîler adına savaş yapmadan Karahanlılarla anlaşma sağladı. Anlaşmadan sonra Gazne'ye geri dönen Sebüktegin yolda rahatsızlandı ve Belh yakınlarındaki Madru Muy köyünde hayatını kaybetti.²⁶⁸

2.4.2. Gazneli Mahmud (998 - 1030)

Sebüktegin'in vefatından sonra başa ilk oğlu İsmail geçti. Sultan İsmail birkaç ay tahta kaldıktan sonra yerine kardeşi Gazneli Mahmud'a bıraktı.²⁶⁹ Bu

²⁶⁶ Müjiburrahman Timur, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012, s. 25 – 26.

²⁶⁷ Salim Cönce, "Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan'da Türk Varlığı", *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. IX, Sayı. 27, 1997, s. 985.

²⁶⁸ Erdoğan Merçil, "Sebüktegin", *DİA*, C.XXXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 262 – 263.

²⁶⁹ John Clark Marshman, *History Of India*, William Blackwood And Sons Calcutta Scholl Book Society, Londra, 1876 s. 19 - 20

olayla birlikte İslam fetihlerinin ikinci dalgası 986 yılında başladı. Gazneli Mahmud'un bölgeye yaptığı Hind seferleri fetihlerin doruk noktası olmuştur.²⁷⁰

Sebüktegin vefat ettiği sırada oğlu Mahmud Horasan'nın ordusunun kumandanı Nasr Büst valisi, tahta geçmesini istediği oğlu İsmail Gazne ve Belh bölgesinin hâkimiydi. Sebüktegin'in vasiyeti üzerine İsmail hükümdar oldu. Bu olayı öğrenen Mahmud kardeşinin hükümdarlığına karşı çıktı. Kardeşi Nasr ve amcası Buğracuk'u kendi safına çekti. İki kardeşin arasında 998 yılında savaş meydana geldi ve Mahmud savaştan galip gelerek halifelik makamına oturdu.²⁷¹

2.4.2.1. Gazneli Mahmud'un Hind Seferleri

Mahmud, halifelik makamına oturduktan sonra Müslümanlığı yaymak için Hindistan bölgesine seferler yapacağı sözünü vermiş ve bölgeye on yedi sefer düzenlemiştir ve bu seferlerden bazıları Sind topraklarına yapılmıştır.²⁷²

2.4.2.1.1. İkinci Hind Seferi

İkinci Hind seferi Hindistan'ın kuzey bölümünü güvence altına aldıktan sonra Hind seferlerine başlayan Gazneli Mahmud ilk seferine 1001 tarihinde çıkmıştır. Ordusunda otuz bin piyade, on iki bin süvari ve üç yüz filin bulunduğu Caypâl ile karşı karşıya gelmiş ve savaşı kazanmıştır. Savaş sonucunda Sind bölgesinin en zengin şehirlerinden olan Pencap'ı ele geçirmiş ve ganimetler elde etmiştir. Ayrıca Hindu kralı Caypâl ile komutanları esir alınmıştır. Bir miktar para ve elli fil karşılığı esirlikten kurtulan Caypâl, halkın gözünden düşmüş ve buna dayanamayıp kendini ateşe atarak intihar etmiştir.²⁷³

²⁷⁰ Gustave Edmund Von Grunrbaum, *İslamiyet III*, (Çev. Esat Mermi Erendor), Bilge Yayınevi, İstanbul 1993, s. 20.

²⁷¹ Erdoğan Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", *DİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2003, s. 362.

²⁷² Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, *Gonca Yayınları*, Cilt. 4, İstanbul, 1987, s. 59-62; Kulke, Rothermund, *A History Of India*, s. 153.

²⁷³ M. Orhan Bayrak, *Türk İmparatorluğu Tarihi*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002, s.173.

Pencap'ı ele geçirdikten sonra Hindûşâhî hanedanının baş şehri olan Und bölgesini de ele geçirip kış aylarını burada geçirmiştir. Gazne'ye büyük ganimetler ve fillerle dönmüş, İkinci Hind seferi sonrası gazi unvanını almıştır.²⁷⁴

2.4.2.1.2. Üçüncü Hind Seferi

Üçüncü Hint seferi, 1004 yılında Mültân'ın doğusundaki Bhâtiya bölgesine Becî Rây'a karşı yapılmıştır. Bhâtiya seferinden sonra yüz yirmi veya iki yüz seksen fil ve bol ganimet ele geçirilmiş, bölgede devamlılığı sağlamak için mescidler inşa edilip başına hocalar bırakılmıştır. Dönüş zamanının gecikmesi sonucunda Gazneli ordusu yolda birçok sıkıntı ve sel baskınına uğramıştır.²⁷⁵

2.4.2.1.3. Dördüncü Hind Seferi

Gazneli Mahmud'un Hindistan seferlerine çıkmasındaki amacı İslamiyet'i yaymak ve aynı zamanda da Sünniliği korumaktır. Mültân emiri Ebu'l-Fütüh Davud'un Sünnilik mezhebinden ayrılıp Karmatilik²⁷⁶ mezhebine geçmesi ve bunu yaymaya çalışması üzerine 1006 yılında Gazneli Mahmud, Mültân üzerine sefere çıkmıştır. Gazneli Mahmud, Mültân'a ulaşmak için Pencap kralı Anandpardan topraklarından geçmek için izin istemiştir. Kralın karşı çıkması üzerine bölgeyi yağmalayıp oradan Mültân'a doğru ilerlemiştir.²⁷⁷

Mültân'a geldikten sonra bölgeyi ele geçirmiş ve karşı çıkanları kılıçtan geçirip hâkimiyetini sağlamıştır. Mültân kralı kaçarak hayatını kurtarmıştır. Sultan, bölge halkına Karmatiliği savundukları için yirmi bin dirhem ceza kesmiştir. Daha sonra Sultan, Kevakir Kalesini ele geçirmek için harekete geçmiştir. Kale yöneticisi Beyda, karşı çıkamayacağını anlayınca kaçmış ve Sultan, kaleyi ele geçirdikten sonra içinde bulunan altı yüze yakın putu kırdırmıştır. Daha sonra Beyda'nın saklandığı Kalincar Kalesini kuşatan Gazneliler, Türk emiri İlig Han'ın, Horasan için sefer

²⁷⁴ Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 17.

²⁷⁵ Palabıyık, "Gaznelilerin Hindistan Seferleri", s. 146.

²⁷⁶ Karmatilik: İsmâîlîlik içerisinde III. yy ile IX. yy arasında ortaya çıkmış siyasi bir harekettir. Ali Avcu, "Karmatiler: Ortaya Çıkışları ve İslam Düşüncesine Katkıları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. X, Sayı. 3, 2010, s. 200.

²⁷⁷ Nesime Yazıcı, *İlk Türk – İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992, s. 11 – 112.

hazırlığı yaptığını öğrenince hemen Gazne'ye dönmek için Hind kralı ile beş yüz fil ve üç bin gümüş karşılığında anlaşmak zorunda kalmış ve Suphâl'ı da Mültân valisi olarak görevlendirip Gazne'ye geri dönmüştür.²⁷⁸

2.4.2.1.4. Beşinci Hind Seferi

Sultan Mahmud'un kuzeyde Karahanlılar ile yaşadığı çatışmayı fırsat bilen Mültân valisi Suphâl, Gazneli hâkimiyetini hiçe sayarak tekrardan Hindû inancına dönerek isyan etmiştir. Haberi alan Sultan Mahmud, 1008 yılında tekrardan Mültân üzerine sefere çıkmıştır. Suphâl, Gaznelilere karşı her ne kadar iyi savaşsa da mağlubiyetten kurtulamamış ve savaş sonucunda Suphâl esir düşmüştür. Bölge tekrar hâkimiyet altına alındıktan sonra valiliğe Gazneli komutanlardan Tegin Hazin getirilmiş ve Sultan tekrardan Gazne'ye dönmüştür.²⁷⁹

2.4.2.1.5. Altıncı Hind Seferi

Bu seferi Caypal'ın oğlu Anandpâl'a karşı yapıldı. Pencap bölgesinin İslâm çatısı altında girmesi, Anandpâl'ı Kuzeybatı Hindistan'daki diğer racalardan yardım istemeye sevketti. Racalar yaklaşan İslâm güçleri karşısında Anandpâl ile anlaşarak asker gönderdiler. Bu büyük Hint ordusuna Anandpâl'ın oğlu Brahmanpâl kumanda ediyordu. Mahmud bu hareketi kış ortasında öğrendi ve hava şartlarının kötülüğüne rağmen 1008 tarihinde Gazne'den ayrıldı. Vaynand şehrinin karşısındaki ovada meydana gelen savaşta Hintliler'i mağlup ederek Pencap yolunun güvenliğini sağladı. Ayrıca savaş alanından kaçanların sığındığı Nagarkot (Bhim Nagar) Kalesi üç günlük bir kuşatmadan sonra fethedildi.²⁸⁰

2.4.2.1.6. Sekizinci Hind Seferi

Daha öncede Mültân üzerine iki sefer yapan Gazneli Mahmud, Karahanlılar ile yaşanan sıkıntılardan dolayı bölgeyi tam olarak himaye altına alamamış ve Mültân topraklarını tam anlamıyla ele geçirmek için 1010 yılında tekrar harekete

²⁷⁸ Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, s. 37.

²⁷⁹ Ahmad Jawid Noorulhak, *İlk Fetihlerden Gaznelilerin Son Dönemine Kadar Afganistan'ın İslamlaşma Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005, s. 90.

²⁸⁰ Merçil, "Mahmûd-I Gaznevî", s. 363.

geçmiştir. Sultan, Mûltân'a geldikten sonra hiç sıkıntı yaşamadan bölgeyi itaat altına almıştır. Karmatilere karşı tekrardan zafer kazanmış ve Karmati inancı olanların bir kısmını tutuklatıp bir kısmını da öldürtmüştür. Bölgedeki karışıklığın Ebu'l Davût tarafından çıktığını düşünen Gazneli Mahmud, Ebu'l Davût'u yakalatıp kendisiyle Gazne'ye getirmiş ve Gûruk Kalesine hapsedmiştir. Ebu'l Davût orada hayatını kaybetmiştir.²⁸¹

2.4.2.1.7. Onuncu Hind Seferi

Biyas nehrine kadar genişleyen Lahor bölgesine, vali olarak Anandpal atanmıştır. 1002-1003 yıllarında bölgede çalışmalar yaparak sınırları daha da genişleten Anandpal, Sultan'ın saldırılarına karşı gelemeyip Lahor'dan kaçmak zorunda kalmıştır. Sonrasında ise oğlu Tarajonpal'in hâkimiyeti altında olan Lahor'la birlikte bir şehir Gazneliler'in eline geçmiştir.²⁸²

1013-1014 yıllarında Lahor'u ele geçiren Gazneli Mahmud, kaleyi sağlamlaştırıp Horasan'dan getirdiği Türk askerlerini yerleştirerek bölgede önemli bir güç sağlamıştır. Bu olaylardan sonra Lahor Gazneliler'in en önemli şehri haline gelmiştir.²⁸³

Sultan Mahmud'un Tanisar üzerine yaptığı seferin amacı büyük putları kırıp Hindular'ın inancını kırmak ve ganimetler elde etmektir. Raca Triloçanpal, seferi iptal etmesi şartıyla Sultan'a elli fil hediye edeceğini dile getirmiştir. Fakat Sultan kabul etmeyince bölge hâkimi kaçmak zorunda kalmıştır. Hiçbir zorlukla karşılaşmayan ordu şehri yağmalamış ve bütün putları kırmıştır. Önemli birkaç putu da kendisiyle birlikte Gazne'ye götürmüştür.²⁸⁴

²⁸¹Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 20 – 21.

²⁸²N. A. Baloch, "Gazneliler'in Hâkimiyeti ve Lahor Krallığı Müessesesi", (Çev. Esin Kâhya), *ERDEM*, C. VII, Sayı. 20, 1991, s. 563.

²⁸³Sayıd Athar Abbas Rızvî, "Lahor", *DİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 52.

²⁸⁴Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, s. 39.

2.4.2.1.8. On Üçüncü Hind Seferi

Bu sefer 1019 yılının kış aylarında Pencap ordusuna karşı yapıldı. Yüz elli bin asker ve altı yüz fili bulunan düşman ordusu Ruhut nehri yakınlarında bozguna uğratıldı. Yenilen Pencap racası Trilonçanpal savaş meydanından yaralı olarak kaçmayı başardı. Ordunun da savaş alanını bırakıp kaçmasıyla iki yüz fil ganimet olarak ele geçirildi. Bu olaydan sonra Kalincar yöneticisi Ganda, güçlü bir ordu hazırlayarak Mahmud'un ordusunun karşısına çıktı. Ganda'ya İslamiyet'i kabul ederse zarar görmeyecekleri söylendi ve Ganda İslam'a davet edildi. Ganda'nın bunu kabul etmemesi üzerine savaş yapıldı. Savaş esnasında zor durumda kalan Ganda ordusu, gece yarısı kaçmak zorunda kaldı. Savaş sonucunda ganimet olarak beş yüz seksen fil ele geçiren ordu Gazne'ye geri döndü.²⁸⁵

2.4.2.1.9. On Yedinci Hind Seferi

Gazneli Mahmud, son seferi olan Somnat Seferi'nde (On Altıncı Hind Seferi) zafer kazanıp ganimetlerle dönerken İndus (Sind) vnehrinin yakınlarında, gemici ve deniz savaşında başarılı olan yerli Catlar'ın saldırılarına uğradı. Bunun üzerine Sultan, Mültân 'da savaş hazırlıklarına başladı. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra İndus nehri üzerinde bin dört yüz adet donanma gemisiyle düşmanın dört bin gemilik donanmasına karşı savaştı ve savaştan galip ayrıldı. Catların aileleriyle birlikte yaşadıkları ada, ganimetleriyle birlikte ele geçirildi. Sultan bölgeye Ahmed b. Yinaltegin'i yönetici olarak bırakıp Gazne'ye geri döndü.²⁸⁶

2.4.3. Sultan Mesud (1030 - 1041)

Daha babası hayattayken Herat valiliğine getirilen Mesud, Gur'un kuzeybatı topraklarını ele geçirerek önemli başarılar elde etmiştir. Daha sonra Rey ve Cibâl bölgesinin yönetimi de kendisine bırakılmıştır. Mesud, 1030 yılında Hemedan ve

²⁸⁵ Bayrak, *Türk İmparatorluğu Tarihi*, s. 179.

²⁸⁶ M. Hanefi Palabıyık, "Gaznelilerin Hindistan Seferi", *AKEV Akademi Dergisi*, Yıl. 11, Sayı. 32, 2007, s. 149.

İsfahan topraklarını alarak Gazneli devletinin sınırlarına eklemiştir. Gazneli Mahmud, ülke topraklarını iki oğlu arasında paylaştırmak istemiştir.²⁸⁷

Hayatının son dönemlerini yaşayan Gazneli Mahmud, iki oğlu Muhammed ve Mesud'u kendi huzuruna çağırarak vefatından sonra ne yapacaklarını sordu. Veliaht olarak tayin ettiği oğlu Muhammed *“İbadet eder, Halkıma ibadet ettiririm. Sevaplarını da sana bağışlarım”* diye cevap vermiştir. Diğer oğlu Mesud ise: *“Eğer ki seni öldürürlerse intikamını alırım. Daha sonra fetihlere devam eder topraklar kazanırım”* diye cevap vermiştir. Mahmud, kardeşin Muhammed'e karşı nasıl davranırsın diye sorunca *“Senin zamanında kardeşine yaptığını yaparım”* diyerek kardeşinin veliahtlığına karşı çıkacağını dile getirmiştir. Oğlunun bu söylemlerinden hoşlanmayan Mahmud, onu Irak bölgesine göndermiştir.²⁸⁸

Sultan Mesûd, 1030 yılında babasının vefatından hemen sonra tahtı kardeşinden almak için hazırlıklara başlamış, Karahanlı hükümdarlarından Ali Tekin ve Türkmenlerin de desteğini sağlamıştır.²⁸⁹

Gazneli Devleti'nde tekrardan yaşanan taht mücadelesi sonucunda Mesud, hükümdar olan kardeşine ağır bir darbe vurarak Gazneli devletinin tahtını ele geçirmiştir. Tahtan indirdiği kardeşi Muhammed'in ise gözlerine mil çektirerek zindana attırmıştır.²⁹⁰

Mesud, kardeşini mağlup ederek Ekim 1030'da otuz iki yaşında Gazne tahtına oturdu. Mesud'un hayatı da babası gibi seferlerle geçmiştir. Bununla birlikte o, her zaman savaşlara ordusunun başında iştirak etmemiş zaman zaman orduyu komutanların idaresinde sefere göndermiştir. Bu seferler arasında Hindistan en

²⁸⁷ Erdoğan Merçil, “Mes'ud b. Mahmud-ı Gaznevi”, *DİA*, C. XXIX, TDV Yayınları, İstanbul 2004, s. 346.

²⁸⁸ İzzetullah Zeki, “Gazneli Devleti'nde Sultan Mahmud Sonrası Taht Mücadeleleri (1030 - 1040)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 4, 2019, s. 9 – 10.

²⁸⁹ Mustafa Akkuş, İzzetullah Zeki, “Târîh-i Beyhakî'ye göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 5, 2006, s. 185.

²⁹⁰ Mrs. L. Handyside, *History Of India*, Madras: The Christian Vernacular Education Societt, 1889, s. 22, Erdoğan Merçil, “Gazneliler”, *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 482.

önemli yeri alır. Mesud'un bu dönemde Karahanlılardan Ali Tegin; Harem, Hindistan ve özellikle de Selçuklularla baş etmeye çalışıyordu.²⁹¹

Sultan Mesud başa geçtikten sonra Gazne şehrine gitmiş ve burada büyük bir coşku ile karşılanmıştır. Gece gündüz demeden eğlenceler düzenlendi. Ertesi gün Sultan babasının tahtına oturdu. Bölgede gelenlerin ziyaretlerinin kabul etti. Sultan Mesud sonraki gün ise babasının ve dedesinin türbelerini ziyaret etmiştir.²⁹²

Sultan Mahmud'tan sonra hâkimiyeti devralanlar Hindistan seferleri geleneğini devam ettirmeye çalışmışlardır fakat bu çalışmaların Mahmud'un ki kadar başarılı ve etkili olmasına nazaran çok az bir başarı sağladıklarını görmekteyiz. Bunun sebebi devlet olarak Gaznelilerin duraklama ve hatta dış etkenlerle mücadelesinden dolayı gerileme sürecine girmesinde sebep olmuştu. Diğer yandan artık Mahmud gibi bir hükümdarın bu devletin başına geçmemesi ve geçenlerin de yeterli hâkimiyet kuramaması Gaznelilerin Hindistan bölgesindeki hâkimiyet çalışmalarını olumsuz etkilemiştir.²⁹³

2.4.3.1. Sultan Mesud Döneminde Mekkân Hâkimiyeti

Sultan Mahmud, vefat etmeden oğlu Mesud'u on dokuz yaşında iken veliaht olarak seçmiş ama Mesud'u sevmeyenlerin kışkırtması üzerine Mesud'un, babası Sultan Mahmud ile arası açılmıştır. Bir süre sonra babası onu veliahtlık görevinden almış yerine diğer oğlu Muhammed'i veliaht olarak görevlendirmişti. Mekkân şehrinin himayesini de Muhammed'e bırakmıştı.²⁹⁴

Sind, Kirman ve Belucistan sınırlarının bir kısmını kapsayan önemli bir şehir olan Mekkân, ilk olarak Büveyhiler'in himayesinde iken bölge halkı daha sonra Büveyhiler'in çökmesiyle Gazneliler'in kurucusu sayılan Sebüktegin'e, ondan sonra da Gazneli Mahmud'a biât etmiştir. Mekkân yöneticisi Ma'dan'ın 1025 yılında vefat etmesi üzerine oğulları İsâ ve Ebu'l Mu'asker arasında taht kavgası başlamıştır. Bu

²⁹¹ Nesimi Yazıcı, *İlk Türk İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992, s. 114.

²⁹² Merçil, *Gazneli Devleti Tarihi*, s. 57.

²⁹³ Palabıyık, "Gaznelilerin Hindistan Seferi", s. 149.

²⁹⁴ Timur, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, s. 36.

mücadeleyi kaybeden Ebu'l Mu'asker şehri bırakıp Sistan'a gitmiştir. Gazneli Mahmud son Hind seferinde iken Ebu'l Mu'asker Gazne'ye gitmiş ve burada iyi karşılanmıştır. İsa ise tahtı kardeşine kaptıracağından endişelenip Sultan'a bağımlılığını bildirmiştir. 1029 yılında Sultan Mahmud'un Selçuklular ile arasındaki çatışmayı fırsat bilen Mekkân yöneticisi İsa, Gaznelilere karşı gelerek bağımsızlığını ilan etmiştir.²⁹⁵

Gazneli Mahmud, son dönemlerinde Mekkân emiri İsa'nın yerine Ebu'l-Mu'asker'i görevlendirmek istemiş fakat ömrü yetmemiştir. Daha sonra tahta geçen oğlu Muhammed de bu olaya fazla zaman ayıramamış fakat bölgeyi himaye etmesi için Ebu'l Mu'asker'i görevlendirmiştir. Çıkan taht kavgası yüzünden Mekkân seferi tekrardan askıda kalmıştır. 1030 – 1031 yılında et-Tîz ve Mükran bölgesi hâkimi Ma'dan'ın vefat ettiğini ve oğlu İsa'nın bölgedeki hazineye ve yönetime tek başına hâkim olduğunu dile getirmektedir. Bu olay üzerine Ma'dan'ın diğer oğlu Ebu'l Asâkir Sultan Mesud'tan yardım istemiştir.²⁹⁶

Tahta geçen Sultan Mesud, Herat'ta hâkimiyeti sağladıktan sonra büyük bir orduyu Mekkân üzerine göndermeyi ve orda hâkimiyet süren İsa'yı görevden alıp yerine İsa'nın kardeşi Ebu'l-Asker'i tayin etmeyi düşünüyordu. Sultan daha sonrasında Camedâr'ı kumandan olarak tayin edip dört bin süvari ve üç bin piyade ile birlikte Mekkân'a gitmesini istemiştir.²⁹⁷

Mekkân emiri İsa, ordunun kendisine doğru geldiği haberini alınca savaş hazırlıklarına başlamış, yirmi bin piyade ve altı bin süvari toplamıştır. Gazneli ordusu, Mekkân'a vardıktan sonra Hassa süvarilerini ve Türkmenlerden oluşan iki bin askeri pusu kurmaları için hurmalıklarda saklamıştır. Daha sonra Mekkân emiri ile Gazneliler arasında savaş başlamıştır. İki ordu arasında geçen kıyasıya savaşta Camedâr yenileceği esnada ordusunu toplayıp pusuda bekleyen askerlerinin de desteğiyle tekrardan savaşa dönmüştür. Mekkân emirinin geri çekilmesiyle Gazneliler zafer kazanmıştır. Kaçan Mekkân emiri ise yakalanıp öldürülmüştür. Kazanılan zafer sonrası bölgede çok fazla ganimet ve hayvan elde edilmiş, daha sonra bölgeye Ebu'l-

²⁹⁵ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 45 – 46.

²⁹⁶ Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s. 227; İbnu'l Esîr, C. IX, s. 317.

²⁹⁷ Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s. 58 – 59.

Mu'asker vali olarak tayin edilmiştir. Bölgede hâkimiyeti sağlayan Câmedâr, ordusuyla birlikte bölgeden ayrılmıştır.²⁹⁸ Müjdeli haberi alan Sultan Mesûd ikramlarda bulunmuş, işret meclisleri düzenlemiş ve eğlenmeye başlamıştır.²⁹⁹

2.4.3.2. Sultan Mesud Döneminde Lahor Hâkimiyeti

Türkmen akınlarının başladığı 1033 yılında Mesud, hem Rey'in kötü yönetim yüzünden bozulmuş olan işlerini düzeltmek hem de İsfahan ve Hemedan'ı mukataa ile elinde bulunduran Ala-üd-Devle'den alıp doğrudan doğruya yönetmek için büyük bir ordu hazırlamaya çalışıyordu. Gazneli Mahmud'un Hindistan komutanı Eryaruk, yerine Ahmet Yınaltekin gönderilmişti. Yınaltekin 1033 yılında Benares'e kadar bir sefer yapmış ve Lahor'a olağanüstü ganimetlerle dönmüştü fakat bunlardan Gazne'ye bir şey yollamaz ve ordusunu güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir. Yanındaki Türkmenleri de Mesud'dan soğutmaya çalışıp kendisini Gazneli Mahmud'un meşru olmayan oğlu olduğu söylentisini yaymaya çalışmıştır. Bu amaçla kendisinin de Mahmud'un mirasından pay almayı amaçlamıştır.³⁰⁰ Ayrıca Horasan'da çıkan fitne ve Türkmenlerle Selçuklular'ın kuvvetlenmesini de fırsat bilerek isyan etmiştir.³⁰¹

Bölgede yaşanan bu olaylar dolayısıyla Sultan Mesud tarafından Hintli birlikleri komutanı olan Hindu Taylek'in komutasında bir orduyu Ahmet Yınaltekin'in üzerine yollamıştır. Taylek hem Mesud'dan aldığı destekle hem de bölge halkının desteğiyle Ahmet Yınaltekin hâkimiyet altına almak istediği bölge üzerine yürümüştür.³⁰²

Taylek, Ahmet Yınaltekin'in adamlarından çoğunu himaye altına almıştır. Yınaltekin o esnada üç yüz atlı askeri ile kaçmaya çalışmıştır. Taylek yerli Catlara mektup yazarak Yınaltekin'in yakalamaları karşılında para vaad etmesi sonucunda Catlar harekete geçmiştir. 1034 yılında yerli Catlar Yınaltekin ve oğlunu esir

²⁹⁸ Beyhakî, *Târîh-i Beyhakî*, s. 227 – 228; İbnu'l Esîr, C. IX, s. 317.

²⁹⁹ Akkuş, Zeki, “Târîh-i Beyhakî'ye göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri ve Selçuklu Algısı”, s. 185 – 186.

³⁰⁰ Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. I, , s. 192 – 193.

³⁰¹ Mehmet Altay Köymen, “Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XV, Sayı. 4, 1957, s. 41.

³⁰² Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. I, , s. 192 – 193.

almıştır. 1034 yılında Yinaltekin'in kesik başı ve esir edilen oğlu, Sultan Mesud'a gönderilmiştir.³⁰³

Gazneli Devleti, Sultan Mesud zamanında iç karışıklıklar ve dış tehditler nedeniyle Hindistan'a düzenli sefer yapamamıştır. Devlet kuzey ve batı kısmını güvence altına almadan 1036'da Hindistan üzerine sefere çıkma kararı almıştır. Bu karar üzerine sarayın danışmanları, vezirler ve devletin önde gelen isimleri seferin yapılmasının devletin bekâsı için hayırlı olmayacağını dile getirseler de Sultan'ı düşüncesinden vazgeçirememişlerdir. Sultan, donanımlı ve güçlü bir ordu hazırlayıp 1037 yılında Kabil'den ayrılarak Hansi Kalesi'ne doğru yola çıkmıştır. Bölge halkının güçlü savunmasına karşın Sultan Mesud kaleyi fethetmiş ve çok miktarda ganimet ele geçirmiştir. Hansi Kalesi'ni ele geçirdikten sonra Sunni Pat Kalesi'ne gitmiştir. Durumu öğrenen kale racası Deybal Heryana'nın kaleyi bırakıp kaçması üzerine askerleri daha fazla direnemeyip yenilgiye uğramıştır. Daha sonra Ram bölgesine doğru ilerleyen Sultan, bölge racasının kendisine biât etmesi üzerine burayı savaşımadan himayesi altına almıştır. 1039 yılında ise Sultan Mesud, oğlu Mecdud'u Lahor'a vali tayin ettikten sonra Gazne'ye geri dönmüştür.³⁰⁴

Sultan Mesud, Selçuklularla yaşadığı sıkıntıdan dolayı Hindistan'a gitmeye karar vermişti. Kardeşi Muhammed ve dört oğlundan da ona karşı isyan etmeyecekleri konusunda yemin aldıktan sonra hazırlıklara başladı. Başta annesi olmak üzere devletin ileri gelen kişileri tarafından ikna edilmeye çalışılsa da Sultan düşüncesinden vazgeçmedi. Oğlu Mevdud'u, iki bin atlı asker ile Mültân bölgesinin güvenliğini sağlaması için gönderdi. Gazne'de bulunan devlet hazinesini de toplayarak 1040 Dandanakan Savaşı'nın ardından Gazne'ye doğru harekete geçti.³⁰⁵

Mesud, muhtemelen yeni bir ordu hazırlamak maksadıyla Hindistan'a gitmek için şehirden ayrılmıştı. Ayrıca bütün hazineleriyle kardeşi Muhammed'i de yanına almıştı. Sultan Mesud, Sind nehrini geçtikten sonra hazineye göz koymuş olan Türk

³⁰³ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 61.

³⁰⁴ Timur, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, s. 42.

³⁰⁵ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 76 – 77.

ve Hintli gulamlar isyan etti. Çıkan isyanı bastıramayan Sultan, hazineyi kaptırmakla birlikte tahtını da kaybetmiştir.³⁰⁶

Selçuklulara karşı başarısızlığa uğradıktan sonra öldürülen Sultan Mesud'un ölümü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Sultan Muhammed, devletin başına geçince Sultan Mesud'un bir kalede tutulmasını istedi. Fakat saraydaki bazı kişiler Sultan Mesud'un bir müddet sonra başına bela olacağını dile getirdiler. Bu duruma ikna olan Sultan Muhammed, bir gece vakti oğlu Ahmed b. Muhammed'i amcası Mesud'un üzerine göndererek öldürttü. Fakat başka bir rivayette ise göre devletin başına geçen Sultan Muhammed, Mesud'u Giri Kalesi'ne hapsedti. Bir müddet sonra bazı topluluklar hile ile kale muhafızına Sultan Muhammed'in adına adam göndererek Mesud'u öldürttüler. Daha sonra başını kesip Sultan Muhammed'e gönderdiler. Bu duruma çok üzülen Muhammed, çokça ağlayarak Mesud'un katillerini kınadığı dile getirilmektedir.³⁰⁷

Hupyan'da bulunan Mevdud, babası Mesud'un intikamını almak için harekete geçti. Gazne'ye gelen Mevdud, bölgeye geldiğinde hiçbir engelle karşılaşmadı. Kış babasını öldüren amcasına karşı savaş hazırlığı yapmak için Gazne'de geçirdi. Nihayet iklim şartları elverişli hale geldikten sonra Mevdud, hazırladığı ordusuyla birlikte Peşâver'e doğru yola koyuldu. Gazneli hattında olan Muhammed ve Mevdud arasında Dunpur'da 1041'de savaş başladı. Yapılan savaşı kazanan Mevdud, Muhammed ve oğullarını esir aldı ve yine aynı yıl içinde tahta geçti.

Gazne'de tahtı ele geçiren Mevdud, 1034 yılında babası tarafından Mültân'a vali olarak gönderilen kardeşi Mecdud'un, burada sultanlığını ilan etmesine karşı çıktı. Bu olay üzerine iki kardeş arasında sorunlar oluştu ve iki tarafta da savaş hazırlıklarına geçildi. Savaş hazırlığı yapıldığı sırada, 1041 yılında Mecdud, Lahor

³⁰⁶ Vural Öntürk, "Gaznelilerde Bir Şehzade Düşmanı: Hâcibü'l hüccâb Tuğrul Bozan", *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007, s. 348 – 349; Merçil, "Mes'ud b. Mahmud-ı Gaznevi", s. 347.

³⁰⁷ Zeki, "Gazneli Devleti'nde Sultan Mahmud Sonrası Taht Mücadeleleri (1030 - 1040)", s. 22.

bölgesindeki karargâhında ölü bulundu. Sultan Mevdud, kardeşinin ölümüyle birlikte tahtın tek sahibi oldu.³⁰⁸

2.4.3.3. Sultan Mesud'dan Sonraki Dönem (1041 – 1186)

Hindistan topraklarında yaşayan üç krallık, Gazneliler'in iç çekişmelerini fırsat bilerek Gazneliler'e karşı ittifak kurmuştur. Gazneliler, himayesinde bulunan Hansi, Thanesar, Nagarkot ve diğer bazı yerleri geri almış ayrıca Mevdud'un çabalarıyla kendisine karşı gelen krallıklar tekrardan itaat altına alınmıştır.³⁰⁹

Pencap'da, Hindli asiller arasında yaşanan anlaşmazlığı yok etmek için iki büyük oğlu Mahmud ve Mansur'u, Lahor ve Peşâver bölgelerine vali olarak göndermiştir. Aynı zamanda bölgede kendilerine karşı yapılacak olumsuz hareketleri önlemek için kumandanlarından Ebu Ali Kûrtval'i de bölgeye göndermiştir. Mevdud, attığı bu başarılı adımlarla Gazneliler'in Hindistan'da sona ermek üzere olan hâkimiyetini tekrardan sağlamıştır.³¹⁰

Sultan Mevdud, Kuzey Hindistan'da birliği sağladıktan sonra Selçuklu Devleti'ne karşı harekete geçti fakat kulunç hastalığına yakalanması nedeniyle Gazne'ye dönmek zorunda kaldı ve 1049 yılında vefat etti. Bu dönemde daha önce zindana kapatılan Sultan Mahmud'un oğlu Abdürreşid, serbest bırakıldı. Çıkar çıkmaz harekete geçen Abdürreşid 1050'de tahta ele geçirdi. Hindistan bölgesine ve Selçuklulara karşı başarılar elde eden Sultan, başkomutan ilan ettiği Tuğrul Bozan tahtı ele geçirdi. Daha sonra Sultan Mesud'un Türk gulamı Nuştegin, Tuğrul Bozan'ı bir suikast sonucu öldürdü. Tahta Emir Sebüktegin soyundan Ferruhzad adlı bir zat layık görüldü ve 1052 yılında başa getirildi. Yaklaşık yedi yıl tahtta kalan Sultan, Selçuklu ile yaşadığı sıkıntılardan dolayı Kuzey Hindistan bölgesiyle fazla ilgilenemedi ve 1059 yılında o da Mevdud gibi kulunç hastalığı sonucu hayatını kaybetti.³¹¹

³⁰⁸ Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, s. 54.

³⁰⁹ Erdoğan Merçil, "Mevdud b. Mes'ud-i Gaznevi", *DİA*, C. XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2004, s. 431.

³¹⁰ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 80.

³¹¹ Talay, *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, s. 55 – 56.

1059 yılında Sultan Ferruhzad hayatını kaybedince Gazneli devlet adamlarının yaptığı istişareler sonucunda Sultan İbrahim, Gazneli tahtına layık görüldü. Sultan İbrahim tahta gelir gelmez ilk icraatı Selçuklular ile aralarında olan çekişmeyi barış yoluyla sonlandırmak oldu.³¹²

Sultan, Selçuklularla arasındaki sorunu hallettikten sonra Hindistan'a seferler yaptı. İlk olarak 1079 yılında Pencap bölgesinde bulunan Ecved kalesini daha sonra Rupal kalesini ele geçirdi. Oradan Vera bölgesine gidip, halkı İslam'a davet etti. Halk bunu kabul etmeyip Sultan ile savaşa girdi. Savaş sonucunda Sultan buradaki kaleyi de ele geçirip Gazne'ye geri döndü.³¹³

Sultan İbrahim'in 1099 yılında vefatından sonra, yerine oğlu III. Mesud başa geçti. Daha çok Hindistan üzerine yoğunlaşan Sultan'ın 1115 yılında hayatını kaybetmesi üzerine tahta oğlu Şirzad geçti. Bir yıl kadar tahtta kalan Şirzad'dan sonra kardeşleri arasında taht kavgaları başladı. Bu olayı fırsat bilen Selçuklular, Gaznelilerin iç işlerine müdahale etmeye başladı. Taht mücadeleleri sonucunda başa Arslan Şah geçti fakat kardeşi Behram Şah, Horasan meliki olan Sancar'ın yardımı ile 1117 yılında kardeşinin yerine geçti.³¹⁴

Behram Şah tahta çıktıktan sonra Hindistan valisi Muhammed-i Ebu Halim isyana kalkıştı. 1119 yılında Sultan, yapılan savaş sonucunda isyanı bastırdı ve Gazne'ye dönmek için harekete geçti. Daha sonra tekrar isyana kalkışan vali, Mültân civarında yenilgiye uğratıldı. Bu olay sonucunda Sultan, Lahor topraklarına Salar Hüseyin'i vali olarak tayin edip tekrar Gazne'ye döndü.³¹⁵

Behram Şah'ın, tahta geçmek için yardımını aldığı Sancar'a ödemeyi vaad ettiği yıllık iki yüz elli bin dinar vergiyi ödemeyip, bağımsız hareket etmesi üzerine

³¹² Erdoğan Merçil, "İbrâhim b. Mes'ûd-i Gaznevî", *DİA*, C.XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 321.

³¹³ Kazım Paydaş, "Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim B. Mesud (450-492/1059-1099)", *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı. 6, 2003, s. 463 – 465.

³¹⁴ Merçil, "Gazneliler", s. 482.

³¹⁵ Karakuş, *XIII. ve XVI. Yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti*, s. 25.

1135 yılında Sancar, Gazne üzerine yürümüş ve kendisinden kaçan Sultan'ı affedip tekrardan görevine getirtmiştir.³¹⁶

Behram Şah genişleme politikası izlerken Gurlularla sıkıntı yaşamaya başlamıştır. Sultan'ın, Gazne'de bulunan Gurlu Kutbüddin Muhammed'i öldürmesi üzerine kardeşi Seyfeddin Sori intikam almak için harekete geçmiştir. Haberi duyan Sultan'ın kaçması üzerine, Gurlar savaş yapmadan Gazne'ye hâkim olmuştur. Daha sonra Behram Şah bölgeyi tekrar ele geçirmiştir. 1150 yılında Gurlular tekrardan harekete geçerek Alaeddin Hüseyin komutasında, Behram Şah'ı yenilgiye uğratıp Gazne'ye tekrardan hâkim olmuştur. Sancar'ın 1152 yılında Alaeddin Hüseyin'in üzerine yürüyüp onu yenmesiyle birlikte Behramşah tekrardan Gazne'ye dönmüş ve beş yıl sonra hayatını kaybetmiştir.³¹⁷

Behram Şah'ın vefat etmesinden sonra halifelik koltuğuna geçen oğlu Hüsrev Şah, başarısız politikaları ve güçsüz yapısından dolayı devlet merkezi Gazne'de hâkimiyet sağlayamamış ve arkasından ona kol kanat gerecek olan Sancar'ın da hayatta olmamasından etkilenerek 1153'te Gazne'yi terk edip Hindistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.³¹⁸

Hüsrev Şah devletin merkezini Lahor'a taşıyıp Kuzey Hindistan'da hâkimiyet sürmeye devam etmiştir. 1160 yılında ölümü üzerine devlet hâkimiyeti, oğlu Hüsrev Melik'e geçmiştir. 1186 yılında Gurlu hükümdar Gıyaseddin Muhammed Lahor'a saldırıp Sultan ve oğlu Melikşah'ı esir almış ve bu olayla birlikte Pencap ve Lahor'u kendi himayesine almıştır.³¹⁹ 1026 yılında bölgeyi ele geçirip, büyük bir imparatorluk kuran Gazneli Mahmud'tan sonra tahta geçen torunları imparatorluğu ayakta tutamamış ve imparatorluğun Sind bölgesindeki hâkimiyeti Gurlular tarafından ele geçirilmiştir.³²⁰

³¹⁶ Merçil, "Gazneliler", s. 482

³¹⁷ Erdoğan Merçil, "Behram Şah", *DİA*, C.V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 358.

³¹⁸ İzzetullah Zeki, "Gazne'siz Gazneli Devleti: Hüsrev Melik Dönemi (1160 –1186)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 46, 2009, s. 272

³¹⁹ Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, s. 91.

³²⁰ David Ross, *The Land Of The Five Rivers And Sindh*, s. 3 – 4.

2.5. GURLULAR DEVLETİ

2.5.1. Gıyâsettin (Şemsettin) Muhammed (1163 – 1203)

Gazneliler Devleti, kendi içerisinde yaşanan iç karışıklıkların etkisiyle güç kaybetmeye başlamış ve bu durumu fırsat bilen Gurlular, 1173 yılından sonra Hindistan üzerine seferler yapmaya başlamıştır. Sultan Gıyaseddin, saltanatı sırasında devletin sınırlarını iyice genişletmiş ve 1173'te Gazne'yi ele geçirdikten sonra bölge himayesini kardeşi Muizzüddin Muhammed'e bırakmıştır. Sultan Muizzüddin hiçbir zaman kardeşinin iktidarına karşı çıkmamış ve Hindistan bölgesinde elde ettiği başarılarla Gurlular Devletinin güçlenmesine katkı sağlamıştır.³²¹ Sultan Muizzüddin, 1175 yılında Gaznelilerin hâkimiyetinde bulunan Mûltân topraklarına seferler yaparak kendi himayesine almıştır.³²²

Ayrıca bölgede bulunan krallıklarla savaş halinde olan Sultan, 1180 yılında Peşâver'i ele geçirmiştir. Peşâver'i ele geçirdikten sonra Lahor topraklarına yönelmesine rağmen başarı sağlayamamıştır. 1186 yılında Lahor topraklarına yaptığı akınla Lahor'u kendi himayesine almış ve Gazneli Devleti'ne son vermiştir.³²³

1191 yılında Raçput arazilerine giren Sultan Muizzeddin, Pencap'ı Delhi'ye bağlayan Tarain'e kadar ilerlemiştir. Bölgeye geldiğinde Raçput'un önemli krallarından III. Prithvi ile karşılaşmıştır. On iki bin atını Taberhinde bırakan Sultan, iki yüz binlik süvari ve üç bine yakın filli düşman ordusuyla savaşmak zorunda kalmıştır.³²⁴ Savaş esnasında Sultan'ın mızrağı Râi'nin ağzına isabet etmiş ve Rai'nin iki dişini kırılmıştır. Râi ise Sultan'ı omuzundan yaralamıştır. Yaranın verdiği acıyla atını dizginleyemeyen Sultan yantarafa dönmüştür. Bu esnada keskin ve cesur bir genç olan Khiljî Afgan, Sultan'ı tanımış ve atın arkasına atlamıştır. Sultan'ın

³²¹ İqtidar Husain Sıddıqui, "Gurlar", *DİA*, C.XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s. 208 – 209.

³²² Kulke, Rothermund, *A History Of India*, s. 157.

³²³ Sena Saraç, *Gürlü Devletinin Kuruluşu ve Gazneliler Devleti'yle Münasebetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s.12.

³²⁴ Salim Cöğce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", *Genel Türk Tarihi* – 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 314 – 315.

vücûdündaki yarayı sararak, ata bindirmiştir.³²⁵ Savaştan çekilmek zorunda kalan Müslüman ordusu, Gazne'ye dönerek yeni bir savaş hazırlığına başlamıştır. Tekrardan savaş için yola koyulan Gurlular, Lahor'a vardığında komutanlarını III. Prithvi'ye göndererek Ebu'l Kasım döneminde Müslümanların elinde olan bölgeleri geri istemiştir. Raçputlar'ın teklifi kabul etmemesi ve Sultan'a geri çekilmesi gerektiğini bildirmeleri üzerine anlaşma sağlanamamıştır. Hemen ertesi gün sabah erken saatlerde Sultan, düşman üzerine harekete geçmiştir. Süvariler ileri çıkarak oklarını atıp geri çekilmiştir. Savaş esnasında uyguladıkları bu Türk taktiği ile Gurlular 1192 yılında Train zaferini kazanmıştır.³²⁶ Savaş sonucunda önceki savaşta Sultan'ı yaralayan Râi savaş esnasında öldürülmüştür. Sultan'ın kendini yaralayan kişinin Rai olduğunu iki dışından anladığı söylenir.³²⁷

Sultan Muizzeddin Muhammed'in elde ettiği bu başarı ile Hindistan'da 1857 yılına kadar devam edecek olan Türk hâkimiyetinin ilk adımları atılmıştır.³²⁸

Sultan Train savaşını kazandıktan sonra Delhi bölgesine Kutbüddin Aybek'i vali olarak görevlendirmiş ve Gazne'ye dönmüştür. Kuzey Hindistan'da otoritesini oluş Tûran Muizzeddin, 1194 yılında Binares ve Kunevveç'i almak için tekrardan Hindistan üzerine sefere çıkmıştır. Yaptığı savaşta ganimet olarak üç yüz fil elde etmiştir. Bu sırada Kutbüddin Aybek ise Delhi bölgesini ele geçirmiştir.³²⁹

Gazneli Devleti'ni yıkması ve Selçuklular'ın da yok olması ile birlikte Hindistan bölgesinde önemli bir konuma gelen Sultan Gıyaseddin Muhammed kırk bir yıl boyunca Horasan ve Hind topraklarında hüküm sürmüş ve altmış üç yaşındayken 1202 yılında Herat'ta hayata veda etmiştir. Yerine de devletin

³²⁵ Sir Roper Lethbridge, *A Short Manual Of The History Of India*, Macmillan And CO, Londra 1881, s.185

³²⁶ Cöhce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", s. 314 – 315.

³²⁷ Lethbridge, *A Short Manual Of The History Of India*, s. 186.

³²⁸ H. Hilal Şahin, "Osmanlı Devleti ile Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve "Hindistan Hilafeti Hareketi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 24, 2009, s. 733.

³²⁹ Timur, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, s. 47.

genişlemesi için önemli zaferler elde eden kardeşi Muizzeddin Muhammed geçmiştir.³³⁰

2.5.2. Muizzeddin (Şihabeddîn) Muhammed

Bu dönemde Gur sultanı Muizzeddin ile Harezmşah hâkimi Alâeddin Muhammed arasında ciddi mücadeleler yaşandı. Bu dönemde Batı Hindistan bölgesi Gur devletine mensup iki kardeş olan Sultan Muizzeddin ve Gıyaseddîn'in himayesindeydi. Kirman, Sîstan, Kâbil, Belh, Gazne ve Herât'ı istila etmişler ve Gazneli hanedanlığını yok etmişlerdi. Harezmşah sultanı Tekiş'in ölümünü fırsat bilerek Horasan'ı himaye altına almak için Merv ve Tus'a hücum etmiş Bistâm ve Cürcân'a kadar ilerlemişlerdir.³³¹

Kardeşinin ölümü esnasında Tûs'da Hârezmşah üzerine sefer yapmak için hazırlanan Sultan Muizzeddin, ölüm haberini alınca Merv'de Emîr Muhammed b. Cerbek'i vekil olarak bırakıp Herat'a gelmiştir. Bölgeye gelene kadar Sultan'ın ölüm haberini gizlemiş, daha sonra yaptığı taziye merasiminde Sultan Gıyâseddîn'in ölümünü dile getirmiştir. Hârezmliler Sultan Muizzeddin yokluğunu fırsat bilerek Muhammed b. Cerbek'in üzerine yürümüşür. Cerbek'te harekete geçerek birçok düşman askerini öldürmüştür.³³²

1204 yılında Harezm ile yaptığı bir savaşı kazanmış fakat ordunun ihtiyacını karşılamakta sıkıntı çektiği için geri çekilmek zorunda kalmıştır. Sultan Muizzeddin, Pencap ve Lahor'da yaşamını sürdüren Kukehran kabilesinin isyanını bastırmak için harekete geçmiş ve isyanı bastırmıştır.³³³

Sultan Muizzeddin, isyanı bastırmak için Hindistan'a yaptığı bu son seferinden dönerken 1206 yılında, Demyek topraklarında düzenlenen bir suikast

³³⁰ Maarajuddin H. Jamaluddin, *Gurlular Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009, s. 44 – 45.

³³¹ Meryem Doygun, *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. LXXXIV.

³³² Esra Çalışkan, *Hârezmşahlar ve Gurlular Arasındaki Siyasi İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2017, s. 64 – 66.

³³³ Timur, *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, s. 47.

sonucu çadırında hançerlenerek şehit edilmiştir.³³⁴ Sultan Muizzeddin'in kendi çocuğu olmaması nedeniyle manevi olarak evlat edindiği³³⁵ oğullarından biri olan Kutbüddin Aybeg 1206'da Lahor'da bağımsızlığını ilan ederek Delhi Sultanlığı'nı kurmuştur.³³⁶

³³⁴ S. Halûk Kortel, “Gur Devletinde Bir Türk Kumandan: Taceddîn Yıldız”, *Tarih Dergisi*, Sayı. 39, 2004, s. 39 – 40.

³³⁵ Yılmaz Öztuna, *İslam Devletleri – 1*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 832.

³³⁶ Azmi Özcan, “Hindistan”, *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT, DİN, MİMARİ VE EĞİTİM

3.1. EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT

3.1.1. Ekonomi

3.1.1.1. Tarım ve Üretim

Sind, diğer bir adıyla İndüs nehri Hindistan bölgesine ait olan Tibet topraklarından çıkıp Pencap'a oradan da genişleyerek Umman denizine dökülür.³³⁷

Şeker kamışı, pirinç, kafur ve misk'in³³⁸ en bol olduğu bölgelerden biri Sind bölgesidir.³³⁹ Pencap adıyla da bilinen bu nehir yeryüzünün önemli ırmakları arasında bulunur. Yaz aylarında nehir suyunun taşarak etrafa dağılması ile bölgede tarım yapılmaya başlanır.³⁴⁰ Mansûre adında sonradan inşa edilen şehir, arazi bakımından oldukça verimlidir. İklim açısından oldukça sıcak olan bölgede önemli hurmalıklar mevcuttur. Bununla birlikte bölgede şeker kamışı da yetiştirilir. Elma büyüklüğünde, limon denilen oldukça ekşi bir meyveye de rastlanmaktadır. Yine bu şehirde mango adında bir meyve de yetiştirilmektedir.³⁴¹

Diğer bir şehir Mekkân'da tarım çok elverişli değildir. Bölgenin arazisinin çoğu çöl olan bu şehirde³⁴² genelde hurma ağaçları bulunur. Ayrıca fanız adıyla da bilinen peynir şekeri ve şeker kamışı üretilir.³⁴³ Misk, misk geyiğinin kendi sınırlarını belirlemek için kullandığı bir salgı olup koyu esmer renkli ve oldukça keskin kokulu bir maddedir. İslam kültüründe hoş kokmanın ve temizliğin sembolü

³³⁷ İbrahim Alaettin Gövsa, "Sind", *Resimli Yeni Lûgat ve Ansiklopedi*, C. V, İstanbul 1947, s. 2517.

³³⁸ Turhan Baytop, Nebi Bozkurt, "Misk", *DİA*, C. XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 181 – 182.

³³⁹ Mukaddesî, *İslâm Coğrafyası*, s. 50.

³⁴⁰ Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta el-Tancî, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, (Mümin Çevik), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 301.

³⁴¹ İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 168 – 169.

³⁴² İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s.254.

³⁴³ İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 173.

olarak bilinen misk farklı bölgelerde üretildiği gibi Sind bölgesinde de üretilir. Misku'l- cebelî olarak bilinen miskin kokusu pek keskin değildir.³⁴⁴

Kâfirlerden oluşan Bedehe kabileleri ise Hindistan cevizi yetiştirir. Elde ettikleri Hindistan cevizinden Atvak adında sarhoş eden bir içki yaparlar. Ayrıca Hindistan cevizinden çok keskin bir sirke üretirler. Tarım olarak da pirinç eker, hurma yetiştirirler.³⁴⁵

3.1.1.2. Ticaret

Bölgenin ilk yerleşim yerleri olan Mohenjo-daro ve Harappa'da yapılan kazılarda su satıcılarının kaplarına rastlanmıştır. Kaplara sıklıkla rastlanmasından, bölgede zanaatçıların üretim yaptıkları sonucu çıkarılabilir. Yapılan bu kazılar ve elde edilen bulgular bize bu bölgede ilk zamanlardan beri küçük çaplı ticaret yapıldığını göstermektedir.³⁴⁶

Araplar ile Hindistan arasındaki ticari ilişkiler çok eski zamanlara dayanmaktadır. Hz. Muhammed (sav) döneminde ve ondan sonraki yıllarda Hindistan ile ticaret devam etmiştir. Arap gemileri Hind bölgesinin kıyılarına gelerek burada üretilen ürünleri diğer ülkelere taşımıştır. Sind'de üretilen öd ağacı³⁴⁷, söğüt, bambu³⁴⁸, kumaş ve güzel kokusu nedeniyle tıpta kullanılan kostus gibi ürünler Arap şehirlerine getirilerek pazarlarda sergilenir, satılmayan mallar ise başka ülkelere ihraç edilirdi. Sind topraklarından Arap şehirlerine getirilen diğer ürünler ise Hint kılıçları, Sind kumaşı, Sind tavuklarıdır. Hint bölgesinden getirilen mallar Arap pazarlarında ticari açıdan büyük önem taşırdı. Malların satıldığı önemli ticaret merkezleri bulunurdu. Hindistan'a, Çin'e ve Arabistan'a giden yük gemileri, Sind

³⁴⁴ Mehmet Kavak, "Ortaçağda Misk", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, 2018, s. 200.

³⁴⁵ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s.253.

³⁴⁶ Gardon Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, (Çev. Mete Tuncay, Alâeddin Şenel), Alan Yayıncılık, İstanbul 1982, s.89.

³⁴⁷ Öd ağacı: Doğu ve Güney Asya'da tropikal bölgelerde yetiştişen, yaz ve kış aylarında yaprak dökmeyen kokulu bir ağaç türüdür. Çoğunlukla Doğu Asya ve Malaya adalarında yetişir. Armut şeklinde meyvesi bulunur. Uzak doğuda dini törenlerde, tapınaklarda öd ağacı yakma eski bir gelenektir. Ayrıca odunundan kutu, teşbih, ağızlık gibi ürünler yapılırdı. Pars Tuğlacı, "Öd ağacı", *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.VI, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 2224

³⁴⁸ Bambu: İki yüzden fazla türü bulunan ağaç genellikle Asya, Amerika bir kısmı ise Afrika bölgesinde yetiştirilir. Çiçekleri az dallı salkım biçimindedir. Esnek ve dayanıklı olması nedeniyle tekne direği ve yapı iskeleti olarak kullanılır. Pars Tuğlacı, "Bambu", *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.I, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 231.

kıyılarına uğrar daha sonra yollarına devam ederdi. Bu konaklama esnasında bölge tüccarları ile alışveriş yapıldı.³⁴⁹ Hindistan bölgesinde yapılan ipek ve mamül ticaretinin belli bir kısmı Mültân ve Sind bölgesinde geçerek sahile ulaşır ve oradan da Arabistan'daki Kızıldeniz limanlarına taşınırdı.³⁵⁰

İndus yani Sind bölgesi oldukça geniş bir ticaret merkezinin içinde bulunmaktadır. İran, Orta Hindistan, Çin gibi ülkelerden önemli madenler bölgeye gelmektedir. Ayrıca bölgede alışveriş yerleri ve ticaret kolonileri bulunmaktadır.³⁵¹

Araplar bu topraklara gelmeden önce buradaki halk geçimini daha çok tarım ve ticaretten kazanmaktaydı. Bölgede hem deniz hem de kara yoluyla ticaret yapılmaktaydı. Fetihler esnasında Sind bölgesi ticarî faaliyetler açısından daha fazla önem ve değer kazanmıştı. Arap tüccarlar limanları dolaşıp yerli halk ile alışverişler yaparlardı ve bu ticarî seferlerde Sind bölgesinde daha fazla kar elde ederlerdi. Sind bölgesinde birkaç büyük ticaret merkezi bulunuyordu.³⁵²

Sind şehirlerinden biri olan Mültân'da önemli bir tapınak mevcuttu. Tapınağa Hindular tarafından büyük ilgi gösterilmiştir. Araplar şehri ele geçirmelerine rağmen tapınağa zarar vermemiştir. Bunun nedeni halkın tepkisini çekmemekle birlikte dışarıdan tapınağı ziyaret için gelecek kişilerin ticari açıdan bölgeye faydalı olacağı düşüncesidir. Ziyaret için bölgeye gelen Hindular, tanrılarına ve dönemin halifesine hediye amaçlı önemli sanayi ürünleri getirirlerdi.³⁵³ Takdim edilen bu hediyeler daha sonra pazarlarda satışa sunulurdu. Bu süreklilik sonucu bölgede ticaret canlılığını koruyordu. Yerli halk vergi ödemek şartıyla kendi dinlerini yaşamaya devam etmişlerdir.³⁵⁴

³⁴⁹ Özbakır, *Dört Halife Döneminde İktisadî Hayat*, s. 122 – 123.

³⁵⁰ Ross, C.I.E, F.R.G.S, *The Land Of The Five Rivers And Sindh*, s. 92.

³⁵¹ Clive Ponting, *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Alfa Tarih, İstanbul 2011, s. 83 – 84.

³⁵² Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 106.

³⁵³ W. Heyd, *Yakın – Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975, s. 39.

³⁵⁴ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 172 – 173.

Deybül şehri ise bölge şehirleri için önemli bir ticaret ve liman şehridir. Oldukça bakımsız olan şehir tüccarların ticaret amaçlı uğradıkları bir şehirdir.³⁵⁵

Sind topraklarında Müslüman olmayan Mir kabilesinin yetiştirdiği develer Horasan, Fars, Semarkant gibi şehirlere satılırdı. Diğer bir kavim olan Bedeleler ise ticaret şehri olarak Kandabil şehrini kullanırdı.³⁵⁶

İslam beldelerini bir uçtan diğer uca gezen deve kervanlarının ticaret bakımından çok önemliydi. Horasan İpek yolları güzergâhında olması sebebiyle birçok kervana ev sahipliği yapmaktaydı. Çin'e doğru giden Hind, Sind ve Mültân bölgesinin kervanları da Horasan güzergâhını tercih etmekteydi.³⁵⁷

Sicistan'ın içinden geçen kervan yolu İran'a ulaşırdı. Daha kuzeyde bulunan Pencap kervan yolu ise Kabil ve Gazne'ya ulaşırdı. Bu iki şehre ulaştırılan eşyalar buradan da bir yandan bölgenin batısında bulunan Horasan'a, diğer yandan ise kuzeyde bulunan Buhara'ya doğru giderdi. Bu iki yol sayesinde bölgede üretilen veya yetiştirilen ürünler farklı ülkelere yayılırdı.³⁵⁸

Yahudi tüccarlar ticaret amaçlı kullandığı güzergâhta Sind şehri de vardı. Fehna'dan deniz yoluyla seyahate başlayan tüccarlar, Ferama'da karaya inerdi. Satma amacıyla getirdikleri eşyaları sırtlarında taşıyarak Bahr-i Kulzum (Kızıldeniz)'dan Car ve Cüdde'ye götürür, Cüdde'den de Sind, Hind ve Çin bölgesine uğrarlardı. Bazen Efrenc hükümdarlarının himayesinde olan ülkelere gider, oradan ticaret amaçlı mallar satın alıp deniz yoluyla Antakya'ya, oradan da karaya ulaşırlardı. Daha sonra yolun bir kısmını yürüyerek Fırat kıyılarına varıp oradan gemilerle Bağdat'a geçerlerdi. Bağdat'dan sonra da Dicle'den gemilerle Übülle'ye, oradan Amman'a, en son ise Sind, Hind ve Çin'e ulaşırlardı. Tüccarların karadan izlediği yola bakarsak Endülüs'ten veya Efrenc topraklarından seyahate başladığında ilk olarak Susu'l-Aksa'ya gider, daha sonra sırasıyla Tanca, İfrikiyye, Mısır, Remle, Dımaşk, Küfe,

³⁵⁵ İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, s. 171.

³⁵⁶ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 253.

³⁵⁷ Yunus Arifoğlu, "10. Yüzyılda Horasan'da Ticaretin Unsurları: Yol, Konaklama, Taşımacılık ve Tüccar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXVIII, Sayı. 66, 2009, s. 137 – 138.

³⁵⁸ W. Heyd, *Yakın – Doğu Ticaret Tarihi*, s. 42.

Bağdat, Basra, Ahvaz, Faris, Kirman'a ulaşırlardı. Oradan Sind topraklarına, daha sonra Hind topraklarına ve en son ise Çin'e ulaşırlardı.³⁵⁹

Sind bölgesinden Basra bölgesine öd ağacı, kano³⁶⁰ ve hayzûrân³⁶¹; Çin ülkesine ise kast, kano ve kişniş³⁶² götürülmekteydi.³⁶³

Çin ülkesinden ise ipek, çini, misk, değerli taşlar ve kürk gibi kıymetli ürünler gemilere yüklenerek Hind ve Sind bölgesine getirilirdi. Bu yük gemileri güzergâhtaki birçok bölgeye uğrayıp yanlarındaki ürünleri o ülkelerin krallarına sunardı. Ayrıca gittikleri yerlere ait önemli ürünleri satın alıp bölge tüccarları ile bir alışveriş sağarlardı.³⁶⁴

3.1.2. Sosyal Hayat

Tarih boyunca Sind bölgesi farklı kökenli gruplara ev sahipliği yapmıştır. Sind topraklarında Hindu, Budist ve Müslüman grupların birlikte yaşadıkları görülmektedir. Bölgede dini inançlar çerçevesinde ortaya çıkan kast sisteminden önce bölge halkı kendi aralarında hoşgörülü ve sevgi içinde yaşamaktaydı. Kast sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte sınıflar oluşmuş, ağır kurallar uygulamaya başlanmıştır. Kastlar arasında geçişlerin olmaması, yerli halkın sadece bulunduğu kastan kişilerle evlendirilmesi, farklı kastların kesinlikle aynı sofrada yemek

³⁵⁹ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 130 – 131.

³⁶⁰ Kano: Kürekle, yelkenle veya motorla hareket eden hafif sandal. İki ucu hafif bir kürekle yürütülen güvertesiz, buharlı veya moturlu küçük tekne. Bu tekneler tahtadan bazende aleminyumda yapılır. Pars Tuğlacı, “Kano”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.IV, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 1370.

³⁶¹ Hayzûrân: Sözlükte Hint kamışı, bambu gibi esnek bitkileri tanımlamak için kullanılan bir isimdir. Arap beldelerinde yetişmeyip Rum beldelerinde yetişen ve sapları esnek olan bir bitki türüdür. Hacı Ataş, “Hayzûrân’ın Halife Hâdî ile İktidar Mücadelesi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. VI, Sayı 2, 2020, s. 490; Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, C. IV, Beyrut: Dâru Sâdır, h. 1414, s. 237.

³⁶² Kişniş: Maydanozgiller familyasından olan kişniş, halk arasında aşotu, kinzi, kişnit, yumurcak, kara kimyon ve kuzbere gibi diğer isimlerle de bilinmektedir. Bilimsel adı *Coriandrum sativum* olan kişniş aynı zamanda tıbbi bir bitki olup yaprakları ağrı kesici, sakinleştirici ve kuvvet verici olarak kullanılır. Eski bir kültür bitkisi olan kişniş ve tohumları M.Ö. 1500 yıllarında eski Mısır'da ve Hindistan'da da ve tıbbi amaçlarla kullanılmıştır. Songül Albayrak, Ali Göncü, Selvi Albayrak, “Geleneksel Gıda Olarak Kişniş: Tıbbi Yararları ve Biyoaktiviteleri”, *Mesleki Bilimler Dergisi*, C. I, Sayı 4, 2012, s. 2 – 7.

³⁶³ İbn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, s. 60 – 66.

³⁶⁴ Taner Yıldırım, *Abbasîler Dönemi Basra Körfezi'nde Uluslararası Taşımacılık ve Ticaret*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2012, s. 194.

yememesi gibi kurallar Sind bölgesindeki halka zarar verdiği ve sosyal bütünleşmeyi engellediği görülmektedir.³⁶⁵

Müslümanların Sind bölgesinde yaptığı fetihlerden sonra, bölgede yeni garnizonluklar kurulmuş ve bölge halkı yeni bir din, yeni bir medeniyet anlayışıyla karşı karşıya kalmıştır. Yerli halk dini yapılarını ve ticari çıkarlarını korumak için Müslümanlarla iyi ilişkiler kurmuştur.³⁶⁶

Yerli halkın giydiği kıyafetler Müslümanlar'ın giydiği kıyafetlere benzerdi. Bununla birlikte Arap hükümdarların giysileri Hintli kralların giysileriyle aynıydı. Üstelik Arap hükümdarlar Hintli krallar gibi saç uzutırdı. Sıcaklığın fazla olmasından dolayı vücudun alt ve üst kısmında peştamal kullanırlardı. Ayrıca bölgede uzun tunik, gömlek ve cübbe giymek yaygındı.³⁶⁷ Ticaretle uğraşan kişiler ise genelde Irak ve Fars halkında olduğu gibi gömlek ve rida³⁶⁸ giyerlerdi.³⁶⁹

Arap hâkimiyeti dönemlerinde, Sind bölgesinde zina ve içki kesinlikle yasaktı. Bu ve bunun gibi çirkin suçları işleyen kişiler, hapis ya da ölüm ile cezalandırılırdı. Sind bölgesinde yaşayan halk yalan söylemez, ölçü ve tartıda asla hile yapmazdı. Kadınlar çarşı ve pazarlarda sade giyinir, kimse kadınları rahatsız etmeye cesaret edemezdi. İnsanlar bu bölgede refah ve huzur içinde yaşarlardı. Dışarıdan bölgeye gelen yabancı kişilere karşı hoşgörülü davranılırdı.³⁷⁰

Sind bölgesinin para birimi Kâhiriyye'idi. Bu paranın bir dirhemi yaklaşık beş dirhem kalınlığına tekabül etmekteydi. Tâtârî adında farklı bir dirhem çeşidi daha kullanılmıştır. Bu dirhemın ağırlığı diğer normal dirhemlerin üçte biri kadardı.

³⁶⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşması*, s. 20 -21.

³⁶⁶ Üremiş, "Sind'de İslâm Fetihleri II", s. 387 – 404.

³⁶⁷ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 169 – 173.

³⁶⁸ Rida: Vücudun üst kısmını örten dikişsiz kumaş veya havludur. Salim Söğüt, "İhram", *DİA*, C. XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2002, s. 541.

³⁶⁹ İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 254.

³⁷⁰ Ciner, *El-Makdisi'nin Ahsenü't-Tekâsîm Fî Ma'rîfeti'l-Ekâlîm İsimli Eserinin Değerlendirilmesi Ve Türkçe Tercemesi*, s. 330 – 331..

Ayrıca bölgede dinar para birimi de kullanılmıştır.³⁷¹ Altın ile de alış-veriş yapılmaktaydı.³⁷²

Belâzurî Sind bölgesinde evlenme esasında mihir verilmeyen kadınların eşlerinden boşanmalarının çok kolay olduğunu dile getirmiştir.³⁷³

3.2. DİN

İslam'ın ilk dönemlerinde Hind bölgelerinde yerli halk ve dini inanışlar hakkında sınırlı miktarda bilgiler günümüze ulaşmıştır. Bunun temel sebebi muhtemelen bölgede hüküm süren medeniyetlere ait yazıların henüz çözölmüş olmamasıdır. Bu nedenden dolayı bölge halkının dinsel inançları hakkında detaylı bilgi vermek mümkün değildir.³⁷⁴

Önemli bir konuma sahip olan ve tarih boyunca birçok istilaya maruz kalan Sind bölgesinde karmaşık bir din yapısı vardır. Başta Hinduizm olmak üzere Budizm, Caynacılık, İslamiyet gibi birçok din mevcuttur. Bu inançlardan Hinduizm, Budizm ve Caynacılığın çıkış yeri Sind havzası ve Hindistan'ın kuzey bölgesidir.³⁷⁵

3.2.1. Hinduizm

Uzun tarihi geçmişı ve geniş coğrafyası içinde, Hind kıtasında pek çok inanç ortaya çıkmış ve bu bölge çeşitli dinleri bünyesinde barındırmıştır. Tarihte Vedizm ve Brahmanizm gibi adlarla anılmakla beraber bugün artık Hinduizm diye bilinen inanış, Hint alt kıtasında (Sind bölgesi ve çevresi) ortaya çıkmıştır.³⁷⁶

³⁷¹ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 169.

³⁷² İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, s. 251.

³⁷³ El-Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 631.

³⁷⁴ İbrahim Ethem Karataş, *Hind Dinlerinde Tanrı Anlayışı(Hinduizm Örneği)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999, s. 18; Fatıma Betöl Taş, *Samuel B. Yahya El-Mağribî, İfhâmu'l-Yehûd Adlı Eseri ve Reddiye Geleneğindeki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, s.12.

³⁷⁵ Nagahan Elemana, "Hint Müslümanların Düşünce Dünyasında Siyasal Çözüm Arayışları", *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 14, 2015, s. 409; Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri*, s. 13.

³⁷⁶ Kürşat Demirci, "Hindistan", *DİA*, C. XVIII, TDK Yayınları, İstanbul 1998, s. 92 – 94.

Hindu kelimesi, Sindhu'dan (İndus) gelir.³⁷⁷ Persler, Hindistan'a Sindhu nehrinin ötesindeki ülke derlerdi. Sind vadisi uygarlığı M.Ö. 2500 yıllarında oldukça ileri bir uygarlıktı. Halk altın, bakır, gümüş, kalay, kurşun gibi madenleri işliyor; pamuk yetiştirip dokuyor, boyuyordu. Buğday, arpa, et, balık yiyecekleri arasına girmişti. Toprakta yaptıkları tanrı heykelleri ağaç, hayvan, yılan biçimindeydi. Birçok Hindu tanrısı, biçimini bu uygarlıktan almıştır. M.Ö 2000 senelerinde Sind bölgesinde yaşam süren yerli halk, yazıyı biliyordu. Ziraatla uğraşılıyor, maden işliyor ve topraktan ağaç, yılan gibi tanrı heykelleri yapıyorlardı. Ana tanrıça görünümlü, hayvan ve bitki işaretleri taşıyan semboller yapıyor, bu semboller Hinduizm'in bazı özelliklerini taşıyordu.³⁷⁸

Hinduizm, tarihsel süreç içinde yüzyıllar boyunca oluşmuş, Hint alt kıtasına özgü ve alt kıtanın en önemli şekillendirici unsuru olan dindir. Hindu dini Orta Asya'dan göç edip İran'da 1500 yıl kadar yaşadıkdan sonra ayrılan bir kısım Aryan (Arîler)³⁷⁹ halkı Sind Vadisi'ne gelerek yerli halkla temaslara girmiştir. Hinduizm temelini, alt kıtaya göç eden Aryanların kutsal ilahilerinden oluşan ilk kutsal metinleri olarak bilinen Vedalar'dan almaktadır.³⁸⁰

M.Ö. 1600 – 500 yılları arasında beyaz tenli olarak adlandırılan Aryalar, Hindistan'a kuzeybatıdan girmiş ve öncelikle Sind Vadisi ve havzasına yerleşmişlerdir. Daha sonra Pencap bölgesine geldikleri ve bu bölgeyi istila ederek ele geçirdikleri görülmektedir. Himaye altına aldıkları bu topraklarda egemen güç olarak kalabilmek için ten rengine göre belirlenen kast sistemini oluşturmuşlardır.³⁸¹

³⁷⁷ Kürşat Demirci, “Hinduizm”, *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 112 – 113.

³⁷⁸ Ercan Arıklı, “Hinduizm”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. III, Gelişim Yayınları, İstanbul, ty., s. 642 – 644.

³⁷⁹ Aryalar(Ariler): Ariler, Afganistan ve İran platosu üzerinden Kuzeybatı Hindistan'a M.Ö. 1250 lerden itibaren uzunca bir süreç içerisinde yavaş yavaş geldikleri düşünülen bir kavimdir; Halide Rumeysa Küçüköner, “Hint Alt-Kıtasının Dini Ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı. 2, s. 612.

³⁸⁰ Buket Temiztürk, *Hint Karakterinin Hindistan'ın Dış Politikasına Etkileri (1990-2005)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, s. 48.

³⁸¹ Şengül Demirel, “Hinduizm'in Tarihsel Serüveni”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 18, 2017, s. 563.

Sind vadisi, ilkel dönemlerden bu yana farklı kökenlere ait toplulukların bir araya gelmesiyle etnik bir birleşim oluşturmuştur. Verimli toprak olarak isimlendirilen bu bölgede yapılan kazılarda, Ana Tanrıça ve Hindu dinine ait tanrı heykelleri ortaya çıkmıştır. Bu bulgular Hinduizm'in Sind vadisindeki en eski din olduğunu göstermiştir.³⁸²

Hind ve Sind bölgesinde Hinduizm inancının etkisiyle oluşan kast sistemi, sati geleneği, inek kutsallığı, cenaze merasimi, evlilik gibi katı kurallı bazı dini öğeler ve gelenekler mevcuttur.

3.2.1.1. Kast Sistemi

Kast, Portekizce'de Casta kelimesinden türetilmiş ırk soy anlamına gelmektedir. Fakat Ariler'de kast kelimesi Varna olarak kullanılmıştır.³⁸³ Kast sistemindeki her sınıfın kendisine özgü görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluklar varnasramadharma olarak adlandırılmaktadır.³⁸⁴

Bu sisteminde beş tabaka ve dört kast bulunmaktadır. Bunlar en üst sınıfta yer alan ve din adamlarından oluşan Brahminlerdir. İkinci kastta yönetici ve askerlerden oluşan Kşatriyalar bulunmaktadır. Üçüncüsünde ticaretle ve alışveriş işleriyle meşgul olan Vaysialar ve son kasta ise belli hizmetleri yerine getirmekle görevli olan hizmetliler olarak bilinen Sudralar mevcuttur. Kast dışında kalan, toplumsal işleyişin dışında bırakılan, kirli olarak adlandırılanlara ise Parya denilmektedir.³⁸⁵

Hind bölgesinde oluşan bu yapılanma kastlar arasındaki geçişi engellemektedir. Alt tabakadan bir Sudra'nın, bir üst tabakadaki Vaysiya olarak yükselmesine izin verilmediği gibi, üst tabakadaki bir Brahman'ın da alt tabakadaki Ksatriya olmasına hiçbir şekilde izin vermemektedir. Bu durum babadan oğula

³⁸² Kemal Uludağ, Gökçe Özer Eröz, "Hinduizm ve Terakota Tapınaklar", *Anadolu Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. VI, Sayı. 2, 2016, s.214.

³⁸³ Büyükbahçe, "Hint'te Kast Sisteminin İlk İzleri Ve Hint Edebiyatındaki Yeri", s. 240.

³⁸⁴ Mehmet Samatoğlu, *Hinduizm'de Dharma Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, s. 97.

³⁸⁵ Mustafa Orçan, "Max Weber'den Önce Ebu'r-Rayhan Muahmmmed B. Ahmed El-Bîrûnî'de Kast Sistemi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 316*, Dizin. 43, 2019, s. 157 – 158.

geçmesi nedeniyle devamlılık arz etmektedir. Kastlar arası meydana gelen bu engel sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler de sınırlanmasına neden olmuştur.³⁸⁶

Bu sistemde aynı kasta mensup olan kişiler birbirleriyle ilişki içinde olabilir fakat ayrı kastakiler hiçbir şekilde ilişki içinde olamazlardı. Çünkü tanrının farklı kastan olanları eşit görmediğine inanılmaktaydı.³⁸⁷ Kast sisteminde, aynı kastı oluş Tûran bireylerin birbirleriyle gerçekleştirmiş oldukları endogami olarak adlandırılan bir evlilik söz konusudur. Alt kastlarda yer alan bir erkeğin, üst kastlardaki bir kadınla evlenmesi kesinlikle yasaktı. Fakat üst kastlarda bulunan bir erkeğin, alt kastlardan bir kadınla evlendiği görülmüş lakin bu durum Hind toplumunda hiç de hoş karşılanmamıştır. Böyle bir evliliği gerçekleştiren erkek yoğun bir toplumsal baskıya maruz bırakılmıştır.³⁸⁸

Kastlar arası ticaretin yapılmaması, aynı bölgede oturulmaması gibi kurallar Hindistan'daki tabakalaşmayı daha da derinleştirmiş ve jati olarak adlandırılan kast içinde başka kast gruplaşmaların oluşmasına sebep olmuştur. İlk üç kastta jatiler arası hareketlilik görülürken, toplumun en kalabalık nüfusunu oluş Tûran Sudralar'da jatiler arası hareketlilik mümkün olmadığı görülmektedir. Bu durum kastın bütün olmasını engellemekle birlikte toplumu kendi içinde topluluklara ayırmıştır.³⁸⁹ Ayrıca bu katı sistemde dini törenler sadece üst kast mensuplarına özgüdür. Sudralar ve paryalar gibi alt sınıfların dini ibadetlere katılması ve kendi başlarına dini törenler düzenlemesi yasaktır.³⁹⁰

Kast sistemine karşı çıkmak, kuralları çiğnemek yasaktı. Belirlenen yasaklardan birisini çiğneyen kişi kasttan çıkarılırdı. Kasttan çıkarılma cezası verilen

³⁸⁶ Göksen Çatlı Özen, “Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinde Tabakalaşma”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, C. III, Sayı. 2, İstanbul 2016, s. 62 – 62.

³⁸⁷ Mustafa Kısakol, *Hinduizm'in Bhagavad Gita Merkezli Temel Doktrinleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2019, s. 69.

³⁸⁸ Enes Yalçın, “Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelenmesi”, *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C. VIII, Sayı. 20, 2019, s. 169 – 170.

³⁸⁹ Özen, “Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma”, s. 62.

³⁹⁰ Kısakol, *Hinduizm'in Bhagavad Gita Merkezli Temel Doktrinleri*, s. 72.

kişiyile, toplum bütün irtibatını keser ve sanki o kişi hiç var olmamış gibi yaşamaya devam eder.³⁹¹

Hint toplumunda ağır şartları bünyesinde barındıran kast sistemi, Müslümanların bölgeye gelmesiyle hafiflemiştir. Müslümanlar fethettiği bölgelerde halka hoşgörölü davranması ve özellikle kast dışı Hindularının ilgisini çekmiş ve İslam'ı kabul etmelerini sağlamıştır.³⁹² Yerli halk, İslam'ı tercih ederek toplum içinde bir yer edinme fırsatı bulmuş ve böylece artık Brahmlar'a hizmet etmek zorunda kalmamışlardır.³⁹³

3.2.1.2. Sati geleneği

Sanskritçe'de erdemli ve iyi kadın anlamına gelen sati, kocaları ölen kadınların eşleriyle birlikte kızgın bir ateşte yakılması ile gerçekleştirilen geleneksel bir Hint uygulamasıdır.³⁹⁴

Sati geleneği ile ilgili eski Hint'te ilk uygulamanın, M.Ö. 316 yılına ait olduğu belirtilmektedir. Efsaneye göre Hintli lider ile Eumenus arasında çetin bir savaş başlamış, savaş sırasında öldürölün Hintli liderin geride iki eşi kalmıştır. Sati yapılması konusunda birbirleriyle rekabet içinde olan kral, eşleri arasında son kararı veren savaşın galibi Grek ve Makedon komutanlar olmuştur. Genç olanı tercih etmiştir çünkü yaşlı olanın çocukları vardır. Yaşlı kadın oradan uzaklaştırılıp kafası kazıtılmıştır. Genç kadın ise ailesi karşında kocası için hazırlanıp odunların üzerinde kocasının yanına uzanarak hayatına son vermiştir.³⁹⁵

Cenaze törenleriyle ilgili erken döneme ait kaynaklara göre kocasının yanına uzatılan kadın birkaç geleneksel törenden sonra geri kaldırılır, öldürölmezdi. Sutralar dönemine kadar sık sık görölün bu olay, bu dönemden sonra artık yavaş yavaş yerini

³⁹¹ Dural, *Aamir Khan Filmlerinde Dinî Öğeler*, s. 95.

³⁹² K. Ahmed Nızamı, "Hindistan", *DİA*, C. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 86.

³⁹³ Mervener Lülecı Karadere, "Hindistan Müslümanları", *İsamer*, ty., yy., s. 2.

³⁹⁴ Murat Dural, *Aamir Khan Filminde Dinî Öğeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018, s.75.

³⁹⁵ Yalçın Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Dergisi*, Ankara2013, s.362

sati geleneğine bırakmıştır. Fakat bu iki olay aynı zaman diliminde farklı bölgelerde de uygulanmaktadır. Sonuç olarak dinsel inançlar, geleneksel inançlar, bölgesel şartlar ve ırksal farklılıklar dul kadının akıbeti konusunda Hintliler arasında farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁹⁶

Hint ahlak kurallarına göre kocanın ölmesinin maddi olmasından çok metafizik önemi vardı. Onlara göre dulluk, eski günahlardan dolayı bir cezalandırmaydı. Kocanın eşinden önce ölmesi bunun işaretiydi. Görüldüğü gibi dul kalmak Hint bölgesinde başlı başına suçluluğun bir göstergesiydi. Böyle bir olayla karşılaşan kadının iki şansı vardı. Ya ömrünün geri kalan kısmını adeta bir köle gibi yaşayarak geçirecek ya da kocasıyla birlikte yanarak tüm günahlarından arınacaktı. Hayatta kalmayı isteyen dul kadınlara çok ağır şartlarda yaşama hakkı tanınıyordu. Kocasının cenazesi yakılmadan önce satının kendileri için daha iyi bir seçenek olduğunu dile getiren kadınlar da vardı.³⁹⁷

Hint toplumunda çok az değer gördükleri bir kültürde yetişen kadınların, satiyi iyi bir eşin yapması gereken tek yol olarak kabul etmeleri gayet normaldi. Kocasını kaybeden kadın, gelinlik sârisini giyer, süslenir ve kocasının yakılması sırasında kendisini ateşe atarak kocasına eşlik ederdi. Kocasının acısına dayanamayarak intihar ettiği izlenimini verirdi. Kendisini yakmaya karar verdiği noktada, uzak ve dokunulmaz bir bağlama yüceltilirdi. Tüm günahlarından arınacağına, kocasıyla birlikte cenneti yaşayacağına, mutlu olacağına inanırdı. Kocasının ölümünden sonra kendini yakmayan Hintli bir dul kadın, bölgede hiçbir değer görmüyor bütün sosyal faaliyetlerden uzaklaştırılarak, saçını tıraş ederek, günde sadece bir kere, hayatta kalabilmek için sadece haşlanmış pirinç yiyerek ve ince kaba bir hasır üzerinde uyuyarak bir estetiğin hayatını yaşıyordu. Yaşamaması durumunda şartların ağırlığı, kadınları istemeyerek de olsa sati geleneğine mecbur kılıyordu.³⁹⁸

³⁹⁶ Cemil Kutlutürk, “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, *e- Şerkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, Sayı. 1, 2016, s. 185.

³⁹⁷ Ayşen Seymen Çakar, “Kadının İnsan Haklarında Bir Sapma Örneği: Hindistan’da Sati Geleneği”, *TBB Dergisi*, 2015, s. 82 – 83.

³⁹⁸ Linda Heaphy, “Dul Kadın Yakma: Sati Uygulaması”, (Çev. Zülal Zengin), *Sosyalbilimler.Org*, 2019, s. 1 – 7.

Sahmarna ve Anumarana şeklinde iki çeşit Sati bulunmaktadır. En bilinen yöntem olan Sahmarna, kocasının ölümünden hemen sonra en fazla yirmi dört saat içinde gerçekleşiyordu. Anumarana ise daha az bilinen bir uygulama olup kocasının ölümünden zaman geçtikten sonra onun herhangi bir eşyasıyla birlikte yakılmasıyla gerçekleştiriliyordu. Anumarana Sati, genellikle kocanın uzaklarda öldüğü zamanlarda ve kadının ölmüş kocasının cesedini yaşadığı yere getirmediği zamanlarda uygulanıyordu.³⁹⁹

Sati geleneğini engellemeye yönelik ilk çalışmalar, Hindistan'ı fetheden Türkler tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkler tarafından kurulan ve Orta Çağ'da önemli bir yere sahip olan Delhi Sultanlığı (1206 - 1526) İslam dinine aykırı olduğu için bu geleneğe şiddetle karşı çıkmıştır. Hiçbir şekilde sati geleneğini kabul etmemiş ve uygulanmaması için çalışmıştır. Bu duruma karşı çıkan yerli halkı sert bir şekilde uyarmış, tekrar karşı çıkanları cezalandırmıştır. Bu durum Hinduları bir süre de olsa bu gelenekten alıkoymuştur fakat tamamen bitirmemiştir.⁴⁰⁰

Delhi Sultanlığı döneminin ardından bölgede yaşayan Babür Devleti de satiyi engellemek için büyük uğraşlar vermiştir.⁴⁰¹

3.2.1.3. İnek kutsallığı

Hindistan'daki hayvan kutsallığı, Antik Mısır'da olduğu gibi bütün canlı türlerini kapsamamaktadır. Bölgede kutsal sayılan hayvan, zebu⁴⁰² türüne ait olan ineklerdir. Aslında inekler tapılmaktan ziyade kutsal sayılmaktadır.⁴⁰³

³⁹⁹ H. Hilal Şahin, "Hindistan'da Dul Olmak 'Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar", *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, 2017, s. 67 – 68.

⁴⁰⁰ Kayalı, "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", s. 370.

⁴⁰¹ Şahin, "Hindistan'da Dul Olmak Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar", s. 70.

⁴⁰² Zebu: Tropikal Asya ve Madagaskar'da yaşayan geviş getiren memeli hayvan. Çok eski zamanlarda Hindistan'da evcilleştirilen boynuzu büyük bir hayvan olup boyun kısmında hörgücü vardır. Pars Tuğlacı, "Zebu", *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C. IX, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 3083.

⁴⁰³ Ali İhsan Yitik, Aynur Yıldız, "Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, s. 302.

İnek ve onunla ilgili inançlar yıllardır bölge halkı üzerinde önemli bir rol oynamış ve oynamaya da devam etmektedir. İnek kutsallığı bölgenin her yerinde ve herkes tarafından aynı saygıyı görmemektedir. Müslümanların ineğe karşı olan tavrı, başka bölgelerde bulunan Müslümanlarla aynıdır. Onlar için kutsallık ifade etmez. Ayrıca bölgede Hinduizm'in içine girmemiş çok sayıda insan topluluğu vardır. İnek kutsallığı bunlar arasında da yer almamaktadır yalnız Hinduizm'e inananlar arasında ineğin kutsallığı görülmektedir. Hindu gözünde inek birçok kutsal özellik taşıyan, kudretli bir yaratıktır. Hindular, inekle karşılaştığı gün talihinin açık olacağına inanır. İneği görmek önemli kişilerden dua almak kadar önemlidir, onu selamlayarak dualarında diledikleri şeylerin gerçekleşeceğine inanırlar.

Sind bölgesinde yerli halk, tarım ambarlarına giren ineğe asla ses çıkarmaz, ineğin ambara bereket ve uğur getireceğine inanırlar. Uğursuz olarak nitelendirilen bir yıldızın altında dünyaya gelmiş bir çocuk, ineğin karnı altına yatırılır ve bu şekilde çocuğun, ineğin karnına girerek günahlarından kurtulacağına, uğursuzluğunun geçeceğine inanılırdı. Yeni bir ev inşa edilince, sahibinden önce eşikten içeri bir inek geçirilirdi. Uzun bir zaman için evinden ayrılmış olan kimse geri geldiğinde kendinden önce evinin içine bir inek gönderir, ineğin ev sahibi uzakta iken eve yerleştikleri sanılan kötü ruhların bu şekilde uzaklaştırılacağına inanılırdı. İneğin yürürken ayaklarıyla ortaya çıkardığı toz, bazı bölge halkı tarafından yeni doğmuş çocuğun bedenine sürülür, böylece onun kem gözden uzak olacağına inanılırdı. Bir kimse yavrulamak üzere olan bir ineğe üç defa sarılırsa hacca gitmiş kadar sevap kazanmış olurdu. Aynı zamanda bu hareket inek dünya olarak kabul edildiği için dünyayı dolaşmakla bir tutulurdu. Ayrıca inek sütü, yağı, yoğurdu ve bunlardan oluşan karışım birçok merasimde kullanılırdı. İşlediği bir günahtan dolayı kastından aforoz edilen kimse, kastına tekrar alınırken bu karışımdan içerdi.

Süt ile ilgili kutsallık ise bölgede Hinduların yaşadığı hemen hemen her yerde aynıydı. Süt haneye uğur getirirdi. Hinduların süt satması günah sayılırdı. Süt satanın malına ve mülküne zarar gelir, çocukları hastalanırdı. Sind bölgesinde de birçok aile hiçbir sebeple süt satmazdı. Bir kaptta bulunan süt etrafa saçılır, dökülürse ineğin sütten kesileceğine inanırlardı. Rajputlar ve Sind halkı eve gelen misafirlere süt ikram ederdi. Dakkanlı Müslümanlar gibi Rajput ve Sind halkı da kendilerine ikram

edilen sütü kabul etmeyen misafirleri geri çevirirdi. Çünkü süt içmeyi kabul etmeyen misafirden zarar geleceğine inanılırdı.⁴⁰⁴

3.2.1.4. Cenaze

Birçok topluluğun inanç sisteminde yer alan ateş kültürünün en belirgin örnekleri Hindistan'da ve İran'da görülmektedir. Ateş Hindistan'da kutsal bir güç, yani tanrı olarak görülmektedir. Bölgedeki ateş tanrısı Agni'dir. Hindistan'da bütün ateşler Agni'ye bağlı olarak görülür. Hintlilere göre Agni, önceleri ocak ateşi ile alakalıyken daha sonraki zamanlarda kurban ateşine bağlanmış ve böylece Hindu insanlarla ilahlar arasında aracı olarak kabul edilmiştir.⁴⁰⁵

Hint kültüründe ateşin kutsallığını hayatın her aşamasında görülmektedir. Bir çocuk doğduğunda Sutikagni denilen bir ateş yakılırdı. Bu ateş yeni doğan çocukların tütsülenmesi ve yemek ısıtmanın dışında başka herhangi bir şey için kullanılmazdı. Bu yakılan ateş adak için kullanılmamakla birlikte kötü ruhların defnedilmesi için kullanılırdı.⁴⁰⁶

Hindular ilk dönemlerden beri ölüme yükledikleri derin manalardan dolayı ölen kişinin cesedini yakarak dünyadaki son görevini yerine getirirlerdi. Bu çerçevede Hinduizm'de ölenler için törenler genellikle iki amaç için yapılmaktaydı. Birincisi, ölen kişinin cesedinin başında kutsal tütsüler yakarak ölünün zihnini sakinleştirmektir. Diğeri ise cesedi yakıp küllerini Ganj Nehri'ne atmak şartıyla vücudu günahlardan arındırmaktır. Bazı durumlarda ölen kişinin avucuna inek kuyruğu konulurdu. Hindu inancına göre bu kuyruk sayesinde ölen kişi, ruh göçü sırasında Vaitarani Nehri'ni kolaylıkla geçebileceğine inanılırdı.⁴⁰⁷

Hindular ateşi kendilerini tanrıya ulaştıran bir aracı olarak düşünürler ve cenaze törenlerinde Antyesthi (Ölü Yakma) uygularlar. Bu tören sayesinde ölen kişinin sonraki yaşantısında iyi bir bedene sahip olacağına inanılır. Cenazenin

⁴⁰⁴Kemal Çağdaş, “Hindistan’da İnek Kültü ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, *DTCF Dergisi*, C.XII, Sayı, 1-2, s. 53 – 59.

⁴⁰⁵ Hikmet Tanyu, “Ateş”, *DİA*, C. IV, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 51 – 52.

⁴⁰⁶ Hatice Derya Can, Yalçın Kayalı, “Hint ve Türk Mitolojisinde Ateş Kültü”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. I, Sayı. 1, 2012, s. 571.

⁴⁰⁷ Sümer, “Hint Dinlerinde Acıdan Kaçışın Bir Yolu Olarak Ötanazi”, s. 65.

yakılacağı yere bir Brahman tarafından kutsal ateş götürülür ve hazırlanan odun yığını üç ayrı yerden cenazeyle birlikte yakılır. Yakma işleminden sonra orada bulunanlara tatlı ikram edilir. Bu ikramlar aynı şekilde her yıl dönümünde tekrar edilir. Ruhun iyi bir bedene girebilmesi için yakma ve ikramları dağıtma işleminin ölenin oğlu veya bir erkek akrabası tarafından yapılması gerektiğine inanılmaktadır.

3.2.1.5. Su Kültü

Her dinde ve kültürde yaratılışın temelindeki temel unsur olduğuna inanılan su evrensel bir sembol olarak hayat, sonsuzluk, yenilenme, iyileşme, temizlenme, doğurganlık ve kutsallık özellikleriyle ilişkilendirilmiştir.⁴⁰⁸ Hint mitolojisine göre ilk yaratılış, kozmik ağacının ortasından su fışkırmasıyla meydana gelir. İnsan ne zaman suyla temas etse onu yeni bir doğum izler. Sular hayatı bereketli kılar ve çoğaltır.⁴⁰⁹

Bu sebeplerden dolayı Ganj nehri kutsal sayılmaktadır. Ganj nehrinin kutsallığı bir hikâyede şöyle dile getirilmiştir. Bir padişah çilecilikle vaktini geçirirken, Tanrı Şiva padişaha ne istediğini sorar. Padişah da Ganj nehrinin günahlardan arındırıcı inandığı için cennette akan Ganj'ı istediğini dile getirir. Şiva onun isteğini yerine getirir ve samanyolunu Ganj nehrinin yatağı haline getirir. Ganj nehri bu durum karşısında kibirlenir. Şiva, Ganj'ı alıp başı üzerine koyunca hareket edemeyen Ganj sinirlenir, kükrer. Şiva onu tutunca kimse bu nehirden istifade edemez. Sonra Şiva onu parçalara ayırıp padişaha taktim eder. Padişah ise Ganj nehrinin yedi kolundan ortadakini atalarının günahlarından arınması için kemikleri üzerinden akıtır. Bugün dahi Hinduların Ganj'ı kutsal saymaları, ölülerinin kül ve kemiklerini Ganj'a atmalarının nedeni bundandır.⁴¹⁰

Su aynı zamanda pek çok kültürde uygulandığı üzere günden arınma ve ilahların öfkesini yatıştırma ya da onları memnun etme adına tanrılara sunulmuştur. Öte yandan kutsallığın belli bir su kaynağı ile özdeşleştirilmesi ya da ondan ortaya çıktığına inanılmasından dolayı çeşitli kültürlerde kutsal su kaynağı inancı ortaya çıkmıştır. Hind topraklarında bulunan Ganj nehri Hinduların yıkanmak ve suyundan

⁴⁰⁸ Salime Leyla Gürkan, “Su”, *DİA*, C. XXXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 440.

⁴⁰⁹ Dural, *Aamir Khan Filmlerinde Dinî Öğeler*, s. 98 – 99.

⁴¹⁰ Buket Temiztürk, *Hint Karakterinin Hindistan'ın Dış Politikasına Etkileri (1990-2005)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 86 – 87.

içmek için rekabet ettiği, ayrıca mabetlerini yıkamak için büyük önem taşıdığı bir kaynak özelliğine sahiptir.⁴¹¹ Hintliler ölülerini yaktıktan sonra, kutsal saydıkları Ganj nehri sularına ölülerin külleri bırakırlar ve sonunda onları emniyetli bir şekilde cennete gideceklerine inanırlar.⁴¹²

3.2.1.6. Evlilik:

Hinduizm’de evlilik kurban olarak tanımlanmaktadır. Evlenmeyen kimseler için aşağılayıcı bir ifade olan kurbansız sözcüğü kullanılır ve onlar yarım kabul edilir.⁴¹³ Düğün günü nazar değmemesi için gelin ve damadın yüzü sehra adı verilen bir çeşit örtüyle örtülürdü.⁴¹⁴

Düğün töreni esnasında damadın gelinin sağ elini tutması ve mantra okunması (panigrahana), kutsanmış ateşe karşısında sunum yapılması (homa), ateş etrafında dönülmesi (pradaksina), gelin ve damadın ateş etrafında birlikte yedi adım atması (saptapadi) gibi evlerin tamamlanmasından sonra evlilik gerçekleşirdi.⁴¹⁵ Saptapadi gerçekleşirken çocuk sahibi olmak, iyilik, güç, şans, sağlık gibi güzel dilekler dilenirdi.⁴¹⁶

Hinduizm’de evlenme zamanında farklı geleneklerde mevcuttur. Kanyadan olarak adlandırılan olay gelinin damada bir hediye olarak sunulması anlamına gelmektedir. Bu uygulamaya göre, gelin bir miktar para ile birlikte damada hediye olarak verilmektedir. Ancak hediye olarak verilen paranın miktarı önemli değildir. Farklı bir uygulama ise sridhan’dır. Stridhan, evlenen çiftlere düğün sırasında veya düğünden sonra, gerek gelinin gerekse damadın akrabaları tarafından hediye verilmesi uygulaması olarak tanımlanmaktadır.⁴¹⁷

⁴¹¹ Gürkan, “Su”, s. 441.

⁴¹² J. M. Macfie, *Hint Efsaneleri*, (Çev. Hüseyin Yılmaz), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 200, s. 70.

⁴¹³ Hammet Arslan, “Manu Kanunnamesi’nde Evlilik”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. X, Sayı. 1, 2013, s. 95.

⁴¹⁴ Z. Özge Erbilin, *Hint Kültüründe Evlilik Gelenekleri ve Kadın Takıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir 2004, s. 84 – 85.

⁴¹⁵ Arslan, “Manu Kanunnamesi’nde Evlilik”, s. 123.

⁴¹⁶ Dural, *Aamir Khan Filmlerinde Dinî Öğeler*, s. 101.

⁴¹⁷ Mahmut Atay, “Hint Toplumunda Drahoma Geleneği ve Sosyal-Mobilite”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı. 4, 1993, s. 246 – 247.

Ayrıca yine bu bölgede görülen drahoma olarak adlandırılan gelenekte belli bir miktar paranın gelin tarafından erkek tarafına verdiği bir görülmektedir.⁴¹⁸

3.2.1.7. Politeizm (Çok Tanrıcılık):

Politeizm, hayatın farklı alanlarında olduğuna inanıldığı birçok tanrının varlığına olan inancı ifade eder.⁴¹⁹ Genellikle politeist dinler olmak üzere birçok dinde tanrı insan biçiminde tasvir edilir. Antropomorfizm olarak adlandırılan bu olayda, tanrının insan biçimine ve niteliklerine sahip olduğunu ve tanrının, insan gibi bilinç, niyet, irade, duygu ve duyumuna benzer yeti ve özelliklere sahip olduğu savunulur.⁴²⁰ Bu nedenle yapılan heykeller, tanrının görüntüsü ve yansıması olarak işlev gördüğüne kanaat edilir.⁴²¹

3.2.2. Budizm ve Caynacılık

Bölgede varlığından söz edilen Budizm dininde ibadet simgesi olan Budda ve önemli şahsiyetlerin kalıntılarına büyük bir değer verilmektedir. Bu kalıntılar tüm Buddist ülkelerinde stupalarda⁴²² korunmakta ve bu kalıntılara ibadet edilmektedir. Bu ibadette, ibadetin simgesi olan kutsal kalıntılar sağa alınarak etrafında üç defa dönmekte, ardından ona saygı maksadıyla rükû ve secde edilmektedir. Budizm’de diğer önemli ibadet objesi ise Budda’nın altında aydınlandığına inanılan Bodhi ağacıdır. Bizzat Budda’nın bu ağaca ibadet etmeyi emrettiği söylenilmektedir. Sıradan halk bu ağacı tanrının bulunduğu bir yer ve hatta tanrı olarak görmektedir.

⁴¹⁸ Mahmut Tezcan, “İlkel Toplumda Başlık Parası Geleneği”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. IX, Sayı.1, 1976, s. 416.

⁴¹⁹ Mariasusai Dhavamony, “Dinlerde Tanrı Anlayışı”, (Çev. Fuat Aydın), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı. 22, s. 208.

⁴²⁰ Ruhattin Yazoglu, “Antropomorfizm Ve Hristiyanlık”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. I, Sayı. 2, 1998, s. 259.

⁴²¹ Canan Zöngür, “Hindu Tapınaklarında Yer Alan Vişnu Ve Avatarlarının Heykelleri”, *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, C. VII, Sayı. 49, 2018, s. 1064.

⁴²² Stupa: Hindistan’da kutsal kalıntıların saklandığı buddha veya cayna anıtı. Pars Tuğlacı, “Stupa”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.VIII, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 2661.

Manastırlarda ise Buddist keşişlerin⁴²³ haftalık, aylık ve yıllık özel ibadet günleri bulunmaktadır. Bu günlerde keşişler oruç tutmakta ve ibadet amaçlı günah itiraflarında bulunmaktadır.⁴²⁴

Budizm dininde Budda'nın hayatına ait olayları hatırlamak için stupalar dikilir ve öğretiler tekrar edilmektedir. İlk zamanlarda resimlerle ifade edilen Budda daha sonraki yıllarda heykel haline dönüştürülmüştür. Bu heykeller ayakta veya bağdaş kurmuş olarak gösterilmektedir. Sırtında bulunan keşiş cübbesi bazen çift bazen ise tek omuzu kaplamıştır. Korkusuzluğu, şefkati temsil eden heykellerin yüz çizgileri Gupta döneminde belirginleştirilmiştir. Mültân, Müslümanlar tarafından ele geçirildiği zaman bölgede bir puthane vardı. Bu puthanenin kubbesi altında bağdaş kurmuş, kırmızı sahtiyandan elbise giymiş Budda heykellerine rastlanmıştır.⁴²⁵

Müslümanlar ile Budistlerin ilk ciddi teması VIII. yüzyılda Müslümanların Sind bölgesine gelmesiyle başlamıştır. Müslümanların bu bölgede dinî, siyasi ve askerî açıdan güçlenmesi, Hindularda olduğu gibi Budistleri de tedirgin etmeye başlamıştır.⁴²⁶

Karşılaştığı kuvvetli muhalefet ve bozulmaya yüz tutması sonucu Budizm Hindistan'da Hinduizm'e yaklaşmaya ve itibarını kaybetmeye başladı. 712'de Sind'in Müslümanlarca alınışı bu gidişi hızlandırdı.⁴²⁷

Belâzurî ele aldığı eserde Emevî komutanı Muhammed b. Kâsım, Aror (Rûr) şehrini kuşattıktan sonra oradaki ahali kendilerine ve tapınaklarına zarar verilmemesi şartıyla sulh antlaşması yaparak şehri teslim ettiğini dile getirmiştir.⁴²⁸ Öte yandan İstahri, Mültân'da Hindlilerin ve çok uzak diyarlardan bulunan kişilerin bölgeye gelerek haccettikleri bir putun olduğunu dile getirmektedir.⁴²⁹

⁴²³Keşiş: Bazı dinlerde ıssız bir yerde tek başına veya manastırda cemaat halinde tek başına yaşayanlar için kullanılır. Şinasi Gündüz, "Keşiş", *DİA*, C. XXV, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 322.

⁴²⁴Mehmet Katar, "Dinlerde Günlük ibadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar*, C. I, Sayı. 1, Ankara 1998, s. 63 – 64.

⁴²⁵Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 16-18.

⁴²⁶Şinasi Gündüz, *Dinler Tarihi*, MiletNihal Yayınları, İstanbul 2009, s. 215.

⁴²⁷Günay Tümer, "Budizm", *DİA*, C. VI, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 354.

⁴²⁸El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s. 502.

⁴²⁹İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 170 – 171.

Bîrûnî; Sâmeoğulları hanedanlığı (903 – 986) döneminde başa geçen Muhammed b. El-Kâsım b. El-Münebbih'in Sicistan tarafından Sind bölgesine girerek Bahmanva (Brahmanâbâd) ve Mûlasthana (Mûltân) kentlerini ele geçirdiğini ve isimlerini Mansura ve Ma'mûra olarak değiştirdiğini dile getirmektedir. El-Münebbih'in Mûltân bölgesini ele geçirdikten sonra bölgenin zenginliğini araştırmaya başladığını dile getirmektedir. Araştırma sonucunda bölgede bulunan mabetten dolayı Hindular tarafından ziyaret edildiğini öğrenmiştir. Bölgede bulunan mabede zarar vermeyip yanına bir cami inşa etmiştir.⁴³⁰

Diğer bir din olan Caynizm, insanların ve içinde yaşam sürdükleri evrenin, tanrı veya benzeri bir varlık tarafından yaratılmış olduğu düşüncesine karşı çıkan bir inanç sistemidir.⁴³¹ Caynizm, tıpkı Budizm gibi MÖ. IV. yüzyıllarda Aryan istilasında önce Kuzey Hindistan (Sind) bölgesinde ortaya çıkmıştır. Geleneksel Hinduizm inancının adaletsiz kurallarına, kast anlayışına ve kanlı kurban törenlerine karşı çıkan bir din olarak ortaya çıkmıştır.⁴³²

Caynizm inancı Digambara ve Svetambara olmak üzere iki temel mezhebe ayrılmıştır. Digambara mezhebi çıplak yaşamının kolay bir şekilde hakikate ulaştıracağını inandıkları için çıplak kalmayı tercih etmişlerdir. Svetambara mezhebi ise beyaz giyinenler anlamına gelmektedir. Bu mezhebe mensup olanlar başta mahrem yerleri olmak üzere vücutlarını beyaz bir elbiseyle örterlerdi.⁴³³

Caynist tapınaklarına Aşrama⁴³⁴ adı verilir. Caynistler bu tapınaklarda toplu olarak ibadet yaparlar. İbadet Tirthankara heykelleri etrafında şekillenir. Caynistler bu heykeller etrafında dini törenlerini gerçekleştirirler. Bu tapınaklardaki ibadetler sabahın erken saatlerinde heykeller önünde eğilerek meditasyon yapıp, onların etrafında dönerek selam verme şeklinde gerçekleşir. Caynizm'de oruç da önemli bir

⁴³⁰ Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind*, s. 3 – 70.

⁴³¹ Necati Süper, "Hint Dinlerinde Acıdan Kaçışın Bir Yolu Olarak Ötanazi", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, Sayı. 2, 2015, s. 80.

⁴³² Ercan Arıklı, "Jainizm", *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. III, Gelişim Yayınları, İstanbul, ty., s. 669; Cengiz Batuk, "Dinler Tarihi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi*, Samsun, s.3.

⁴³³ Mustafa Alıcı, Süleyman Turan, "Caynizm", *Dinler Tarihi 1 – 2*, Lisans Yayınları, İstanbul 2008, s. 257.

⁴³⁴ Aşrama: Daha çok Tirthankara heykellerinin merkezde olduğu tapınaklar olarak ifade edilebilir. Alıcı, Turan, *Dinler Tarihi I – II*, s. 263.

ibadet şeklidir. Belli sayıda yiyeceği yememe ile bilinen oruç kırk günlüktür. Bunun dışında daha ağır oruç çeşitleri vardır. Caynist keşişler sevdiği şeyleri yemekten uzak durmak ve her türlü zevkten soyutlanmak için çeşitli oruçlar tutarlardı.⁴³⁵

Caynaizm'e ait Ahimsa geleneği, kişinin yeryüzündeki bütün canlılara şiddet uygulamaması ve onlara zarar vermekten kaçınmasıdır.⁴³⁶ Özellikle Caynist din adamlarının yerdeki canlılara zarar vermemek için önlerini süpürmesi, böcek girmesin diye ağızlarına maske takmaları ahimsa inancının gereğidir.⁴³⁷ Bu nedenle Budizm ve Caynaizm'de bu inanç gereği canlı yaratıklar kurban edilmemektedir. Bunu yerine her iki din mensupları mabetlerinde tütsü, mum, buhur, yiyecek ve içecekler takdim ederlerdi.⁴³⁸

Milattan önce II. yüzyıllarda Maurya imparatoru Asoka Budizm dinini benimseyince Caynacılık, Sind bölgesinde etkisini yitirmeye başladı. Daha sonraki dönemlerde de Hindistan'ın batı kıyılarında varlığını devam ettirmiştir. V. yüzyılda Hunlular'ın bölgeye yaptığı akınlar ile Budistlik geriledi. VII. yüzyılda Hindistan'da Budizm'in gerileyip Caynacılık ve Hinduizm'in önem kazandığını söylenmektedir. Sind bölgesinde kurulmuş olan devlet erkânında Hinduizm'e daha önem verilirken, Caynacılık daha çok Racputana ve Gucarat bölgelerinde yayılmıştır.⁴³⁹

3.2.3. İslamiyet

Eski dönemlerden beri askerlik gibi nedenlerle Hindistan'dan gelen grupların Arabistan'a yerleşmiş olmaları, coğrafi konumlarının uygunluğu ve iki ülkenin deniz yoluyla yakınlaşması, ticari, iktisadi ilişkiler, dini ilişkiler, gelenek, görenek ve adetlerinin benzerlikleri gibi nedenlerden dolayı Araplar ile Sind halkı yakın ilişkiler içerisindeydi. Bu sebeplerden dolayı bölgede İslamiyet'in yayılması için temeller atılmıştı.⁴⁴⁰

⁴³⁵ Alıcı, Turan, (Ed.), *Dinler Tarihi I – II*, s. 263 – 264.

⁴³⁶ Galip Atasağun, “Jainizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, Sayı. 21, 2006, s. 268.

⁴³⁷ Necati Sümer, “Caynaizm”, *Dinler Tarihi I-II*, Lisans Yayınları, İstanbul 2018, s. 267 – 268.

⁴³⁸ Ahmet Güç, “Kurban”, *DİA*, C. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, s. 434.

⁴³⁹ Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri*, s. 17 – 18.

⁴⁴⁰ Üremiş, “Sind'de İslam Fetihleri I”, s. 479 – 480.

İslamiyet'ten önce yaklaşık 600'lerde Arap tüccarlar, Hindistan ile ticari ilişkiler içine girmiş ve Hindistan'ın batı sahil kısımlarına düzenli olarak ticaret amaçlı gidip gelmişlerdir. İslam, yedinci yüzyılda daha Hz. Muhammed (sav) hayattayken Hindistan'a ulaşmıştır. Hem Arapların gittikleri bu yerlerde gösterdikleri örnek davranışlar hem İslam âlimlerinin yaptığı çalışmalar ile İslam'ın bölgede yayılması kolaylaşmıştır. İslam'ın bölgeye ulaşması ve yayılması konusunda iki farklı görüş vardır. Birincisi Hindular İslam'ın bu bölgeye gelişinin kılıç zoruyla olduğunu iddia edip Budistlere ve Hindulara katliam yapıldığını, tapınaklarının ve ilim merkezlerinin tahrip edildiğini söylerler. Diğer bir görüş ise İslam devletlerinin eliyle ve tüccarlar aracılığıyla yayıldığıdır.⁴⁴¹

Bölgeye yapılan fetih çalışmaları Halife Ömer zamanında başlamış Mekkân fethedilmiştir. Halife Osman zamanında devam eden fetih çalışmalarıyla birlikte Pencap ele geçirilmiştir.⁴⁴²

Daha sonraki yıllarda Raca Dahir'in Müslüman ticaret gemilerine saldırması üzerine Emevî hükümdarı Muhammed b. Kasım es-Sekafi'nin emir verdiği altı bin kişilik ordu, 711 yılında Kannezbor ve Ermail'i fethetmiş ve yardıma gelen Muhammed b. Harun'un ordusuyla birlikte kuşattığı Deybül'ü 712 yılında ele geçirmiştir. Muhammed, aynı yıl içerisinde merkezden gönderilen dört bin kişiyi bu bölgeye yerleştirmiştir. 712 yılında Raca Dâhir'in de öldürüldüğü bir savaşta, çok ağır ganimetler elde ederek Sind topraklarının tamamını ele geçirmiştir. Yapılan bu savaşlar dışında Sind'in önemli bir kısmı barış yoluyla fethedilmiştir.⁴⁴³

Hebbârîler döneminde Sind halkı ile Arapların birlikte yaşamaları ve yerli halkın İslam dinine ilgi duyması İslamiyet'in bölgede yayılmasına yardımcı olmuştur. Hebbârî hükümdarı Abdullah b. Ömer b. Abdilazîz'in Sind kralına ismini

⁴⁴¹ Mervener Lülecî Karadere, "Hindistan Müslümanları", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 2016, s.2.

⁴⁴² M. Hanefî Palabıyık, "Hindistan Tarihinde ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler", *Ekev Akademi Dergisi*, C.XXXIII, 2007, s. 69 – 70.

⁴⁴³ Özcan, "Sind", s. 243.

bilmediğimiz bir Iraklı âlim göndermiş ve bu vesile ile bölgede İslamiyet'in yayılması için çalışmalar yapmıştır.⁴⁴⁴

Gazellilerde Sebüktegin'den sonra başa gelen oğlu Gazneli Mahmud, Hindistan üzeri on yedi sefer düzenlemiş ve bu seferlerden bazıları Sind bölgesi üzerine yapılmıştır. Hindu krallar ile yapılan savaşlar sonucunda ele geçirdiği bölgelerde uyguladığı hoşgörülü politika sayesinde İslamiyet bölgede iyice yayılmaya başlamıştır.⁴⁴⁵

Genel olarak Müslümanlığın Sind bölgesine gelmesi ve yayılmasıyla birlikte bölge farklı bir din sistemiyle karşılaşmıştır. Bölgede egemen olan Hinduizm dinine inanan halkın düzenini çok zorlamayacak şekilde yeni bir kast sistemi oluşturulmuştur. Eşitliği ve adaleti savunan İslamiyet bu sisteme karşı çıkmıştır. Hinduizm'in ağır şartlarına maruz kalan yerli halk hoşgörülü ve eşitliği savunan İslam dinini seçmeye başlamıştır.⁴⁴⁶ Yapılan İslam fetihlerinden sonra bölgede din konusunda serbestlik tanınmıştır. Kast sistemi ve dini ayinler kontrollü olarak devam etmiştir.⁴⁴⁷ Müslümanlar Sind bölgesinde hâkimiyet sağladıktan sonra Sind halkına uygulanan kast sistemi ortadan kaldırmıştır. Ele geçirilen yerlerde Sind halkına, İslâm'ı kabul edip Müslümanlarla aynı hak ve hukuka sahip olmak ya da kendi dinlerinde kalarak cizye vergisi ödemek şartıyla serbestlik tanımıştır.

3.3. EĞİTİMVE MİMARİ

3.3.1. Eğitim

Müslümanlığın, tüccarlar ve askerler aracılığıyla bölgede yayılmasıyla birlikte Suffe tarzı eğitim şekli bölgeye taşınmıştır. Sind şehirlerinde medreseler ise

⁴⁴⁴ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslâmlaşma*, s. 166.

⁴⁴⁵ Merçil, "Mahmûd-ı Gaznevî", s. 362 – 365.

⁴⁴⁶ Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, s. 19.

⁴⁴⁷ Tokuroğlu, Ersoy, *Uygarlık Tarihi*, s. 111 – 112.

Gazneliler'in bölgeye gelmesiyle ortaya çıkmış, sonraki yıllarda bölgeye hâkim olan Gurlular döneminde geliştirilmiş ve sistemli hale getirilmiştir.⁴⁴⁸

Emevî saltanatından itibaren İslam âleminde farklı bölgelere dağılan sahabeler, çevrelerinde bulunan kişileri dini açıdan eğitmeye çalışmıştır.⁴⁴⁹ İslamiyet'in ilk zamanlarında, öğrencilere Müslümanlıkla ilgili eğitim vermek için camilerde ders halkaları da oluşturulmuştur. Öte yandan da başka dinlere mensup zatlara İslamiyet öğretilmiştir. Aynı zamanda bölgede bulunan Araplar matematik başta olmak üzere diğer bilimlere ait eserleri Arapça diline tercüme ederek bilime katkı sağlamaya çalışmışlardır.⁴⁵⁰

Yine bu dönemde Sind ve Pencap'ın belirli şehirlerinde Kur'an ve hadis eğitimi vermek için bazı merkezler kurulmuştur. Bölgede tefsir, hadis, fıkıh, kelâm eğitimleri verilmeye başlanmıştır. Bu merkezlerde Sind fatihi Muhammed b. Kasım ve Hindistan seferine katılmış önemli kişilerde eğitim vermişlerdir. Eğitim merkezlerinde öğretilen derslerde belli bir sistem ve müfredat olmadığından dersler ve okutulacak kitaplar, eğitimi veren kişiye göre farklılık göstermiştir. Verilen bu dersler vesilesiyle dini ilimlerin yayılması sağlanmış ve bu durum da eski inanışlara dayalı ilkelerin azalmasına sebep olmuştur.⁴⁵¹

Emevîler Dönemi'nde eğitim verilen yerler arasında küttâblar, mescidler, çöller, devlet adamlarının şehzadelerinin yetiştirildiği saraylar ve âlimlerin evlerivardır.⁴⁵² Burada verilen eğitimin en önemlisi, gece gündüz çalışarak kendini Allah'ın yoluna adanmış, suffa ashabı öğrencilerine verilmiştir.⁴⁵³

⁴⁴⁸ İbrahim Aşlamacı, "Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseler", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IV, Sayı. 1, s. 189.

⁴⁴⁹ Adnan Adıgüzel, "İslamiyet'in İlk Dönemlerinde Eğitim Öğretim", *Diyanet İlmi Dergisi*, C. XXXVII, Sayı. 2, 2001, s. 47.

⁴⁵⁰ Abdülhamit Birişik, "Medrese", *DİA*, C. XXVIII, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 333.

⁴⁵¹ M. Nuri Pakdemirli, Abdülhamit Birişik, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. XIII, Sayı. 2, s. 89 – 90.

⁴⁵² Adıgüzel, "İslamiyet'in İlk Dönemlerinde Eğitim Öğretim", s. 49.

⁴⁵³ Mahmut Dündar, "Erken Dönem İslam Eğitimi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VII, Sayı. 32, s. 294.

Bölgede sistemli bir şekilde din eğitimi, Gazneli Devleti döneminde başlamıştır. Bu dönemde medreseler inşa edilmiş ve verilen eğitim içinde ders programı, sınıf düzeyi gibi belli bir sistem oluşturulmuştur. Sultan Mesud'un saltanatı döneminde, 1005'li yıllarda Lahor'a gelen büyük hadis ve tefsir âlimi Şeyh Muhammed İsmâil Lahorî'nin burada vefat ettiği 1056 yılına kadar bölgede ilim dersleri vermiş ve öğrenciler yetiştirmiştir. Sultan Mesud'un son zamanlarında Keşfü'l-mahcûb eserinin yazarı olan Zâhid Hucvîrî, Lahor'a gelmiş ve burada vefat etmiştir. Bölgenin en büyük tarikatı olan Çiştîyye tarikatı da bu dönemde oluşmuş ve büyümeye başlamıştır. Gaznelilerden sonra bölgeye hâkim olan Gurlular, medrese eğitimini iyice yaygınlaştırıp daha da sistemli bir hale getirmiştir. 1191 yılında Acmir'i (Ecmîr) fetheden Şihabeddin Gûrî burada medreseler yaptırmıştır.⁴⁵⁴

Eğitim ve öğretimin bölgede iyice yayılmasıyla birlikte tıp, mimari ve sanat gibi alanlar da gelişmeye başlamıştır. İran, Horasan ve Maverâünnehir bölgelerinden gelen ulemâ-i fıkıh ve ulemâ-i ma'kûlât akını ile medrese eğitimi iyice artmıştır. Özellikle Lahor ve Delhi şehirleri, önemli birer ilim merkezi haline gelmiştir.⁴⁵⁵

3.3.2. Mimari

Sind bölgesi sınırlarında bulunan Mohenco-Daro ve Harapa kentlerinde yapılan kazılarda elde edilen verilerden yola çıkarak eski dönemlerden beri bölgede parlak bir mimari yapı ve şehircilik anlayışına rastlanmaktadır.⁴⁵⁶

Sind topraklarına ticaret ve fetih amaçlı gelen toplulukların, kendi dini özelliklerini kullanmaları bölge mimarisinde farklılıklar yaratmıştır. Bölgede Hinduizm, Budizm ve Caynaizm'in etkisinde olan sanat anlayışının yanında Emevîler'in bölgeyi ele geçirmesiyle İslam sanatı da görülmeye başlanmıştır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Abdülhamit Birişik, "Hint Alt-kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler", *Dîvân İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 17, 2004, s. 2 – 3.

⁴⁵⁵ Pakdemirli, Birişik, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", s. 95.

⁴⁵⁶ Bayur, *Hindistan Tarihi*, s. 21; Aktaş, *Pakistan Dosyası*, s.21.

⁴⁵⁷ Macun, "Hindistan'da Türk – Müslüman Mimarisi", s. 348; Pakdemirli, Birişik, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", s. 88.

Hindistan topraklarında İslam inancının varlığını temsil eden cami, medrese ve diğer dini yapılar daha titiz bir çalışmayla inşa edilmiştir.⁴⁵⁸

İslamiyet'in Hindistan topraklarına girmesiyle İslam âleminin kullandığı Suffe tarzı eğitim metodu bölgeye taşınmıştır. Camilerde eğitim verilmeye başlanmıştır. Bölgede eğitim verilmesi amacıyla cami, medrese gibi mimari yapılar inşa edilmeye başlanmıştır.⁴⁵⁹ Sind bölgesinde, Halife Muâviye b. Ebî Süfyân döneminde mescitler inşa edilmeye başlandığında, Mükran şehrinde Abdullah b. Ömer zamanından kalma olduğu düşünülen Mescid-i Hâşek adında bir cami de mevcuttu.⁴⁶⁰

Emevî devleti komutanı Muhammed b. Kâsım Sind bölgesini ele geçirdikten sonra Deybül, Neyron, Brahmanâbâd, Sehven, Rûr ve Mûltân şehirlerinde mescitler inşa etmiştir. Ne yazık ki inşa edilen bu yapıların günümüzde sadece bir iki tanesi dışında hiçbirinin izi bulunmamaktadır.⁴⁶¹

Emevîler döneminde Sind'in fethi için görevlendirilen El- Kâsım, bölgeye geldiğinde Deybül'de önemli bir puthane ve puthanenin üzerinde büyük bir kırmızı bayrak mevcuttu. Rivayetlere göre büyük bir kuleden oluşan bu puthanenin içinde putlar mevcuttu.⁴⁶²

Sind fatihi Muhammed b. Kâsım ve ordusu, Deybül'e saldırarak şehrin simgesi olan stupayı⁴⁶³ yıkmıştır. Uzun bir süre harabe halinde kalan stupa, Abbâsîler döneminde Vâsık-Billâh'ın halifeliliği sırasında, Anbese b. İshak tarafından onararak hapishaneye çevrilmiştir. Ebu'l Kâsım bölgeyi ele geçirildikten sonra Sind topraklarında 120x122 m² planlı bir cami yaptırmıştır. Avlu duvarları üç dört adım genişliğinde taşlarla dizilmiştir. Mescidin orta kısmında 75x58 m² genişliğinde avlusu

⁴⁵⁸ Engin Beksac, "Hint – İslam Sanatı", *DİA*, C. XVIII, TDV, Yayınları İstanbul 1998, s. 101.

⁴⁵⁹ Birişik, "Medrese", s. 333.

⁴⁶⁰ Rahman, Koçyiğit, "Early Muslim Relations With Indus Valley and The Expeditions During the Guided Caliphate Period", s. 340.

⁴⁶¹ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 85.

⁴⁶² El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s.500.

⁴⁶³ Stupa: Hindistan'da kutsal kalıntıların saklandığı buddha veya cayna anıtı. Pars Tuğlacı, "Stupa", *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.VIII, Cem Yayınları, İstanbul 1985, s. 2661.

mevcuttur. Mescidin üç tarafında çift sütun üzerinde kurulu verendalar mevcuttur. Batı tarafında kalan kısımda ise ibadet için ayrılan harim bulunmaktadır. Bu mescidin harabeleri bugünkü Pakistan sınırları içinde bulunan Bambur yani eski Deybül sınırlarında bulunmaktadır. Yine bu dönemde yeni mahaller kurarak yaklaşık dört bin Arap aileyi yerleştirmiştir.⁴⁶⁴

Deybül ele geçirildikten sonra Neyron üzerine yürüyen Ebu'l Kâsım, bölge halkını itaat altına aldıktan sonra burada bir mescit inşa ederek, imam ve müezzini görevlendirmiştir.⁴⁶⁵

Neyron'u ele geçiren Ebu'l Kâsım, Sind bölgesinde olan Rûr şehrine kadar ilerlemiştir. Gösterdiği yoğun çabalar sonucunda bölgeyi bir ay kadar kuşatma altında tuttuktan sonra halkı öldürmemek ve putlarına dokunmamak şartıyla, barış yoluyla ele geçirmiştir. Daha sonra Rûr şehrinde Alor Camisi'ni inşa etmiştir. Bu caminin harabeleri bugün ki Sind bölgesinde bulunan Sakkar şehrinin doğusunda bulunan Alor köyünde bulunduğu ileri sürülmektedir. Mescidin kuzey ve güney duvarlarının bazı kalıntılarıyla, avlusunun bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Kemerin inşasında tuğla kullanılmıştır.⁴⁶⁶

Mültân bölgesinde de Hindular'ın saygı gösterdikleri büyük kubbesi olan bir puthane ve puthanenin kubbesi altında kürsü üzerine oturmuş bir put mevcuttu.⁴⁶⁷ Put, tuğladan ve çamurdan inşa edilmiş, dikdörtgen bir kürsü üzerinde oturmuş, insan figüründen ibarettir. Putun üzerinde kırmızı maroken bir deri mevcuttur. Kıymetli madenlerden oluşan gözünden başka açık yeri yoktur. Başında taç bulunan put, dikdörtgen kürsü üzerinde iki kolunu dizleri üzerine uzatmış ve ellerini çapraz şekilde birleştirmiştir. Putun bedeninin bazılarına göre tahtadan, bazılarına göre ise farklı bir madenden oluştuğu dile getirilmiştir.⁴⁶⁸ Başka bölgelerden de tavaf için

⁴⁶⁴ Ansarı, "Deybül", s. 262; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 85.

⁴⁶⁵ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 86.

⁴⁶⁶ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s.502; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 86.

⁴⁶⁷ Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri*, s. 85.

⁴⁶⁸ İstahri, *Ülkelerin Yolları*, s. 169 – 170.

gelenen bu puthanede ⁴⁶⁹, Eyyub Peygamber'in (s.a.v) heykelinin olduğu söylenmektedir.⁴⁷⁰

İslam güçleri Mültân'ı ele geçirdikten sonra bölgede camiler ve minareler inşa etmiştir. Ebu'l Kâsım, Mültân'a vali olarak seçtiği Dâvûd b. Nasr'dan bölgede imar ve onarım yapmasını emretmiştir.⁴⁷¹

Müslümanlar'ın Sind bölgesinde güvenliğini sağlamak için Mansûre adında bir şehir inşa edilmiş⁴⁷² ve bu şehirde dikdörtgen planlı, genişliği 45.70, uzunluğu ise 76.20 metre olan bir cami inşa edilmiştir. Üst kısmı kapalı olan caminin harim alanı 27.94 x 22.50 boyutunda olup üç kapısı mevcuttur. Caminin avlusu ise 27.94 x 26.67 x 6.35 cm ölçüsünde tuğlalarla örülüdür.⁴⁷³ Daha sonra Abbâsî döneminde Sind bölgesine vali olarak atanan Mûsâ, Mansûre şehrini tamir ettirerek bölgede bulunan camiye genişletmiştir.⁴⁷⁴

İlme ve âlime önem veren Gazneliler, Hint altkıtasını ele geçirerek bölgede önemli cami ve medreseler inşa etmiştir. Daha sonraki yıllarda bölge hâkimiyetini ele geçiren Gurlular da Gazneliler'in izinden giderek önemli medreseler inşa etmiştir. Gurlular döneminde özellikle Lahor şehri önemli bir ilim merkezi haline getirilmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri*, s. 85.

⁴⁷⁰ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s.503.

⁴⁷¹ Sind Under The Arabs, s. 14; Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 86 – 87.

⁴⁷² Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri*, s. 95 – 96.

⁴⁷³ Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, s. 87.

⁴⁷⁴ El-Belâzurî, *Fütûhu'l Büldân*, s.508.

⁴⁷⁵ Pakdemirli, Birişik, "Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım", s. 95.

SONUÇ

Geçmiş milattan önceki tarihlere dayanan Sind bölgesi, stratejik öneme sahip bir konumda olması ve verimli topraklara sahip olmasından dolayı tarih boyunca birçok istilaya maruz kalmıştır. Tarihin farklı devrelerinde Kuşanlar, Guptalar, Akhunlar, Araplar ve Türkler tarafından hâkimiyet altına alınmak istenmesi bölgenin ehemmiyetini kanıtlar niteliktedir. Galyür yakınlarında dikilen bir anıtta Hint toplumu Türkler için “*eşsiz kahramanlığa sahip ve dünyaya hâkim olan kimseler*” olarak bahsetmesi Türklerin bölge ile ilişki içerisinde olduğunun bir göstergesidir.

Arap – Sind ilişkisinin İslamiyet’in ilk zamanlarından beri ticari faaliyetlerden dolayı mevcut olduğu görülmektedir. Araplar ile Sind halkı arasında gerçekleşen ticari faaliyetlerden dolayı Sind halkı İslamiyet’in varlığından haberdardı. Bölge, özellikle deniz ticareti açısından önemli bir konumda bulunması nedeniyle Müslüman tüccarların uğrak noktası halini gelmişti. Hulefâ-yi Râşidîn devirlerinde yaşanan ticari münasebetlerden dolayı bölgeye gelen Müslüman tüccarların İslamiyet’i bu topraklarda yaşayıp yerli halka nakletmesi Müslümanlığın bölgede yayılmasına zemin hazırlamıştır. Daha sonra ele geçirilen bölgelerde mescitlerin inşa edilmesi, İslamiyet’in bölgede yayılmasını hızlandırmıştır. Zikredildiği gibi ilk fetih çalışmaları Hulefâ-yi Râşidîn döneminde başlamış olsa da büyük bir ilerleme kat edilmediği görülmektedir. Fakat Emevîler döneminde doruk noktasına ulaştığı söylemek mümkündür.

Emevîler döneminde yapılan fetihlerde ele geçirilen bölgelere mescitler inşa edildiği ve bölgelere Müslüman halkın yerleştirildiği görülmektedir. Bunun yanında yerli halkın kendi dinlerini yaşamalarında serbest bırakmaları, önemli devlet mercilerinde görevledirmeleri, yerli halkın Müslümanlar’a olan güvenini arttırdığını bunun sonucu olarakta İslamiyet’in yayılmasının kolaylaştırdığını söylememiz mümkündür. Halife Velîd, Haccâc’ı Sind valiliğine tayin ederek tarih sahnesinde asırlarca söz edilecek yeni bir dönemin temellerini atmıştır. Haccâc, Sind valiliğinin başına damadı ve amcasının oğlu olan Muhammed Ebu’l Kâsım’ı tayin etmiştir. Bu süre zarfında Ebu’l Kâsım Sind bölgesinde Müslümanlar adına büyük zaferler kazanmış ve İslamiyet’i en ücra noktalara kadar yaymaya çalıştığı görülmektedir.

Ebu'l Kâsım, komutanlığı süresince Sind topraklarının muhtelif bölgelerini Müslüman yönetimi altına almıştır. Fütuhâtın gerçekleştirildiği bu bölgelere Müslüman halkın yerleştirilmesi ve muhtelif bölgelerin çoğunda mescidler inşa edilmesi Müslümanlığın bölgede yayılması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Ebu'l Kâsım'dan sonra Emevî Devletin'de siyasi istikrarsızlıklar zuhur etmeye başlamıştır. Zira ortaya çıkan bu olaylardan sonra yerli halkın devlete olan güveninin sarsıldığını ve bölgede İslamiyet'in zarar gördüğünü söylemek mümkündür. Emevî Devleti, Ebu'l Kâsım'dan sonra istediği siyasi istikrarı sağlayamamış ve bölge hâkimiyetini Abbâsîler'e kaptırmıştır.

Abbâsîler bölgeyi ele geçirdikten sonra bölgede vuku bulan isyanları bastırıp, hâkimiyet altına almaya çalışmıştır. Muhtelif bölgelerde zuhur eden Şîî harekâtı ve Araplar arasında yaşanan asabiyetçilik sorunu Müslüman kabileler arasında çekişmelere sebep olmuştur. Bu çekişmeler neticesinde sık sık vali değişikliği yaşanmış ve başa geçen valilerin tecrübesizliklerinden ötürü uyguladıkları yanlış politikalar bölgede istikrarsızlığa sebep olmuştur. Bir yandan iç karışıklıklarla uğraşırken diğer yandan da Emevîler'de olduğu gibi İslamiyet'i yaymak için çalışmalara devam ettiklerini söylemek mümkündür. Abbâsîler'in güç kaybetmesi ile birlikte bölgede bağımsız hanedanlıkların ortaya çıktığı görülmektedir.

Ortaya çıkan bağımsız hanedanlıkları bertaraf eden Gazneliler, bölgeyi hâkimiyet altına almak için çalışmalara başlamıştır. Sebüktegin ile başlayan fütuhât çalışmaları Sultan Mahmud'un bölgeye yaptığı on yedi sefer ile doruk noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. Gazneliler'in yaptığı bu seferler sonucunda bölgede İslamiyet'in yayıldığı ve Türkler'in yeni bölgelere açıldığı görülmektedir. Sind beldelerinde Gazneliler ile başlayan Türk – İslam hâkimiyeti sırasıyla Gurlular, Delhi Sultanlığı ve Bâbürler'in himayesinde XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Gazneliler'in yürüttüğü askeri, siyasi, dini ve kültürel faaliyetler başarılı olmalıdır ki onlardan sonra gelen Türk devletlerinde de uygulandığı görülmektedir.

Gazneli Devletin'den sonra Gurlular sahneye çıkıp bölgeye seferler düzenlemiş olsa da Gazneliler kadar bölgede etkili olmadıkları apaçık ortadadır.

Bölgede Hinduizm ile birlikte Budizm, Caynacılık, İslamiyet inançlarının varlığı aşikârdır. Bölgeye hâkim olan Müslüman hanedanlıklar bu dini inançlara karşı müsamaha göstermiş, olanlara hiçbir menfi tesirde bulunmamıştır. Zira bununla birlikte fetihler esnasında tapınaklara zarar verilmemesi Müslüman devletlerinin bölgedeki hoşgörü ve saygı örneğidir.

Hind topraklarının muhtelif bölgelerinde yerli halk tarafından uygulanan ve bazen de uygulanmaya mecbur kılınan ilginç gelenekler mevcuttur. Eşi ölen kadının kendini ateşe atması olarak bilinen sati geleneği, insan ayırımına sebep olan kast sistemi, inek ve inek sütüne zarar verenlerin ağır cezalara tabi tutulması gibi örnekler kadim bölgedeki yaşam biçiminin ne kadar ağır ve adaletsiz olduğunun bir kanıtıdır. Bölgede hüküm süren Müslüman devletlerinin bu uygulamaları ağır bir şekilde reddetmesi bölge halkının İslamiyet'e olan ilgisinin artması açısından önemli bir mesele olarak telaki edilebilir.

Ele aldığımız bu kadim topraklarda İslamiyet'in vuku bulduğu Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinden Türk – İslam hâkimiyetinin sonlarına kadar menfi olayların yaşadığı muhakkaktır. Lakin asırlar boyunca bölgede hüküm süren Müslümanlar'ın bu kadim coğrafyada büyük zaferler elde ettiği hakikattir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A., “İslamiyet’in İlk Dönemlerinde Eğitim Öğretim”, *Diyanet İlmi Dergisi*, C. XXXVII, Sayı. 2, 2001, ss. 43 - 47.
- Ahmetoğlu Ş., Ahmetoğlu G. Y., “Şiîliğin Hint Coğrafyasına Girişi”, *Turkish Journal Of Shiite Studies*, Cilt. II, Sayı. 1, 2020, ss. 32 – 51.
- Akkuş, M., “Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri”, *İstem*, Sayı: 21, Konya 2013, S-ss. 195 - 217.
- Akkuş, M., Zeki, İ., “Târîh-İ Beyhakî’ye Göre Selçuklu-Gazneli İlişkileri Ve Selçuklu Algısı”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 5, 2006, ss. 181 - 204.
- Aktaş, C., *Pakistan Dosyası*, Akabe Yayınları, İstanbul 1987.
- Albayrak, S., Göncü, A., Albayrak, S., “Geleneksel Gıda Olarak Kışniş: Tıbbi Yararları ve Biyoaktiviteleri”, *Mesleki Bilimler Dergisi*, Cilt. I, Sayı. 4, 2012, ss. 2 - 7.
- Algül, H., *İslâm Tarihi*, Gonca Yayınları, Cilt. 4, İstanbul, 1987.
- Alıcı, M., Tûran, S., (Ed.), “Caynizm”, *Dinler Tarihi I – II*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Ansarı, A. S. B., “Zutlar”, *DİA*, C. XIIIV, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss. 514 - 515.
- _____, “Deybül”, *DİA*, C. IX, TDV Yayınları, , İstanbul 1994, ss. 262.
- Arıklı, E., “Hinduizm”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. III, Gelişim Yayınları, İstanbul, ss. 641 – 672.
- _____, “Jainizm”, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, C. III, Gelişim Yayınları, İstanbul, ty., s. 669 – 697.
- Arifoğlu, Y., “10. Yüzyılda Horasan’da Ticaretin Unsurları: Yol, Konaklama, Taşımacılık Ve Tüccar”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXXVIII, Sayı. 66, 2009, ss. 128 – 152.
- Arslan, H., “Manu Kanunnamesi’nde Evlilik”, *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C. X, Sayı. 1, 2013, ss. 90 – 129.

Aşlamacı, İ., “Tarihsel Süreç İçerisinde Pakistan Medreseler”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IV, Sayı. 1, ss. 187 -210.

Atasağun, G., “Jainizm”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXI, Sayı. 21, 2006, ss. 267 – 297.

Ataş, H., “Hayzürân’ın Halife Hâdî İle İktidar Mücadelesi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C. VI, Sayı 2, 2020, ss. 486 - 502.

Atay, F. R., *Hind*, Semih Lütfü Kitapevi, İstanbul 1943.

Atay, M., “Hint Toplumunda Drahoma Geleneği ve Sosyal-Mobilite”, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı. 4, 1993, s. 245 – 261.

Atçeken, İ. H., “Abbâsî Propagandası Sürecinde Hişâm B. Abdülmelik Dönemi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVII, Sayı. 17, Konya 2004, ss. 21 - 38.

_____, “Hz. Osman Dönemi İç Olaylarında Mervan B: Hakem’in Rolü”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX, Sayı. 9, Konya 1999, ss. 315 - 348.

_____, “II. Velîd”, *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss. 31 - 32.

_____, *Abbâsî Halifelerinin Ölüm Sebepleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010.

Avcı, C., “Mu’tasım Billâh” *DİA*, C. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006, ss. 380 - 382.

Avcu, A., “Karmatîler: Ortaya Çıkışları ve İslam Düşüncesine Katkıları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. X, Sayı. 3, 2010, ss. 199 - 246.

Aycan, İ., “Emevîler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri (41-132/661-750)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXIX, Sayı.1, 1999, ss. 147 - 174.

Balcı, İ., “Diplomat Ve Devlet Adamı Yönüyle Hz. Ömer”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XVI, Sayı.16, Samsun 2014, ss. 185 - 204.

Baloch, N. A., “Gazneliler’in Hâkimiyeti Ve Lahor Krallığı Müessesesi”, (Çev. Esin Kâhya), *Erdem*, C. VII, Sayı. 20, 1991, ss. 549 - 563.

Batuk, C., “Dinler Tarihi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi*, Samsun.

Bayrak, M. O., *Türk İmparatorluğu Tarihi*, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2002.

Baytop, T., Bozkurt, N., “Misk”, *DİA*, C. XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, ss. 181 – 182.

Bayur, Y. H., *Hindistan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C. I, Ankara 1946.

Beksac, E., “Hint – İslam Sanatı”, *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları İstanbul 1998, ss. 101 - 108.

Birişik, A., “Hint Alt-Kıtasında İslâm Araştırmalarının Dünü Bugünü: Kurumlar, İlmî Faaliyetler, Şahıslar, Eserler”, *Dîvân İlmi Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 17, 2004, ss. 1 - 62.

_____, “Medrese”, *DİA*, C. XXVIII, TDV Yayınları, Ankara 2003, ss. 333.

Bozkurt, N., “Hâdî-İlelhak”, *DİA*, C. XV, TDV Yayınları, İstanbul 1997, ss. 16 - 17.

_____, “Hârünürreşîd”, *DİA*, C. XVI, TDV Yayınları, İstanbul 1997, ss. 258 - 261.

_____, “Me’ mûn”, *DİA*, C. XXIX, TDV Yayınları, Ankara 2014, ss.101 - 104.

_____, “Mehdî – Billâh”, *DİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, Ankara 2003, ss. 377 - 379.

Burton, R. F, *Sindh, And The Races That Inhabit The Valley Of The Indus; With Notices Of The Topography And History Of The Province*, Wm. H. Allen And Co., Leadenhal Street, Londra 1851.

Can, H. D., “Maurya İmparatorluğu Çandragupta Döneminde Yönetim”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXX, Sayı. 50, 2011, ss. 50 - 56.

_____, Kayalı, Y., “Hint ve Türk Mitolojisinde Ateş Kültü”, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C. I, Sayı. 1, 2012, ss. 569 – 576.

Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. IV, Beyrut: Dâru Sâdır, H. 1414, S. 237.

Childe, G., *Tarihte Neler Oldu?* , (Çev. Mete Tuncay, Alaeddin Şenel), Alan Yayıncılık, İstanbul 1982.

Ciner, O., El-Makdisî'nin Ahsenü't Takâsîm Fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm İsimli Eserinin Değerlendirilmesi ve Türkçe Tercümesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018.

Clot, A., *Harun Reşid Ve Abbasiler Dönemi*, (Çev. Nedim Demirtaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2007.

Cöhce, S., “Gazneli Mahmud Dönemine Kadar Hindistan’da Türk Varlığı”, *Erdem İnsan Ve Toplum Bilimleri Dergisi*, C. IX, Sayı. 27, 1997, ss. 981 - 987.

_____, “Hindistan’da İlk Türk Hâkimiyeti: Kuşanlar Ve Akhunlar”, *Genel Türk Tarihi*, Balkan Ciltevi, Ankara 2002.

_____, “Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri”, *Genel Türk Tarihi – 5*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____, “İlkçağlarda Hindistan’da Türk Varlığı”, *Hindistan Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 1, 2001, ss. 8 - 19.

Çağdaş, K., “Hindistan’da İnek Kültü Ve Bu Kültün Menşei Üzerine Bir Araştırma”, *Dtcf Dergisi*, C.XII, Sayı, 1-2, ss. 53 – 59.

Çalışkan, E., *Hârizmşahlar Ve Gurlular Arasındaki Siyasi İlişkiler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2017.

Çatlı Ö., Göksen, “Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinde Tabakalaşma”, *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, C. III, Sayı. 2, İstanbul 2016, ss. 59 - 65.

Çelik, Y., “Emevî Halifesi Ömer B. Abdülazîz’in Sosyal Hizmet Uygulamaları”, *Aibü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VII, Sayı. 14, Bolu 2019, ss. 615 - 636.

Çelikleş, M. M., *Gupta Tarihi Ve Kültürü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

Davies, C. C., “Pencâb”, *İslam Ansiklopedisi*, C. IX, Eskişehir 2001, ss. 548.

Demircan, A., “Hz. Ali’nin İktidar Yıllarında İslam Toplumunda Siyaset”, *Muşalparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. I, Sayı. 3, Muş 2013, ss. 173 - 190.

_____, “Muâviye B. Yezîd Halîfelîği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Dergisi* 11, C. II, Sayı. 2, 1996, ss.109 - 128.

Demirci, K., “Hindistan”, *DİA*, C.XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 92 - 94.

_____, “Hinduizm”, *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 112 - 116.

Demirel, Ş., “Hinduizm’in Tarihsel Serüveni”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 18, 2017, ss. 561 - 577.

Dhavamony, M., “Dinlerde Tanrı Anlayışı”, (Çev. Fuat Aydın), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XII, Sayı. 22, ss. 189 – 210.

Doygun, M., *Hârezmşahlar-Moğol Münasebetleri ve Hârezmşahlar Devletinin İnkırazı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Dural, M., *Aamir Khan Filminde Dini Öğeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2018.

Dündar, M., “Erken Dönem İslam Eğitimi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VII, Sayı. 32, ss. 289 - 299.

Ebu Abdullah Muhammed İbn Batuta El-Tancî, *İbn Batuta Seyahatnamesi*, (Mümin Çevik), Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.

Ebü Ca'fer Muhammed Bin Cerir'üt-Taberi, *Tarih-İ Taberî*, (Çev. M. Faruk Gürtunca), C. Iv, Sağlam Yayınları, İstanbul 2007.

Ebu'l-Fazl Muhammed B. Hüseyin-İ Beyhakî, *Târîh-İ Beyhakî*, (Çev. Necati Lügal), Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.

Ebü Reyhân Muhammed B. Ahmed El-Bîrûnî, *Tahkîku Mâ Li'l-Hind*, (Çev. Kıvameddin Burslan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Ekinci, A., “İrak-Suriye Bölgesinde Abbasi-Karmati Mücadelesi” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı. 4, ss. 83 – 106.

El-Belâzuî, *Fütûhu'l Büldân*, (Çev. Mustafa Fayda), Siyer Yayınları, İstanbul 2013.

Elemana, N., “Hint Müslümanların Düşünce Dünyasında Siyasal Çözüm Arayışları”, *Tarihin Peşinde Uluslar Arası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı. 14, 2015, ss. 407 - 436.

Elliot, M., *The History Of India*, Trübner And Co., 60, Paternoster Row, Vol. 1, Londra 1867.

Erbilen, Z. Ö., *Hint Kültüründe Evlilik Gelenekleri Ve Kadın Takıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir 2004.

Fredunbeg, M. K, *The Chachnamah, An Ancient History Of Sind*, By: Sani Hussain Panhwar, Los Angeles 2015

Gövsa, İ. A., “Sind”, *Resimli Yeni Lûgat Ve Ansiklopedi*, C. V, İstanbul 1947, ss. 2517.

Grunrbaum, G. E., *İslamiyet III*, (Çev. Esat Mermi Erendor), Bilge Yayınevi, İstanbul 1993.

Guy L. S., *Doğu Hilâfeti'nin Memleketleri*, (Çev. Adnan Eskikurt, Cengiz Tomar), Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Güç, A., “Kurban”, *DİA*, C. XXVI, TDV Yayınları, Ankara 2002, ss. 436 – 440.

Gündüz, Ş., *Dinler Tarihi*, Milelnihal Yayınları, İstanbul 2009, s. 215.

_____, “Keşiş”, *DİA*, C. XXV, TDV Yayınları, Ankara 2002, ss. 322 - 324.

Gürkan, S. L., “Su”, *DİA*, C. XXXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 440 – 442.

Güneş, H., “Abdullah Me'mun ve Muhammed Emin'in Hilafet Mücadelesi”, *Çeşm-i Cihan: Tarih, Kültür Ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi*, C. II, Sayı.2, Bartın 2005, ss. 8 - 18.

Haig, M.R., *The Indus Delta Country: A Memoir, Chiefly On Its Ancient Geography And History*, Kegan Paul, Trench, Trübner & Co, London 1894.

_____, “İslam Tarihinin İlk Mehdisi İbnü'l Hanefiye”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX, Sayı. 21, Şırnak 2018, ss. 789 - 791.

Haig, T. W, “Mültân”, *İslam Ansiklopedisi*, C. VIII, Eskişehir 2001, ss. 578.

_____, ”Sind”, *İslam Ansiklopedisi*, C. X, Eskişehir 2001, ss. 676 - 678.

Halîfe B. H., *Et-Tarih*, (Çev. Ömer Sabuncu, Mahmut Sabuncu), Ankara Okulları Yayınları, Ankara 2009.

Hallaçoğlu, Y., ”Fersah”, *DİA*, C. XII, TDV Yayınları, İstanbul 199, ss. 412.

Handyside, M. L., *History Of India*, Madras: The Christian Vernacular Education Societt, 1889.

Hasan, H. İ., *İslâm Tarihi*, Kayihan Yayınları, C. II, İstanbul 1987.

_____, *İslam Tarihi*, Kayihan Yayınları, C. III, İstanbul 1987.

Heyd, W., *Yakın – Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. Enver Ziya Karal), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.

Hizmetli S., ”Karmatiler” *DİA*, C. XXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2001, ss. 510 – 514.

Horovitz, J., ”Deybül”, *İslam Ansiklopedisi*, C. III, Eskişehir 2001, ss. 567.

Hosam, M. H., ”Manşûra” *İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Eskişehir 2001, ss. 307.

Heaphy, L., ”Dul Kadın Yakma: Sati Uygulaması”, (Çev. Zülal Zengin), *Sosybilimler.Org*, 2019, s. 1 – 7.

Hudûdü'l Âlem Mine'l-Meşrik İle'l-Magrib, (Çev. Abdullah Duman, Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2008.

İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, (Çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014.

İbn Hurdazbih, *Yollar Ve Ülkelerin Kitabı*, (Çev. Murat Ağarı), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

İbn Kesir, *El Bidâye Ve'n Nihâye*, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayınları, C. X, İstanbul 2008.

İbnü'l-Esîr, *El Kâmil Fi't-Tarih*, (Çev. Yunus Apaydın), Bahar Yayınları, C. V, İstanbul 1986.

İstahri, *Mesaliku'l Memalik*, (Çev. Murat Ağarı), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2015.

Jamaluddin, M. H., *Gurlular Devleti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2009.

Kalek, C., "Mil", *DİA*, C. Xxx, Tdv Yayınları, İstanbul 2005, ss. 53 – 54.

Kan, K., "Vâsik-Billâh", *Dia*, C.XXXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2012, ss. 548 - 549.

Karadere, L. M., "Hindistan Müslümanları", *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 2016, ss. 1 - 5.

Karakuş, Y., *XIII. ve XIV: Yüzyılda Hindistan'da Türk Hâkimiyeti*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2015.

Karataş, İ. E., *Hind Dinlerinde Tanrı Anlayışı(Hinduizm Örneği)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1999.

Katar, M., "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dini Araştırmalar*, C. I, Sayı. 1, Ankara 1998, ss. 59 - 75.

Kavak, M., "Ortaçağda Misk", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. III, 2018, ss. 188 - 229.

Kayalı, Y., "Eski Bir Hint Geleneği: Sati", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih – Coğrafya Dergisi*, Ankara 2013, ss. 365 – 374.

_____, "Kuşan İsminin, Toplumunun Ve Hükümdar Unvanlarının Kökeni Üzerine ", *Dtcf Dergisi*, C. LVII, Sayı. 2, 2017, ss. 1020 - 1036.

_____, "Timur'un Hindistan Seferi", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı.6, Iğdır 2014, ss. 179 - 192.

Kılıç, Ünal, "Yezîd I", *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss. 513 - 514.

_____, "Yezîd II", *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss. 515 - 516.

Kırkpınar, M., "Mütevekkil-Alellah", *DİA*, C.XXXII, TDV Yayınları, İstanbul 2016, ss. 212 - 214.

Kısakol, M., *Hinduizm'in Bhagavad Gita Merkezli Temel Doktrinleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2019.

Konukçu, E., “Akhunlar”, *Türkler*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____, “Hindistan’daki Türkler”, *Hindistan Türk Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl.1, Sayı.1, 2001, ss. 23 - 31.

_____, *Kuşan Ve Akhunlar Tarihi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1973

Kortel, S. H., “Gur Devletinde Bir Türk Kumandan: Taceddîn Yıldız”, *Tarih Dergisi*, Sayı. 39, 2004, ss. 37 - 54.

Koyuncu, M., “Velîd I”, *DİA*, C.XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, ss. 30 - 31.

_____, “Yezîd III”, *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 2013, ss. 516 - 517.

Köse, M., “Sosyal Siyaset Kavramı Ve Ömer B. Abdülazîz’in Sosyal Siyaseti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 34, Erzurum 2010, ss. 75 - 98.

Köymen, M. A., “Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Kuruluşu”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih -Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XV, Sayı. 4, 1957, ss. 1 – 42.

Kulke, H., Rothermund, D., *A History Of India*, Routledge, Londra 1998.

Kurtuluş, R., “Cürcân”, *DİA*, C. VIII, TDV Yayınları, İstanbul 1993, ss. 131 - 132.

Kutlutürk, C., “Hinduizm’de Cenaze Törenleri (Antyeşti Samskara)”, *E- Şerkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. VIII, Sayı. 1, 2016, ss. 177 - 196.

Küçüköner, H. R., “Hint Alt-Kıtasının Dini Ve Kültürel Yapısının Şekillenmesinde Arilerin Rolü”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, C. X, Sayı. 2, ss. 610 – 624.

Lethbridge, S. R., *A Short Manual Of The History Of India*, Macmillan And Co, Londra 1881.

Macfie, J. M., *Hint Efsaneleri*, (Çev. Hüseyin Yılmaz), Okyanus Yayıncılık, İstanbul 2000.

Marshman, J. C., *History Of India*, William Blackwood And Sons Calcutta Scholl Book Society, Londra, 1876.

Merçil, E., “Behram Şah”, *DİA*, C.V, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss. 357 - 358.

_____, “Gazneliler”, *DİA*, C. XIII, TDV Yayınları, İstanbul 1996, ss. 480 - 484.

_____, “İbrâhim B. Mes’ûd-İ Gaznevî”, *DİA*, C.XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2000, ss. 321 - 322.

_____, “Mahmûd-I Gaznevî”, *DİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, İstanbul 2003, ss. 362 - 365.

_____, “Mes'ud B. Mahmud-I Gaznevî”, *DİA*, C. XXIX, TDV Yayınları, İstanbul 2004, ss. 346 - 347.

_____, “Mevdud B. Mes’ud-İ Gaznevî”, *DİA*, C. XXIX, Tdv Yayınları, Ankara 2004, ss. 431 - 432.

_____, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

_____, “Sebüktegin”, *DİA*, C.XXXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 262 - 263.

Mesudî, *Murûc Ez-Zeheb*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

Muhammed B. Necîb Berkân, *Cihannâme*, (Çev. Meryem Doygun), Bilge Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2021.

Murray, J., *Of The Panjab, Western Rajputana, Kashmir, And Upper Sindh*, Albemarle Street, Londra 1883.

Narain, A. K., “Kuşan Devleti”, *Türkler*, C. I, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

Nızamî, K. A., “Hindistan”, *DİA*, C. XVII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 85 – 92.

Noorulhak, A. J., *İlk Fetihlerden Gaznelilerin Son Dönemine Kadar Afganistan’ın İslamlaşma Süreci*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2005.

Orçan, M., “Max Weber’den Önce Ebu’r-Rayhan Muahmmmed B. Ahmed El-Bîrûnî’de Kast Sistemi”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları*: 316, Dizin. 43, 2019.

Önkal, A., *Abbâsî Halifesi Mehdî B. Mansûr Ve Siyasî Yönü*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002.

Öntürk, V., “Gaznelilerde Bir Şehzade Düşmanı: Hâcibü’l Hüccâb Tuğrul Bozan”, *Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2007, ss. 345 – 360.

Özaydın, A., “Ömer B. Hafs”, *Dia*, C. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, ss. 63 - 64.

Özbakır, M., *Dört Halife Döneminde İktisadi Hayat*, Samer Yayınları, Kahramanmaraş 2019.

Özcan, A., “Hindistan”, *DİA*, C. XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 75 - 81.

_____, “Mültân”, *DİA*, C. XXXI, TDV Yayınları, İstanbul 2006, ss. 548 - 549.

_____, “Pencap”, *DİA*, C. XXXVI, TDV Yayınları, İstanbul 2007, ss. 224 - 225.

_____, “Sind”, *DİA*, C. X, TDV Yayınları, İstanbul 2009, ss. 242 - 244.

Özdemir, M. N., “Emevîler Döneminde Mevâlî”, *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.VII, Sayı.1, Zonguldak 2020, ss. 189 - 210.

Özkuyumcu, N., “Hişâm B. Abdülmelik”, *DİA*, C.XVIII, TDV Yayınları, İstanbul 1998, ss. 148 - 150.

Öztuna, Y., *İslam Devletleri – 1*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

Pakdemirli, M. N., Birişik, A., “Hint Altkıtası Geleneksel Öğretim Kurumlarında Yürütülen Din Eğitiminin Gelişim Sürecine Tarihsel Bir Yaklaşım”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. XIII, Sayı. 2, ss. 87 – 115.

Palabıyık, M. H., “Gaznelilerin Hindistan Seferi”, *Akev Akademi Dergisi*, Yıl. 11, Sayı. 32, 2007, ss. 139 - 152.

_____, “Hindistan Tarihinde Ve Hint Kültüründe Müslüman Türkler”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.XXXIII, 2007, ss. 67 - 94.

Panhwar, M. H., *An Illustrated Historical Atlas Of Soomra Kingdom Of Sindh*, Soomra National Council, Pakistan 2003.

_____, *Choronological Dictionary Of Sind*, Institute Of Sindhology University Of Sind, Jamshoro Sind – Pakistan 1983.

Paydaş, K., “Bilge Bir Hükümdar Gazneli Sultan İbrahim B. Mesud (450-492/1059-1099)”, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, Sayı. 6, 2003, ss. 455 - 475.

Ponting, C., *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*, (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Alfa Tarih, İstanbul 2011.

Rahman Z., “Bilâdü’s-Sind’de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* C. XI, Sayı. 1, 2020, ss. 135 – 164.

_____, “Sind Fâtîhi Muhammed B. Kâsım’ın (Öl. 96/715) Sind Bölgesindeki Fetih Ve İslâmlaştırma Faaliyetleri”, *İhya Uluslar Arası İslam Araştırma Dergisi*, Cilt. VII, Sayı. 1, 2021, ss. 399 - 419.

_____, *Sind Bölgesinin Fethi Ve İslamlaşması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019.

_____, Koçyiğit T., “Early Muslim Relations With Indus Valley And The Expeditions During The Guided Caliphate Period”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 47, İzmir 2018, ss. 323 – 346.

Rajput, S. A., *History Of İslamic Art Based On Al-Mansurah Evidence*, Sang-E-Meel Publications, Lahore-Pakistan 2009.

Rızvî, S. A. A., “Lahor”, *DİA*, C. XXVII, TDV Yayınları, Ankara 2003, ss. 57 - 58.

Roberts, J. M., ‘*Hindistan*’, *Dünya Tarihi (Tarih Öncesi Çağlardan 18. Yüzyıla)*, (Çev. İdem Erman), İnkılap Kitapevi, Cilt. 1, İstanbul 2011.

Ross, D., *The Land Of The Five Rivers And Sindh*, Chapman And Hall, Limited, Henrietta, Street, Covent Garden, Londra 1883.

- Ruben, W., *Eski Metinlerde Budizm*, (Çev. Lütfü Bozkurt), Okyanus Yayınları, Ankara 2000.
- Samatoğlu, M., *Hinduizm’de Drahma Kavramı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.
- Saraç, S., *Gürlü Devletin Kuruluşu ve Gazneliler Devleti’yle Münasebetleri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.
- Sarıçam, İ., Aycan, İ., Emevîler, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2018.
- Seymen Çakar, A., “Kadının İnsan Haklarında Bir Sapma Örneği: Hindistan’da Sati Geleneği”, *Tbb Dergisi*, 2015, ss. 73 - 86.
- Sıddıquî I. H., “Muhammed B. Kâsım Es-Sekafî”, *DİA*, Cilt. XXX, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s. 549.
- _____, “Gurlar”, *DİA*, C.XIV, TDV Yayınları, İstanbul 1996, ss. 207 - 211.
- Sind Under The Arabs, t.y, y.y.
- Sırma, İ. S., *Abbâsîler Dönemi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.
- Siddiqui, H., “The Soomras Of Sindh: Their Origin, Main Characteristics And Rule. – An Overview (General Survey) (1025 – 1351 Ad)”, *Literary Conference On Soomra Period İn Sindh*, yy., ty.
- Söğüt, Salim, “İhram”, *DİA*, C. XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2002, ss. 539 - 542.
- Sümer, N., “Caynaizm”, *Dinler Tarihi I-II*, Lisans Yayınları, İstanbul 2018.
- Süper, N., “Hint Dinlerinde Acıdan Kaçışın Bir Yolu Olarak Ötanazi”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. II, Sayı. 2, 2015, ss. 69 - 86.
- Süslü, A., *Hişâm B. Abdülmelik’in Orta Asya Politikası ve Türkler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011.
- Şahin, H. H., “Hindistan’da Dul Olmak ‘Sati Uğruna Diri Diri Yakılan Kadınlar’”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, C.IX, 2017, ss. 61 - 73.

_____, “Osmanlı Devleti İle Hindistan Müslümanlarının Tarihî Bağı ve “Hindistan Hilafeti Hareketi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı. 24, 2009, ss. 731 - 754.

Şen, M. E., “Abbâsiler Döneminde İdarî ve Malî Kadrolardaki Türkler”, *İstem*, Yıl. 7, Sayı. 13, 2019, ss. 233 - 260.

Şihabeddin B. Fazlullah El-Ömerî, *Mesâlikü'l Ebsâr*, (Çev. Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

Talay, M. S., *Gaznelilerin Hindistan Politikası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2019.

Tanilli, S., Hind'in “Doruğa Varışı: Guptalar”, *Yüzyılların Gerçeği Ve Mirası*, Say Yayınları, İstanbul 1990.

Tanyu, H., “Ateş”, *DİA*, C. IV, TDV Yayınları, İstanbul 1991, ss. 52 – 55.

Taş, F. B., *Samuel B. Yahya El-Mağribî, İfhâmu'l-Yehûd Adlı Eseri ve Reddiye Geleneğindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Taşkan Demiroğlu, E., *Abbâsî Halifesi Mu'tasım Billâh ve Dönemi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.

Temiztürk, B., *Hint Karakterinin Hindistan'ın Dış Politikasına Etkileri (1990-2005)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Tezcan, M., “İlkel Toplumda Başlık Parası Geleneği”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. IX, Sayı.1, 1976, ss. 415 – 426.

Timur, M., *Gazneli Devletinden Babürler Devletine Kadar Kurulan Hanedanlıklar (1206-1526)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.

Tokuroğlu, B., Ersoy, A., *Uygarlık Tarihi*, İmaj Yayınları, Ankara 2012.

Tuğlacı, P., “Bambu”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.I, Cem Yayınları, İstanbul 1985, ss. 231.

_____, “Kano”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.IV, Cem Yayınları, İstanbul 1985, ss. 1370.

_____, “Öd Ağacı”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.VI, Cem Yayınları, İstanbul 1985, ss. 2224

_____, “Stupa”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C.VIII, Cem Yayınları, İstanbul 1985, ss. 2661.

_____, “Zebu”, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, C. IX, Cem Yayınları, İstanbul 1985, ss. 3083.

Tümer, G., “Budizm”, *DİA*, C.VI, TDV Yayınları, İstanbul 1992, ss. 352 - 360.

Uludağ, K., Özer Eröz, G., “Hinduizm Ve Terakota Tapınaklar”, *Anadolu Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi*, C. VI, Sayı. 2, 2016, ss. 210 - 229.

Uslu, R., *Sind’de İslam Fetihleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990.

Üçok, B., *Emevîler - Abbâsiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.

Üremiş, A., “Sind’de İslam Fetihleri – I”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 37, Konya 2007, ss.477 - 488.

_____, “Sind’de İslâm Fetihleri II”, *Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı. 41, Konya 2019, ss. 387 - 404.

Weeks, R. V., “Sindliler”, *Müslüman Halklar Ansiklopedisi*, C. III, İnsan Yayınları, İstanbul 1991, ss. 35 – 41.

Yakubi, *Ülkelerin Kitabı*, (Çev. Murat Ağır), Ayışığı Kitapları, İstanbul 2002.

Yalçın, E., “Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelenmesi”, *Hak İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, C. VIII, Sayı. 20, 2019, ss. 158 – 179.

Yazıcı, N., *İlk Türk – İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1992.

Yazoğlu R., “Antropomorfizm Ve Hıristiyanlık”, *Ekev Akademi Dergisi*, C. I, Sayı. 2, 1998, ss. 259 – 273.

Yıldırım, T, *Abbâsîler Dönemi Basra Körfezi'nde Uluslararası Taşımacılık Ve Ticaret*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2012.

Yıldız, H. D., “Abbâsîler”, *DİA*, C. I, TDV Yayınları, İstanbul 1988, ss. 49 - 56.

_____, “Emîn”, *DİA*, C. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 112 - 114.

_____, “Ebü'l-Abbas Es-Seffah”, *DİA*, C. X, TDV Yayınları, İstanbul 1994, ss. 283 - 284.

Yılmaz, M., “İslam Tarihinde (Emevî – Abbasi Dönemi) Saltanata Bağlı Yargı Siyasallaşması”, *İstem*, Sayı. 3, 2004, ss. 135 - 152.

Yiğit, İsmail, “Emevîler”, *DİA*, C. XI, TDV Yayınları, İstanbul 1995, ss. 87 - 104.

_____, *Emevîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020.

_____, “Ömer B. Abdülazîz”, *DİA*, C. XXXIV, TDV Yayınları, İstanbul 2007, ss. 53 - 55.

_____, “Süleyman B. Abdülmelik”, *DİA*, C. XXXVIII, TDV Yayınları, İstanbul 2010, ss. 80 - 81.

_____, *Süleyman B. Abdülmelik Dönemi (96-99 / 715-717)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

Yitik, A. İ., Yıldız, A., “Hint İnek Tapımının Bugünkü Durumu”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, ss. 301 - 320.

Yücel, M. U., “Hindistan Tarihi”, *T.C İstanbul Üniversitesi Açıkta Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*.

Yüksel, A. T., “Fütühu'l-Büldan' A Göre Fetihlerden Sonrakı Faaliyetler”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 9, Konya 2020, ss. 45 – 79.

Yüksel, M., “Süleyman B. Abdülmelik Dönemine İlişkin Bazı Tespitler”, *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi (Mütefekkir)*, C. III, Sayı. 6, Aksaray 2016, ss.427 - 444.

Zeki, İ., “Gazne’siz Gazneli Devleti: Hüsrev Melik Dönemi (1160 –1186)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı. 46, 2009, ss. 269 – 287.

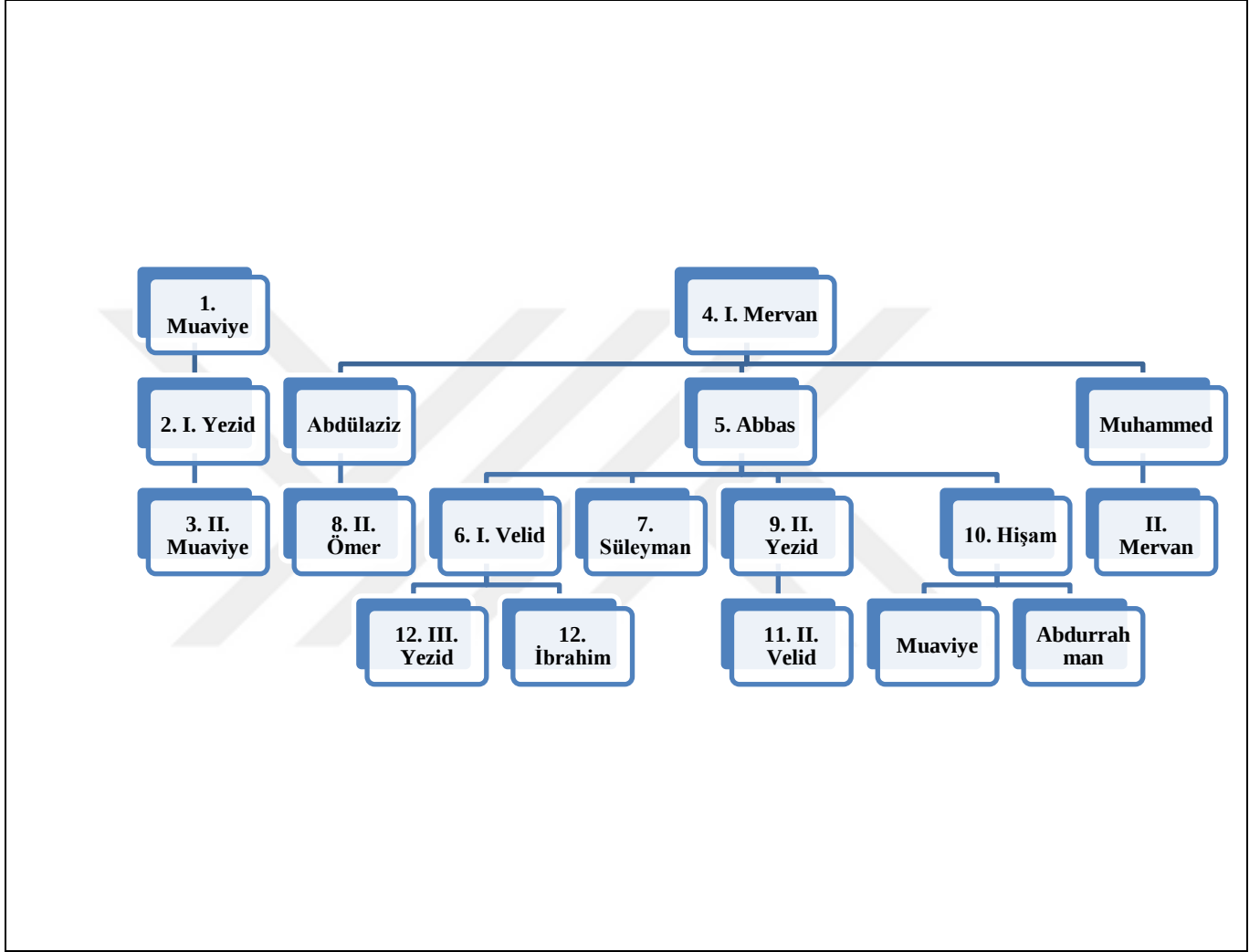
_____, “Gazneli Devleti’nde Sultan Mahmud Sonrası Taht Mücadeleleri (1030 - 1040)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 4, Sayı. 4, 2019, ss. 7 - 26.

Zöngür, C., “Hindu Tapınaklarında Yer Alan Vişnu ve Avatarlarının Heykelleri”, *İdil Sanat Ve Dil Dergisi*, C. VII, Sayı. 49, 2018, ss. 1063 – 1074.

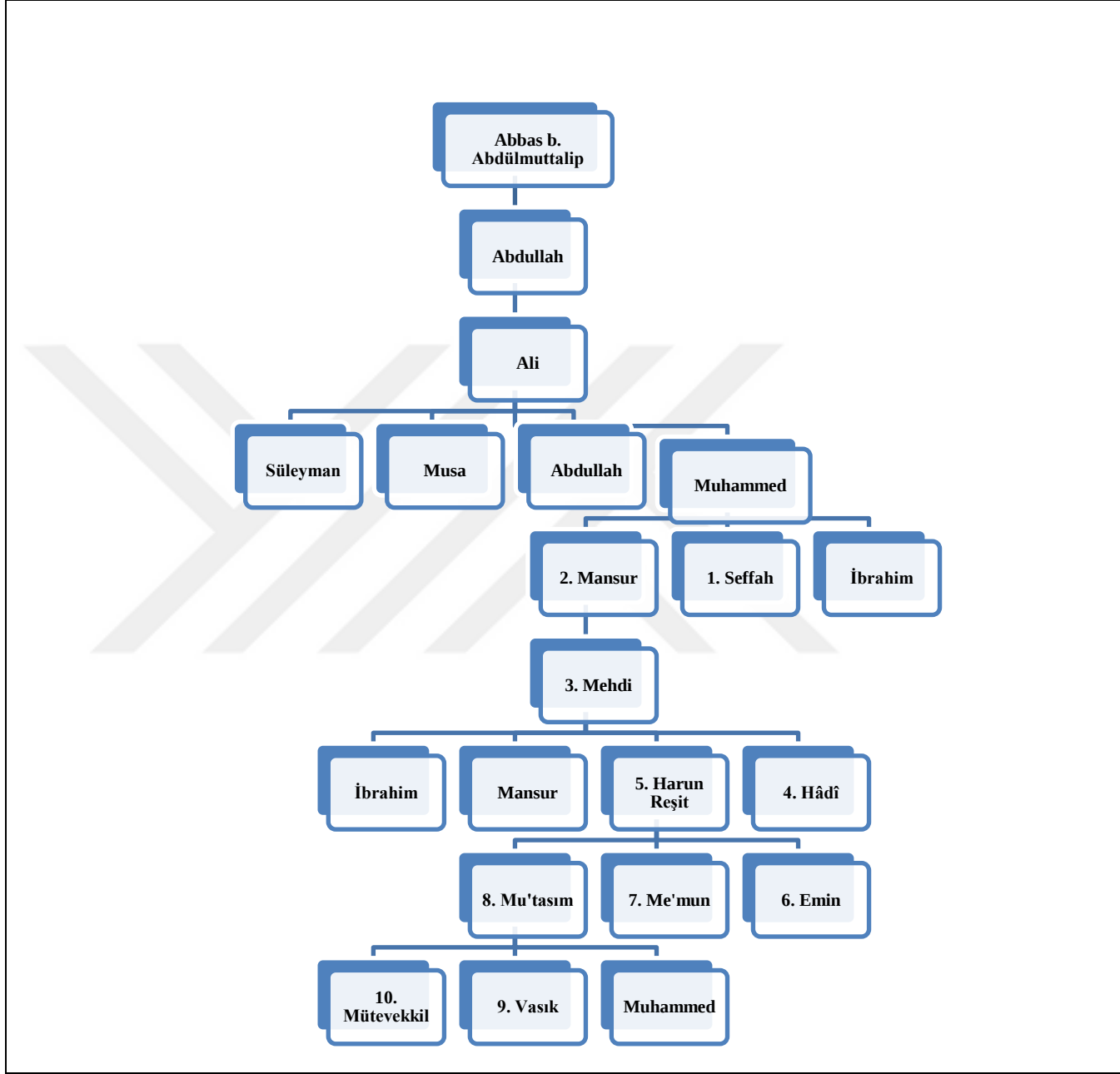
EKLER

Ek – 1: Emevîler Dönemi Halifeleri

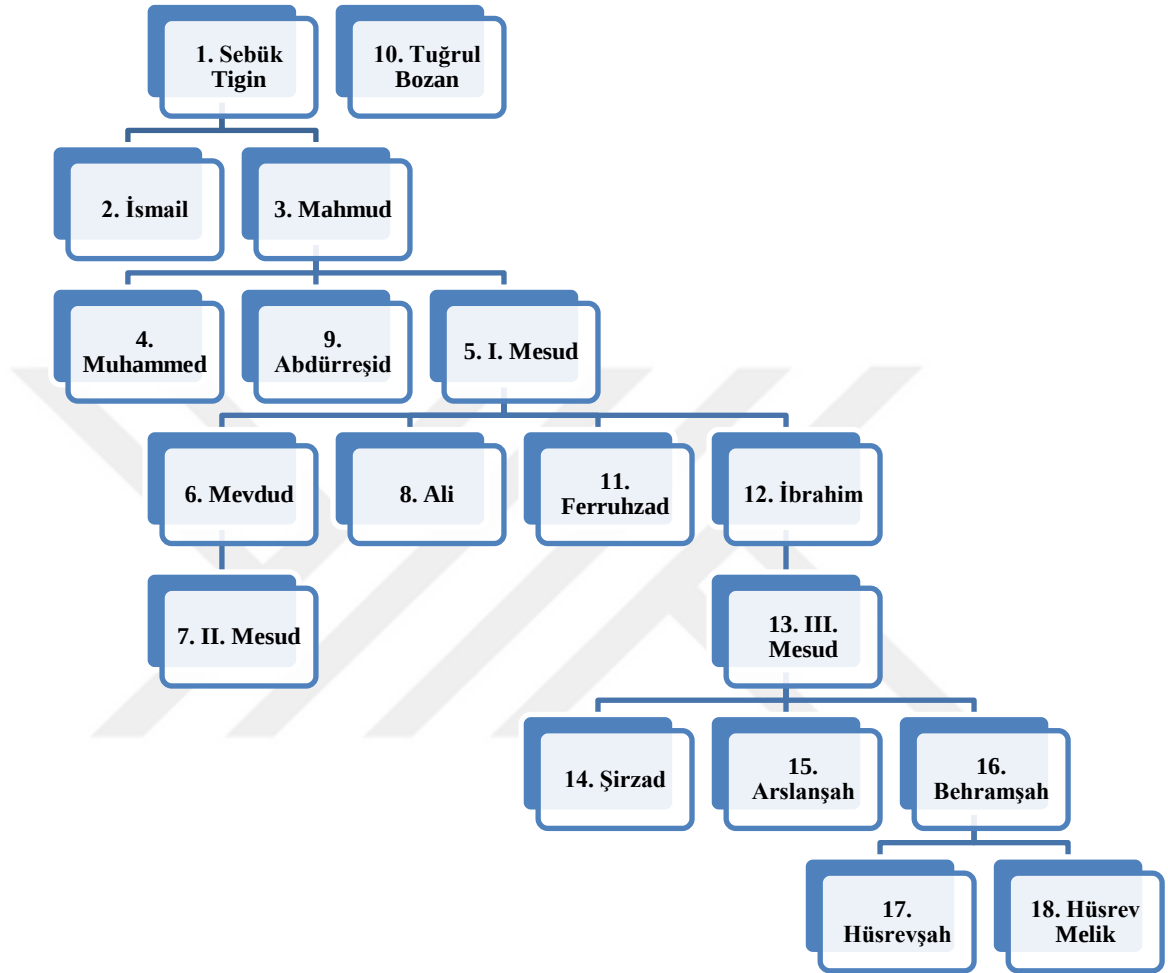
Kaynak: (İbrahim Sarıçam, İrfan Aycan, *Emevîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2018, s. 166.)

Ek – 2: Abbâsîler Dönemi Halifeleri

Kaynak: (Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, Kayhan Yayınları, C. II, İstanbul 1987, s. 360)

Ek – 3: Gazneli Devleti Dönemi Halifeleri

Kaynak: (Hasam İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, Kayıhan Yayınları, C. III, İstanbul 1997, s. 458.)

Ek – 4: Sind Bölgesinde Görev Yapan Bazı Valiler

	<u>İsim</u>	<u>Devlet</u>	<u>Tarih</u>
1.	Hakem b. Amr et-Tağlibi	Hız. Ömer Dönemi	638
2.	Abdullah b. Savâr el Abdi	Emevîler	663
3.	Sinân b. Seleme el-Hüzelî	Emevîler	670
4.	Raşid b. Amr el-Cüdeydi	Emevîler	671
5.	Sinân b. Seleme el-Hüzelî	Emevîler	-
6.	El-Münzir b. el-Cârût el Abdî	Emevîler	681
7.	Sa'îd b. Eslem el-Kilâbî	Emevîler	-
8.	Huzeyfe et-Temîmi	Emevîler	704
9.	Muhammed b. Hârûn b. Zira' el-Nemîrî	Emevîler	-
10.	Muhammed b. Kâsım es-Sekafî	Emevîler	705
11.	Yezid b. Ebî Kebşe es-Seksekî	Emevîler	-
12.	Âdi b. Ertât. Abdilmelik	Emevîler	-
13.	Amr b. Müslüm el-Bâhilî	Emevîler	-
14.	Cüneyt b. Abdirrahman el-	Emevîler	-

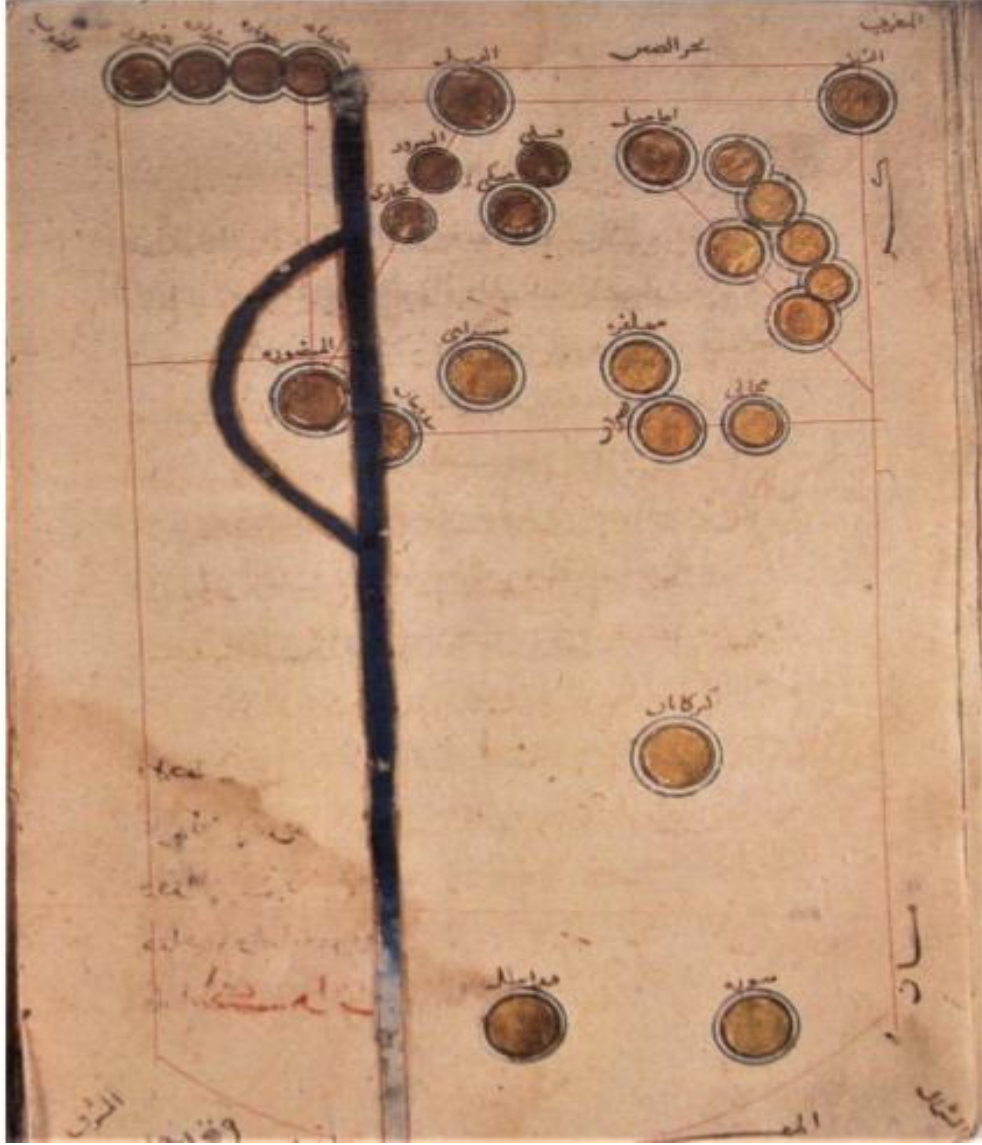
15.	Temim b. Zeyd el-Kayni	Emevîler	-
16.	El-Hakem b. Avâne el-Kelbî	Emevîler	-
17.	Amr b. Muhammed b. Kasım	Emevîler	-
18.	Yezîd b. Arâr	Emevîler	-
19.	Muğallis el-Abdî	Abbâsîler	749
20.	Mûsâ b. Ka'b el-Temîmî	Abbâsîler	751
21.	Uyeyne b. Mûsâ	Abbâsîler	-
22.	Ömer b. Hafs	Abbâsîler	759
23.	Hişâm b. Amr rt-Tablebî	Abbâsîler	769
24.	Ma'bed b. Halîl et-Temîmî	Abbâsîler	774
25.	Muhammed b. Ma'bed	Abbâsîler	-
26.	Ravh b. Hatim	Abbâsîler	776
27.	Muhammed b. El'as el- Huzaî	Abbâsîler	-
28.	Muhammed b. Süleyman b. el-Hâşimî	Abbâsîler	-
29.	Abdûlmelik b. Şihâb el-Misme	Abbâsîler	-
30.	Zubeyr b. el-Abbas	Abbâsîler	-

31.	Misabh b. Amr Tağlebi	Abbâsîler	-
32.	Muhammed b. El'as el- Huzaî	Abbâsîler	-
33.	Leys b. Tarîf	Abbâsîler	780
34.	Sâlim el-Yûnusî	Abbâsîler	787
35.	İshâk b. Süleyman	Abbâsîler	790
36.	Yusuf b. İshâk	Abbâsîler	790
37.	Tayfun b. Abdillâh Himyerî	Abbâsîler	791
38.	Câbir b. el-Eş'as el-Ta'î	Abbâsîler	791
39.	Sa'îd b. Selm b. Kuteybe	Abbâsîler	791
40.	İsa b. Ca'fer b. Mansûr	Abbâsîler	-
41.	Abdurahman b. Ca'fer	Abbâsîler	-
42.	Eyyûb b. Ca'fer	Abbâsîler	-
43.	Dâvûd b. Yezîd b. Hâtîm	Abbâsîler	800
44.	Bişr b. Dâvûd	Abbâsîler	820
45.	Hâcib b. Sâlih	Abbâsîler	-
46.	Gassân b. Abbad	Abbâsîler	
47.	Musa el-Bermekî	Abbâsîler	831

48.	İmrân b. Mûsâ	Abbâsîler	836
49.	Anbese b. İshâk	Abbâsîler	840
50.	Hârûn b. Ebi Hâlid	Abbâsîler	-
51.	Ömer b. Abdulaziz el-Hebbâri	Abbâsîler	-

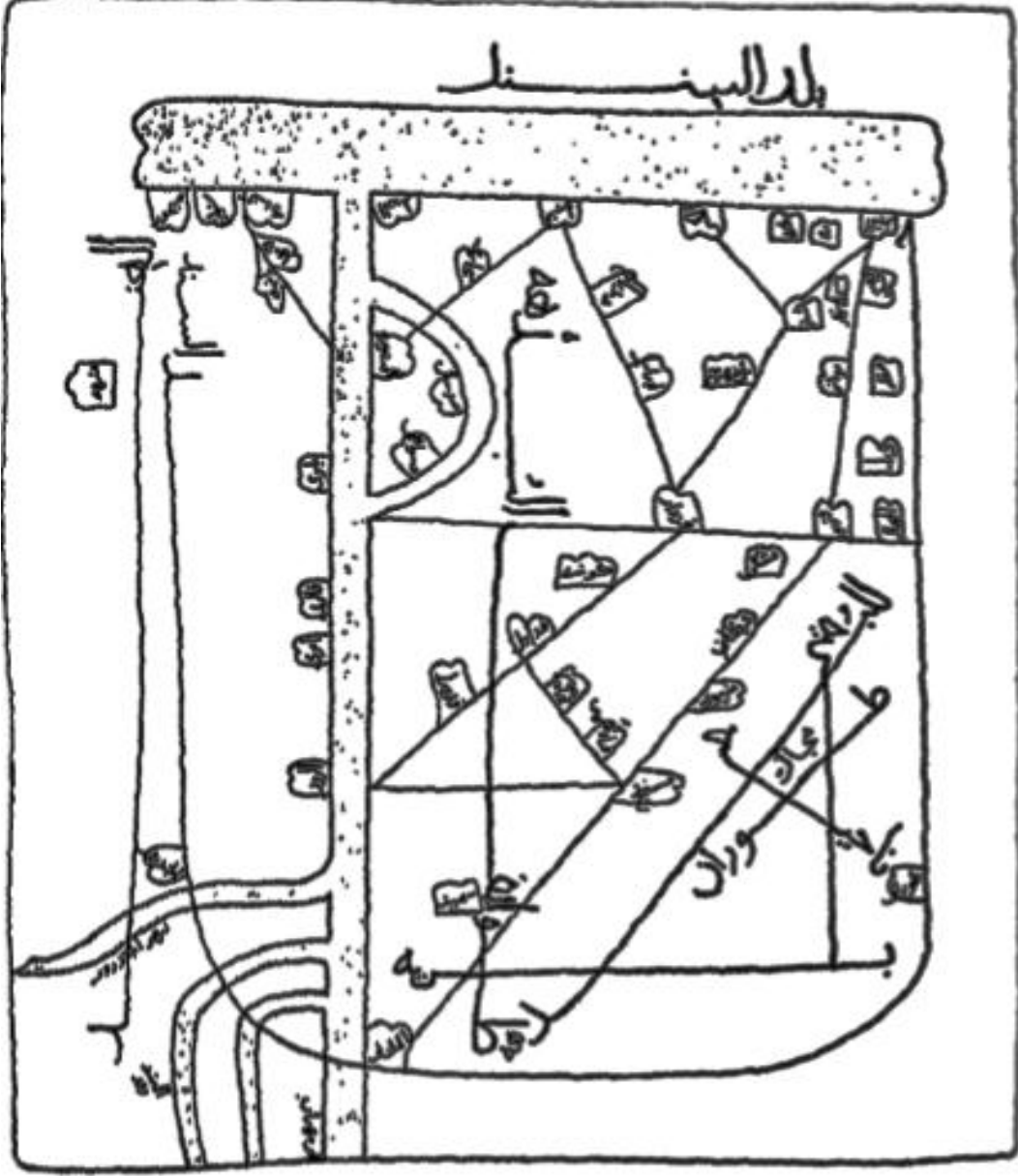
Kaynak: (Zabihur Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, s. 202.)

Ek – 5: Sind Bölgesi

Kaynak:(Osman Ciner, *El-Makdisi'nin Ahsenü't Takâsîm Fî Ma'rifeti'l-Ekâlîm İsimli Eserinin Değerlendirilmesi ve Tükrçe Tercümesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi),Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul 2018, s. 362.)

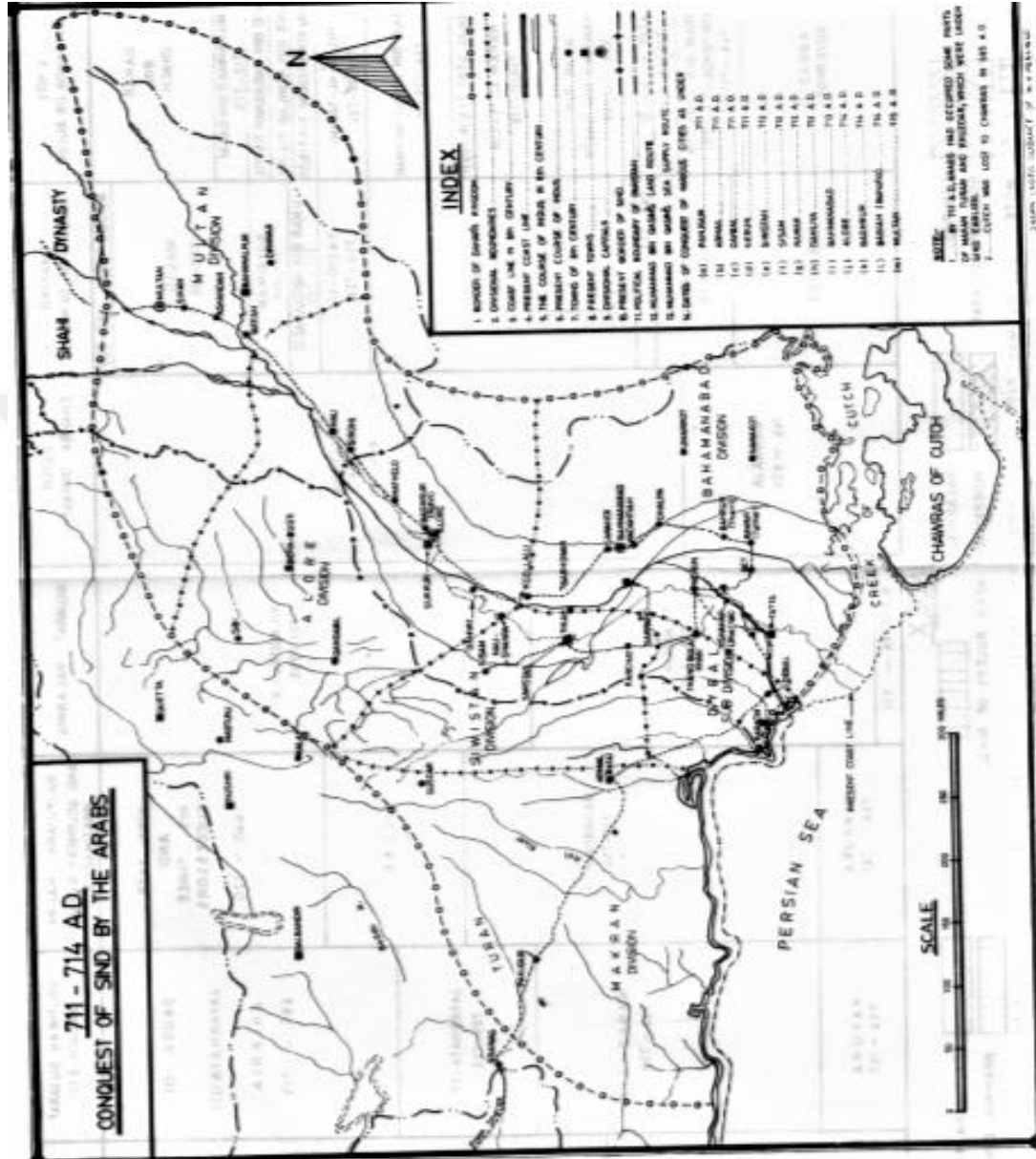
Ek – 6: İbn Havkal'ın Sind Bölgesi Haritası

صورة السند التي في الصفحة ٩٠ ط من الأصل

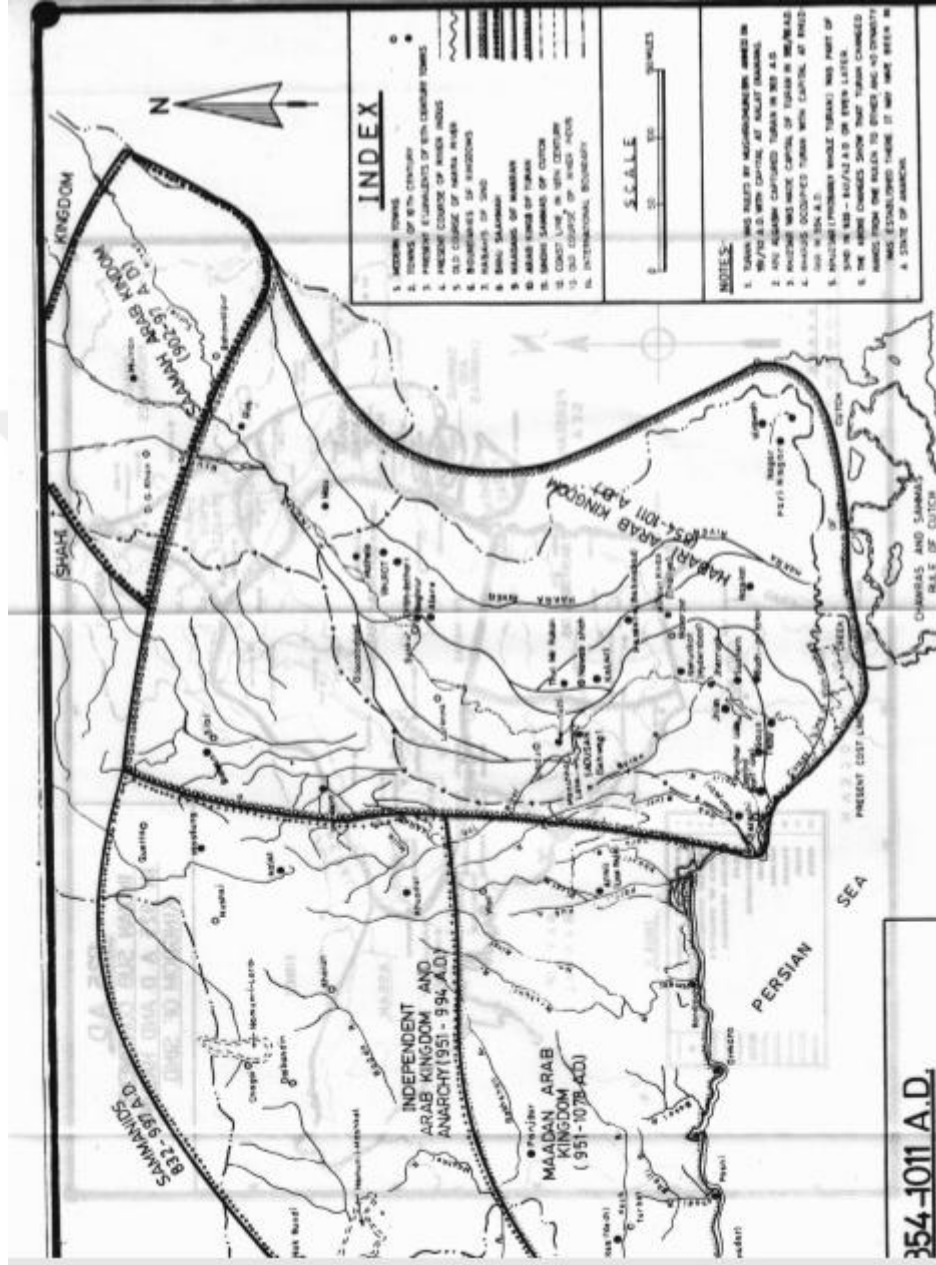
Kaynak: (Recep Uslu, *Sind'de İslam Fetihleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990, s. 157.)

Ek – 7: 711 – 714 Sind Haritasi

Kaynak: (M.H. Panhwar, *Choronological Dictionary of Sind*, Institute of Sindhology University of Sind, Jamshoro Sind – Pakistan 1983,s.137.)

Ek – 8: 854 – 1011 yılları arası Sind Bölgesi Toprakları

Kaynak:(M.H. Panhwar, *Choronological Dictionary of Sind*, Institute of Sindhology University of Sind, Jamshoro Sind – Pakistan 1983, s. 187.)

Ek – 9: Gazneli Devleti sınırları içinde Sind Bölgesi Toprakları

Kaynak:(M.H. Panhwar, *Choronological Dictionary of Sind*, Institute of Sindhology University of Sind, Jamshoro Sind – Pakistan 1983, s. 221.)

Ek – 10: Hebbârî Hanedanlığında Ömer el-Hebbârî adına basılmış gümüş sikkeler

Kaynak: (<https://www.mortonandedden.com/wp-content/uploads/2019/02/97.pdf>, (E.T: 08. 02. 2021), s. 35.

Ek – 11: Hebbârî Hanedanlığında Abdullah el-Hebbârî adına basılmış gümüş sikkeler

Kaynak: (Zabihur Rahman, *Sind Bölgesinin Fethi ve İslamlaşması*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2019, s. 154.)

Ek – 12:Hebbârî Hanedanlığında Ebü'l-Münzir Ömer b. Abdullah b. Ömer el-Hebbârî adına basılmış sikkeler

Kaynak: (Zabihur Rahman, “Bilâdü’s-Sind’de Bir Arap Hanedanlığı: Hebbârîler (H.247-416/M.862-1026)”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XI, Sayı.1, 2020, s. 164.)